

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA KİMLİĞİ İNŞA SÜRECİ VE TÜRKİYE – AB
İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AYLİN KILIÇ

ANKARA- 2019

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA KİMLİĞİ İNŞA SÜRECİ VE TÜRKİYE – AB
İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AYLİN KILIÇ

TEZ DANIŞMANI

Dr. NAZLI ŞENSES ÖZCAN

ANKARA- 2019

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Avrupa Birliği Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Aylin Kılıç Tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 11 /09 / 2019

Tez Adı: Avrupa Kimliği İnşa Süreci ve Türkiye - AB İlişkileri

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

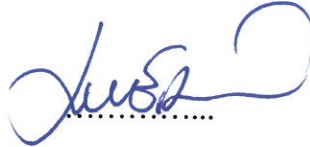
Prof. Dr. Birgül Demirtaş

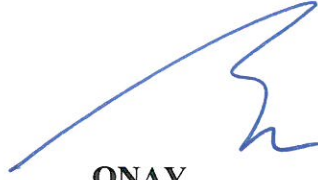
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Şenses Özcan

(Tez Danışmanı)

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin Mercan

.....

.....

.....

ONAY

.....

..... Enstitüsü Müdürü

Tarih: 11/09/ 2019

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 07/ 10/ 2019

Öğrencinin Adı, Soyadı : Aylin KILIÇ
Öğrencinin Numarası :21610141
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Avrupa Birliği
Danışmanın Adı, Soyadı : Nazlı ŞENSES ÖZCAN
Tez Başlığı : AVRUPA KİMLİĞİ İNŞA SÜRECİ VE
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 118... sayfalık kısmına ilişkin, 07. / 10. / 2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TUDN... adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11...’dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç ✓
2. Alıntılar hariç ✓
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç ✓

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası : Aylin KILIÇ

Onay

07 / 10 / 2019

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Şenses Özcan

İmza

ÖZET

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, 1959 yılında Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu ortaklık başvurusu ile Soğuk Savaş dönemi içerisinde başlamıştır. “Güvenlik kaygısının” hakim olduğu bu dönemde taraflar arasındaki ilişkilerin olumlu bir çerçevede ilerlediği görülmektedir. Ancak, Soğuk Savaş dönemi tehditlerinin ortadan kalkması ve bütünleşme hareketi içerisinde “Avrupa kimliği” inşasının başlaması ile tarafların birbirini tekrar tanımladığı ilişkilerin ilk dönemindeki olumlu atmosferin ortadan kalktığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu yeni bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği hususunda “kimlik” temelli tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortamda değişen güvenlik anlayışı ve 11 Eylül ile oluşan “İslami terör” algısı Avrupa’da Müslümanları ötekileştirmiştir. Sonuç olarak “kimlik” temelli tartışmalar artmış ve bu da Türkiye ve AB arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Buradan yola çıkarak, bu tez çalışmasında AB içerisinde Avrupa kimliği inşası ile birlikte ortaya çıkan “kimlik” temelli tartışmaların Türkiye - AB ilişkilerine yansımaları incelenmiştir. “Kimlik” temelli tartışmalar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin önünde bir engel teşkil etse de söz konusu bu engellerin, ilişkilerin karşılıklı olarak tekrar inşa edilmesi ile birlikte aşılabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Avrupa Kimliği, Kimlik İnşası, Sosyal İnşacılık

ABSTRACT

The relations between Turkey and the European Economic Community started with Turkey's membership application in the Cold War era in 1959. Throughout the Cold War period, when security concerns were the main factors determining the nature of the relationships, the relations between the parties had progressed in a rather positive framework. But, after the Cold War, when threats were off the table and the process of reconstructing the "European Identity" has started, Turkey and the EU re-identified each other, and the previous positive framework disappeared. In this new context, identity-based discussions have developed in relation to Turkey's possible membership. With a new understanding of security in the international context after the Cold War, and a perception of "Islamic terror" after the 9/11 have marginalized Muslims in Europe. As a result, identity-based discriminatory remarks have increased and this has influenced also the relations between the EU and Turkey. Following that, this thesis analyses the ways in which the identity-based arguments resulting from the construction of European Identity is reflected in the relationships between the EU and Turkey. It is highlighted that, although the identity-based remarks provide an obstacle before the membership of Turkey, these identity-based obstacles can be removed if the relationships are mutually reconstructed.

Key Words: Turkey, European Union, European Identity, Construction of Identity, Social Constructivism

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
1.GİRİŞ.....	1
2.TEORİK ÇERÇEVE: KİMLİK KAVRAMINA GENEL BAKIŞ..	5
2.1. Kimlik.....	5
2.1.1. Kimliğin unsurları.....	5
2.1.2. Kimliğe yönelik yaklaşımlar: özcü ve inşacı yaklaşım.....	9
2.1.3 Ulusal kimlik.....	12
3. AVRUPA VE AVRUPALILIK KAVRAMININ OLUŞUM SÜRECİ.....	14
3.1. Antik Dönem ve Avrupalılık.....	14
3.2. Ortaçağ- Hristiyanlık ve Avrupalılık.....	15
3.3. Ortaçağ sonrası modern dönem ve Avrupalılık.....	17
3.4. İki Savaş Arası Dönem ve Avrupalılık.....	22
3.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Bütünleşme ve Ortak Kimlik İnşası.....	24
4.TÜRKİYE– AB İLİŞKİLERİ: 1950’LERDEN SOĞUK SAVAŞ SONUNA KİMLİK ODAKLI GELİŞMELER.....	31
4.1. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye- AB ilişkileri(1959- 1989).....	31
4.1.1. Ortaklık başvurusu ve Türkiye – AET ilişkisi.....	31
4.1.2. Ankara Anlaşması ve AET - Türkiye ilişkileri.....	33
4.1.3. Hazırlık dönemi ve Türkiye-AET ilişkileri.....	35

4.1.4. Geçiş dönemi ve Türkiye - AT ilişkileri.....	37
4.1.5. 12 Eylül Askeri Darbesi ve Türkiye AT ilişkileri.....	43
5. TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞ SONUNDAN 2015 YILINA UZANAN SÜREÇ VE KİMLİK ODAKLI GELİŞMELER.....	48
5.1. Soğuk Savaşın Bitimi ve Türkiye-AB İlişkileri(1990-2000).....	48
5.1.1. Maastricht Antlaşması, Avrupa kimliği inşası ve Türkiye'nin yeri.....	50
5.1.2. 1993 Kopenhag Zirvesi, Avrupa koşulluluğu ve Türkiye.....	54
5.1.3. Lüksemburg- Helsinki Zirveleri ve Türkiye-AB ilişkileri.....	58
5.2. Türkiye - AB İlişkilerinde 2000'li Yıllar (2001-2015).....	63
5.2.1. 11 Eylül 2001 sonrası AB'de İslam algısı ve Türkiye.....	63
5.2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Türkiye- AB ilişkilerine yaklaşımı.....	68
5.2.3. AB'nin 2004 genişleme süreci ve Türkiye'ye karşı uygulanan tutum.....	71
5.2.4. 3 Ekim 2005 Müzakere sürecinin başlaması ve Türkiye – AB ilişkileri.....	80
5.2.5. Avrupa'da aşırı sağ görüş, imtiyazlı ortaklık önerisi ve Türkiye-AB ilişkileri.....	82
5.2.6. Mülteci sorunu ve Türkiye-AB ilişkilerine yansımaları.....	90
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	93
KAYNAKLAR.....	100

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT: Avrupa Kömür   elik Topluluğu

AT: Avrupa Topluluğu

EURATOM: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

IHF: İnsan Hakları için Uluslararası Helsinki Federasyonu

  KO: İslam Konferansı   rg  t  

MDA: Merkez Doğu Avrupa

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma   rg  t  

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği   rg  t  ,

SSBC: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Avrupa bütünleşmesi, sadece 1950’li yılların bir çıktısı olmamakla birlikte bir fikir olarak 15.yy kadar dayanan ve özellikle 18.yy’da entelektüeller arasında sıkça vurgulanan bir kavram olmuş, kurumsal bir yapılanma olarak ortaya çıkma fırsatını ise II. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu etkiler sonucunda, Soğuk Savaş ortamında bulmuştur. Türkiye ve bütünleşme hareketi arasındaki ilişki ise, II. Dünya Savaşından bağımsız olmakla birlikte Soğuk Savaş dönemi içerisinde doğmuştur.¹ “Güvenlik endişesinin” hakim olduğu Soğuk Savaşın ilk yıllarında Türkiye’nin Doğu bloğuna karşı Batı bloğunda yer alması bütünleşme hareketi için yeterli bir sebep olmuş, “kimlik” temelli farklılıklar taraflar arasındaki ilişkide olumsuz bir faktör olarak öne çıkmamıştır.

Ancak taraflar arasındaki bu olumlu tablo ilişkilerin her dönemine tesir etmemiş, taraflar gerek kendilerini gerekse aralarındaki ilişkiyi farklı bağlamlarda, farklı şekilde farklı endişeler üzerinden tekrar inşa etmişlerdir. Özellikle 1970’li yıllarla beraber başlayan ve Soğuk Savaş dönemi sonrası resmi olarak inşa edilen “Avrupa kimliği” inşası ile birlikte ilişkilerin ilk dönemindeki olumlu atmosferin kaybolduğu ve Türkiye’nin AB’ye üyeliği yönündeki tartışmaların önemli bir boyutunu “kimlik” temelli farklılıkların oluşturduğu görülmektedir. Bu noktada cevaplanması gereken soru ise, bütünleşme hareketi içerisinde “Avrupa kimliği” inşasının başlamasıyla birlikte Türkiye’nin üyeliğine yönelik tartışmaların neden yoğun şekilde “kimlik” temelli ilerlediğidir.

“Avrupa kimliğini” tanımlamak aynı zamanda, Avrupa’nın ve Avrupalılığın çerçevesini belirlemek anlamına gelmektedir. Bu çerçeveyi belirlemek ise, “kapsama” ve “dışlama” davranışlarını içermektedir. Yani, “Avrupa kimliği” hangi argümanlar üzerinden tanımlanırsa tanımlansın Avrupa ve Avrupalıyı tanımlarken aynı zamanda Avrupalı olmayanı da tanımlamakta, bazı kesimleri, ulusları “Avrupa kimliğine” dahil ederken bazı kesimleri ve ulusları bu tanımlamanın dışına dahil etmektedir. “Avrupa kimliği” tanımlama sürecinde ortaya çıkan “kapsama” ve “dışlama” davranışı ise tam olarak yapılan farklı “Avrupa kimliği” kavramsallaştırmalarından kaynaklanmaktadır.

“Avrupa kimliği” üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, Avrupa kimliğini farklı bakış açılarınca bazen coğrafya, bazen tarih bazense din üzerinden tanımlandığı

¹ Atilla Eralp, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, Avrupa ve Türkiye, içinde, der. Atilla Eralp, (Ankara: İmge Yayınları,1997) s.86.

görülmektedir. Bunun yanı sıra, Avrupa kimliğini evrensel değerler üzerinden tanımlayan bakış açısı da mevcuttur. Söz konusu bu bakış açısı aynı zamanda bütünleşme hareketinin Maastricht Antlaşması ile benimsemiş olduğu resmi “Avrupa kimliği” çerçevesini yansıtmaktadır.

Ancak, AB tarafından resmi olarak böyle bir “Avrupa kimliği” çerçevesinin benimsenmesi tarihsel olarak Avrupa’nın önemli “ötekilerinden” biri olan Türkiye’nin “kapsanması” anlamına gelmemektedir. Bakıldığında, Avrupa’nın kültürel haritası hangi değerler üzerinden tanımlanırsa tanımlansın farklı bağlamlarda ve farklı şekillerde olmak üzere Türkiye’nin çoğunlukla bu haritanın dışında bırakıldığı görülmektedir.² Bu tez çalışması da temel iddia olarak, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde, AB içerisinde gerçekleştirilen “Avrupa kimliği” inşası ile birlikte “kimlik” temelli farklılıkların olumsuz yönde etkili olduğunu kabul etmektedir.

Çalışmanın hedefi ise; Avrupa kimliği inşası süreci ve Türkiye – AB ilişkilerinin kesişimin de AB içerisinde inşa edilmeye çalışılan AB kimliğinin Türkiye’nin AB ile yürüttüğü ilişkilere etkisini “inşacı” bakış açısı ekseninde incelemektir. Özetle AB içerisinde tanımlanan Avrupa kimliği inşa süreci ile birlikte Türkiye’nin üyeliğine yönelik ortaya çıkan "kimlik" temelli tartışmaların Türkiye-AB ilişkilerine etkisi nedir sorusuna cevap aranmaktadır.

Çalışmanın odağı gereği, Türkiye - AB ilişkilerinde “kimlik” temelli tartışmaların üzerinde durulması ilişkilerin tek boyutunun söz konusu bu tartışma olduğu anlamına gelmemektedir. Yaklaşık altmış yıldır devam eden Türkiye- AB ilişkileri farklı boyutların birleşimi ile oluşan bir ilişki türünü ifade etmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler göz ardı edilmeden ilişkilerin başladığı 1959 yılından, AB’nin Türkiye’yi mülteci sorunu ile birlikte tekrar tanımladığı 2015 yılına kadar olan süreç “kimlik” boyutu ekseninde ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

Alan yazın tarama yöntemi ile gerçekleştirmiş olduğum tez çalışmam, çalışma kapsamında cevap aranan soruyu yanıtlamak adına aşağıdaki sırayı takip etmiştir. Birinci bölüm kapsamında çalışmanın temel kavramı olan ve çalışma kapsamında sıklıkla kullanılan “kimlik” kavramı ve kimliğin bazı unsurları ele alınarak çalışma kapsamında benimsenen kimlik tanımlaması yapılmıştır. Bunun yanı sıra, çalışmanın teorik çerçevesini

² Hakan Yılmaz, “Türkiye’yi Avrupa Haritasına Sokmak”, Avrupa Haritasında Türkiye, içinde, Der. Hakan Yılmaz, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), ss.3- 4.

oluşturan bu bölüm kapsamında çalışmanın üzerinden yükseldiği “inşacı” yaklaşım açıklanmış ve çalışmanın neden inşacı yaklaşım temel alınarak geliştirildiği ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü kapsamında, birinci bölümde oluşturulan alt yapı ile birlikte, Avrupa ve Avrupalılık kavramsallaştırması yapılmış, Avrupa Neresidir? Avrupalı Kimdir? Soruları cevaplanarak, tarihsel olarak Avrupa bütünleşmesine giden yol ortaya konmuştur. Üçüncü bölüm kapsamında ise, Türkiye ve bütünleşme hareketi arasındaki ilişkilerin başladığı 1959 yılından Soğuk Savaşın sona erdiği yani 1980’lerin sonuna kadar olan dönem “kimlik” odaklı gelişmeler kapsamında değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölüm kapsamında ise, Soğuk Savaş dönemi sonrası yani 1990’lı yıllardan 2015 yılına kadar olan süreç “kimlik” odaklı gelişmeler ekseninde değerlendirilmiştir. Söz konusu bu dönem çalışma açısından oldukça önemlidir. İki kutuplu sistemin hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde ilişkileri anlamlandırmak daha kolay iken Soğuk Savaş bağlamının sonlanmasıyla bu süreç daha karmaşık hale gelmiş ve tartışmalar boyut değiştirmiştir. Söz konusu bu durum Türkiye - AB ilişkilerine de yansımış, kendini “kimlik” temelli tartışmalarda göstermiştir. Bu nedenle bu tarihsel dönem ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

Özellikle, 11 Eylül 2001 saldırıları ile birlikte Türkiye’yi “kimlik” temelli farklılıklar üzerinden dışlayan söylem kendince meşrulaştırması kolay bir zemin yakalamış ve tartışmalar daha çok “din” temelli bir dışlama üzerinden ilerlemiştir. AB’nin resmi söylemini yansıtmayan bu davranış, AB’nin genişleme kapsamında Türkiye ve diğer aday ülkelere karşı uygulamış olduğu “farklı” tutumla kendini göstermekle birlikte bazı AB üyesi ülkelerin siyasileri ve vatandaşları tarafından dile getirildiği görülmektedir.

Söz konusu bu argümanı desteklemek adına çalışmanın dördüncü bölümü kapsamında, diğer aday ülkelere uygulanan muamele ile Türkiye’ye uygulanan muameleler karşılaştırılmış, söz konusu bu analiz yapılırken Türkiye için 1998 yılından 2015 yılına kadar düzenli olarak yayınlanan tüm ilerleme raporları incelenmiş ve Türkiye’ye karşı uygulanan “farklı” muamelenin somut şekilde görüldüğü tüm ilerleme raporları analize dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra, AB’ye üye ülkelerin siyasileri ve vatandaşlarının Türkiye’yi “kimlik” temelli dışlayan bakış açısını analiz etmek adına, özellikle 2000’li yıllar içerisinde farklı AB üyesi ülkelere gerçekleştirilen çeşitli kamuoyu yoklamalarına ve siyasilerin söylemlerine yer verilmiştir.

Son olarak ise, sonuç ve değerlendirme bölümü kapsamında elde edilen tüm veriler ışığında “kimlik” temelli tartışmaların Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecine yansımaları değerlendirilmiş ve tez çalışması sonucunda ulaşılan temel bulgular ortaya konmuştur.

2.TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Kimlik

Kimlik en basit haliyle, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü” olarak tanımlanmıştır.³ Öncelikle, kimliğin evrensel bir tanımı olmadığı ön kabulü ile bu tanımlamanın eksik olduğunu belirtmek mümkündür. Kimlik kavramı pek çok bileşenden oluşan çok boyutlu bir kavramı temsil etmektedir. Sadece “kendi” kimliğini açıklamaktan öte farklı bileşenleri de içerisinde bulundurmaktadır. Çalışma kapsamında kimliği oluşturan bazı unsurlar bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Tüm bu unsurlar ışığında çalışma kapsamında benimsenen ve çalışmaya yön verecek olan kimlik tanımlaması yapılacaktır.

2.1.1 Kimliğin unsurları

Kimlik birey veya grupları tanımlayan, onların arasındaki farklılıkları ve ortaklıkları ortaya koyan toplumsal bir süreci ifade etmektedir. Kimlik oluşum süreci tek boyutlu olmamakla birlikte, çok yönlü dinamik ve sürekli bir oluşumdur. Kimlik oluşum süreci, birey ya da grupların kendi başlarına gerçekleştirecekleri bir süreç olmamakla birlikte, ya birileriyle beraber ya da birlilerine karşı toplumsal süreç içerisinde oluşturulan bir kavramdır. Toplumsallığın olmadığı bir mekanda kimlik oluşturulamayacağı gibi toplumun içerisinde var olmayan bir varlığın kimliğinden bahsedilememektedir. Bu yüzden kimlik ancak toplumsal bir süreç içerisinde anlam bulmaktadır.⁴

Bu toplumsal süreç birey ve grupların kendi kimliklerini tanımlamanın yanı sıra aradaki farklılıkları ortaya koyarak ne olmadıklarını da ifade etmektedir. Bu noktada kimliğin aslında başkalığı vurguladığı görülmektedir. Yani, kimlik, “kendi” olanı tanımlarken aynı zamanda “öteki” olanın da tanımlandığı bir süreçtir. “Öteki” kavramı ise “kendi” kavramının dışında başka bir yerde var olan bir kavram değildir aksine kimlik kavramının içinde yer almaktadır.⁵

³ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, (Ankara: TDK,2000), s. 577.

⁴ A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, Türkiye ve Avrupa , Atilla Eralp, (Ankara: İmge Kitap Evi, 1997), s.18.

⁵ Hall, S. , “Introduction: Who Needs ‘Identity and Difference’”, S. Hall veP. Du Gay (der.), Questions of Cultural Identity, Sage, Londra, 1996, s.344-45, Aktaran, Umut Özkırmı, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Kimlikler, ne ifade ettiklerinin yanı sıra farklılıklarıyla beraber bir bütünlüğü temsil etmektedir. Kimliklerin oluşum süreci sonunda ortaya çıkan farklılıklar ise başka bir kimliği içermektedir. Ortaya çıkan bu farklılık ise kimliklerin birbirinden ayırt edilmesini sağlamaktadır. Örneğin, bir kimlik olarak Avrupa oluşturulurken, öncelikle “ötekisi” Doğu tanımlanmıştır. Doğu, eski çağlardan beri, “değişik yaratıkların” var olduğu, olumsuz anılar içeren, aklın ve bilimin olmadığı, doğa üstü olayların hüküm sürdüğü bir coğrafya olarak Avrupalılar tarafından yaratılmıştır.⁶ Olumsuz özellikler Doğuluyu tanımlamak için kullanılırken geri kalan olumlu özellikler ise Avrupalıyı tanımlayan özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, Avrupalılar Doğu kavramsallaştırmasını yaparak Avrupa’yı tanımlamayı kolaylaştırmışlar ve bunun üzerinden bir kimlik oluşturmuşlardır.⁷ Bu örnekte de görmüş olduğumuz gibi, kimlik başkalık içeren ve “öteki” ile anlam kazanan bir kavramdır.

Kimlik oluşum sürecinde vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta ise “benzerlik”tir. Benzerliğin vurgulanması, başkalığın vurgulanmaması anlamına gelmemektedir. Bir kimliğin var olabilmesi için sadece “öteki” varlığı yetmemekle birlikte benzerlik de öteki kadar önemlidir.⁸ Kimliğin inşa edilebilmesi için ötekinin yanı sıra, beni diğerleriyle bir yapan bir şeyin olması gerekmektedir. Kimlik benzerlik ve öteki kavramlarının ikisini de kapsamaktadır.⁹ Kimliği sadece başkalık perspektifinden değerlendirmek, daha çok “öteki” olanın vurgulanması anlamına gelmektedir. Sadece “öteki” nin vurgulanması ise kimliklerin tanımlanması için yeterli değildir. Kimlik “ötekini” anlamlandırılırken aynı zamanda kendisinin de anlamlandırıldığı bir süreçtir.¹⁰

Kimlik kavramsallaştırmasında, karşımıza çıkan bir diğer önemli kavram ise, “aidiyet olgusu” dur. Başta belirtmiş olduğumuz gibi, kimlik oluşum süreci toplumsal, çok yönlü dinamik bir süreci anlatmaktadır. Bu dinamik ve toplumsal süreçte kimliklerin varlıklarını sürdürebilmek için birey veya grupların aidiyet hissine ihtiyaç duymaktadırlar.¹¹ Bugün bakıldığında, AB içerisinde Avrupa kimliği krizi gündeme geldiğinde önemli başlıklardan biri, AB üye ülkelerinin bu kimliğe kendilerini ne kadar ait

⁶ Edward Said, Oryantalizm, Çev. Nezih Üzel, (İstanbul: İrfan Yayın Evi, 1998), s.11.

⁷ Age. s.12.

⁸ Richard Jenkins, Social Identity, (New York : Routledge, 2008) , s.17.

⁹ Age. s. 21.

¹⁰ Age. s. 22.

¹¹ Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, s. 22.

hissettikleri üzerinden şekillenmektedir. Aidiyet hissinin varlığı dinamik ve değişken olan kimliğin devamlılığını sağlamaktadır.¹²

Kimliğin, dinamik ve değişken bir yapıya sahip olması bizi kimliğin çok yönlülüğüne götürmektedir. Çok yönlülük bir birey veya grubun birden fazla kimliğe sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Kimliğin toplumsal bir süreç içerisinde olduğu düşünüldüğünde ve çoğul toplumsal birimlerden bahsettiğimiz noktada kimliklerin çok yönlülüğü karşımıza çıkmaktadır.¹³ Smith'e göre bir birey cinsiyet, ülke, sınıf, din, etnik topluluk ve milliyet gibi başlıklar altında farklı kimliklere sahip olabilmektedir.¹⁴ Yani bir birey, sadece sınıf kimliği ile tanımlanamayacağı gibi sadece dinsel kimliği ile de tanımlanamamaktadır. Aynı zamanda bu kimlikler dinamik ve değişken bir yapıyı ifade etmeleri nedeniyle değişebilmektedir.¹⁵

Kimlik çoklu bir kavram olması dolayısıyla, cinsiyet, dil din, milliyet gibi pek çok değişkeni içerisinde barındırmaktadır. Bu kazanılan kimliklerin bir kısmı verili olarak yani doğumla birlikte toplum tarafından empoze edilerek oluşturulan kimlikler iken bazıları toplumsal süreç içerisinde birey ya da grupların kendi çabaları ile kazandıkları kimliklerdir. Ancak bu verili kimliklerin sabit olduğu anlamına gelmemektedir. Yurdusev'in vermiş olduğu örnekte olduğu gibi Hristiyan olan bir bireyin Müslümanlığı tercih etmesi mümkün olabilmektedir.¹⁶

Bahsetmiş olduğumuz bu verili ve kazanılan kimlikler, tarihin dışında oluşan kavramlar değildir. Aksine tarihin içerisinde toplumsal bir çevrede oluşturulmaktadır. Kimliğin tarihselliği aynı zamanda o kimliğin zaman içerisinde ki mevcut durumunu değişimini de görmemizi sağlamaktadır. Tarihsel süreçte bazı kimlikler öne çıkarken, ilerleyen dönemlerde başka kimliklerin öne çıkabildiği görülmektedir. Örneğin, Avrupa'da modern dönemde öne çıkan milli kimliklerden önce yani modern dönem öncesinde dinsel kimliklerin daha önde olduğu görülmektedir. Yurdusev'in belirtmiş olduğu gibi, kimliğin tarihselliği değişkenliğine sebep olurken, toplumsallığı da sürekliliğine yol açmaktadır.¹⁷

¹² Burak Erdenir, "Türkiye- AB Bütünleşmesinin Temelleri: Kimlik, Tarih, Kuram", Türkiye- AB İlişkileri, derl. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe (Ankara: Seçkin, 2017), s.55.

¹³ Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", s. 23.

¹⁴ Anthony D.Smith, Milli Kimlik, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), s. 17.

¹⁵ Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", s. 24.

¹⁶ Age.s. 27.

¹⁷ Age. s. 25.

Kimlik ile ilgili bir diğerk önemli nokta ise, kimliğin etkisi meselesidir. Bireylerin sahip oldukları tüm kimlikler aynı etkiye sahip değildir. Bazı kimlikler bireyleri harekete geçirme kapasitesine sahip iken bazı kimliklerin harekete geçirme kapasitesi daha düşüktür. Yani, birey ya da grupların çoklu kimliğe sahip olması, sahip olduğu tüm kimliklerin aynı etkiyi yaratacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin, Smith'in belirtmiş olduğu gibi, evrensel olarak nitelendirilen cinsel kimliklerin harekete geçirme kapasitesi düşük iken aile veya cemaat gibi kolektif kimliklerin harekete geçirme kapasitesi daha yüksektir. Yani Smith'in bakış açısına göre cinsiyet genel olarak, herkes tarafın kabul edilen ve sorgulanmayan bir kolektif kimlik olması itibariyle diğerk kolektif kimliklerin karşında daha az etkili olması sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Bu nedenle tüm kimliklerin birey ve gruplar üzerinde aynı etkiye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Toplumsal kimlikler, tanımlarken semboller, din, dil, coğrafya, ortak değerler gibi öznel öğelerin etkili olmasının yanı sıra nesnel öğelerde etkilidir. Bu nesnel öğelerin toplum tarafından benimsenmesi öznel öğeleri ortaya çıkarmaktadır. Yani din, dil, coğrafya gibi ortak özellikleri paylaşımlarının yanı sıra oluşan kimliğin öznel bilincine de sahip olmaları gerekmektedir. Yani, paylaşılan kimliğe dair bir bilincin olması kimliğin önemli bileşenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹ Diğerk bir ifade ile kimlik, ortak değerlerin benimsenmesi ve bireylerin bunun bilincine varması sonucu gerçekleşmektedir. Yani kimlik, ortak ve sürekli bir bilince dayanmaktadır.²⁰

Öncelikle kimliğin evrensel bir tanımı olmadığını kabul ederek, Kimliğin yukarıda tanımlamış olduğumuz unsurlarından yola çıkarak bir kimlik tanımlaması yapmak gerekir ise; kimlik toplumsal, çok yönlü, dinamik, başkalığı ve benzerliği vurgulayan, verili olarak ya da kazanılarak tarihin içerisinde oluşan, içerisinde sübjektif ve objektif öğeler barındıran, birey ve gruplardaki aidiyet hissi ile anlam kazanan bir kavramdır. Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler bu kimlik tanımlaması dikkate alınarak yapılacaktır.

Genel olarak yapmış olduğumuz bu kimlik tanımlamasında karşımıza çıkan, çok yönlü kimlikleri, kimliğin farklı biçimleri olarak değerlendirmek mümkündür. Kimlik çok yönlü bir yapıya sahip olması dolayısıyla farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Çalışma kapsamında odaklanılan, AB içerisinde Avrupa kimliği İnşası ve Türkiye'nin bu

¹⁸ Anthony D.Smith, Milli Kimlik, s.17.

¹⁹ Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", s. 27.

²⁰ F. H. Burak Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post- Milliyetçiliğe (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005) s.42.

süreçteki konumunu anlayabilmemiz açısından kimlik türlerinden ulusal kimliğin açıklanması, ulus devletlerin oluşturmuş olduğu bir yapılanma olan AB bünyesinde oluşturulan Avrupalı kimliğini anlamlandırmamızı kolaylaştıracak ve çalışmanın ilerleyen bölümlerine ışık tutacaktır. Ancak ulusal kimlik kavramını daha rahat anlamlandırmamız için öncelikli olarak kimlik oluşum sürecini açıklayan” özcü” ve “inşacı” yaklaşımlar ele alınacaktır.

2.1.2. Kimliğe yönelik kuramsal yaklaşımlar: özcü ve inşacı yaklaşım

Çalışma kapsamında temel olarak kimlik oluşum sürecini açıklayan özcü ve inşacı yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu iki yaklaşım temel olarak kimlik oluşumunu farklı perspektiflerden açıklamış olsalar da iki yaklaşımında kültür ve siyasetin arasındaki ilişki üzerinden analiz yaptıkları görülmektedir.

İlk olarak özcü yaklaşıma bakıldığında, kimlikler önceden var olan kültürel malzemelerin yeniden kurgulanmış hali olarak görülmektedir.²¹ Bu bakış açısına göre, siyasal kimlikleri mevcut ve kültürel öğeler şekillendirmektedir. Yani kimlik oluşumunda temel olarak kültür ön plana alınmaktadır. İlikçiler olarak da adlandırılan bu gruba göre, etnik topluluklar ve milletler, tarihin dışında oluşmuş doğal ve insan deneyimini tamamlayıcı unsurlar olarak görürler.²² Bu çerçevede bakıldığında özcü yaklaşımın kimliği sabit ve değişmez olarak tanımladığı görülmektedir. Huntington’ın medeniyet tanımlaması tam bu çerçeveye oturmaktadır. Medeniyeti kültürel bir varlık olarak tanımlamıştır. Yani kültürün belirlediği siyasal kimliklere vurgu yapmış ve ulusun ve ulusal kimliklerin doğal olarak oluştuğunu vurgulamıştır.²³

Kimlik oluşum sürecini açıklayan bir diğer önemli yaklaşım ise inşacı yaklaşımdır. İnşacı yaklaşımı uluslararası ilişkiler alanında ilk olarak kullanan düşünür Nicholas Onuf²⁴ olmakla birlikte söz konusu bu yaklaşıma popülerlik kazandıran kişi Alexander Wendt²⁵ olmuştur. Wendt’e göre geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri Soğuk Savaş sonrası

²¹ Umut Özkırımlı, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s.42.

²² Anthony D.Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, çev. Derya Kömürcü,(İstanbul: Everest Yayınları, 2002) s. 34 Aktaran, Mustafa Altunoğlu, Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar, Sosyal Bilimler Dergisi, 2010, 26: s.1.

²³ Samuel Huntington, Medeniyetler Çatışması, (Ankara: Vadi,1997) s. 17.

²⁴ Nicholas Onuf, Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations, , (Columbia: University of South Carolina Press, 1989), ss. 1-297.

²⁵ Alexander Wendt, Social Theory of International Politics, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 4.

ortaya çıkan etnik, dinsel ve kültürel gerilimleri ve ortaya çıkan büyük çaplı değişimi açıklamakta yetersiz kalmışlardır.²⁶ Bu noktada inşacı bakış açısı ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak adına gündeme gelmiştir.

İnşacı yaklaşıma baktığımızda, kimlik, “uluslararası ilişkilerin sosyo - kültürel yapısını devletlerin kararlarına bağlayan davranışların temel kavramı” olarak görülmektedir. Yani inşacı bakış açısına göre; uluslararası ilişkilerde kimlikleri kurgulayan devletlerdir. Devletler kimliğe sahip olan “sosyal aktörler” olarak kurgulanırlar. Kurgulanan bu devlet kimlikleri, “verili” ve “sabit” olmamakla birlikte bulundukları toplumda hakim olan kültürel öğelere indirgenemez. İnşacı bakış açısı, devlet kimliklerinin gerek uluslararası alanda gerekse ulusal alanda hakim olan ortak bir bakış açısıyla inşa edildiğini öne sürmektedir. Bu noktada da, yukarıda bahsetmiş olduğumuz Huntington gibi yazarların düşüncesini yansıtan “özcü” bakış açısından net bir şekilde ayrılmaktadır.²⁷ Örneğin, Türkiye’de nüfusun büyük bir bölümünün Müslüman olması Türkiye’yi Müslüman yapmamaktadır. Önemli olan Türkiye devletinin kendini nasıl tanımladığı ve bunun devletler arsında ne kadar kabul gördüğüdür. Türkiye devletinin kendini Müslüman tanıdığı ölçüde devletlerarasında öyle görülmesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra inşacılar, kimlik ve çıkarların sabit ve önceden verili bir gerçekliği yansıtmadığını vurgularlar. Bu kabulden yola çıkarak ise uluslararası politikanın yapısının da önceden verili değil, bizzat devletlerin karşılıklı olarak birbirleri ile gerçekleştirmiş oldukları olumlu ya da olumsuz etkileşimlerinin bir çıktısı olduğunu vurgulamaktadırlar. Buradan hareketle de, inşacı yaklaşıma göre sosyal gerçek tarihin dışında oluşan, hep var olan bir kavram olmaktan öte toplumsal süreç içerisinde inşa edilmektedir.²⁸

Bu bakış açısından yola çıkarak bakıldığında, çalışmanın temelini oluşturan “Avrupa kimliği” oluşum süreci de böyle bir süreci ifade etmektedir. “Avrupa kimliği” kavramı tarihsel süreç içerisinde, sosyal ve siyasi gelişmelerle bağlantılı olarak oluşmakla birlikte farklı bağlamlarda tekrar inşa edilen bir kavramdır. Yani, Avrupa kimliği hep var olan bir şey olmamakla birlikte devletlerin ve toplumların karşılıklı olarak gerçekleştirmiş oldukları etkileşim sonucu ortaya çıkmıştır. Adler’in belirtmiş olduğu gibi, sosyal bir yapıyı temsil eden insan ve toplum kendi ortak kimliğinden, kültüründen ve ortak hafızasından bağımsız

²⁶ Age.

²⁷ Bahar Rumelili, “İnşacılık/Konstrüktivizm”, Küresel Siyasete Giriş, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim,2014), s. 159.

²⁸ Thomas Risse, “Social Constructivism and European Integration”, European Integration Theory ,Antje Wiener ve Thomas Diez, (Oxford: Oxford University Press, 2004), s. 160.

bir şekilde değerlendirilememektedir.²⁹ Bu noktada bakıldığında, İmparatorluklar, savaşlar, Hristiyanlık, Rönesans, Reform, Aydınlanma, AB gibi pek çok sürecin Avrupa kimliğini ortaya çıkaran noktalardır.

İnşacıların üzerinde durduğu önemli noktalardan bir diğeri ise, “devlet kimliklerinin düşman kimliklerden dost kimliğe dönüşüp dönüşmeyeceğidir.”³⁰ Dost, düşman ayrımıyla ilişkili olarak Wendt, devletlerin ortak bir kimlik oluşturabileceklerini ve bu süreci “öteki” ni de kapsayacak şekilde tanımlayabileceklerini belirtmiştir. Bu noktada Wendt’in bahsetmiş olduğu ortak kimlik oluşumu kimliklerin “aynılaşması” anlamına gelmemekte, devletlerin, ortak değerler ve normlar etrafında “biz hissini” sağlayabileceklerini ön görmektedir. Wendt’in bakış açısına göre, bugün Avrupa’da ve Batı’da görülen ortak kimlik inşa etme süreci farklı devletlerarasında da etkin hale gelirse söz konusu bu durum sistematik hale gelecek ve uluslararası ilişkilerde bir norm halini alacaktır.³¹

Bakıldığında inşacı yaklaşımın kültüre vurgu yapan özcü yaklaşımın aksine siyasete yani hakim olan iktidarın inşa ettiği kimliğe vurgu yaptığı görülmektedir. Yani, Siyasetin şekillendirdiği bir kimlik inşa sürecini tanımlamaktadırlar. Sonuç olarak, bu iki yaklaşımın temel argümanlarına bakıldığında, özcü yaklaşım, kültürel öğelerin şekillendirdiği bir kimlik inşa süreci tanımlarken inşacı yaklaşımda ise siyasetin şekillendirdiği bir kültürden bahsedilmektedir.

Bu nokta da, “özcü” yaklaşımın “kimlikleri” belli bir aşamada bir yerde başladığı ve otoritelerin yönlendirmesine açık olduğu gerçekliğini göz ardı etmesi ve kültürel öğelerin değişmezliğini öne çıkarması söz konusu bu yaklaşıma yönelik eleştiriler olarak ortaya çıkmaktadır.³² “Özcü” yaklaşımın ortaya koymuş olduğu çerçeve çalışma kapsamında gerçekleştirilen “kimlik” tanımlaması ile uyuşmamakla birlikte yapılan tanımlama “inşacı” bakış açısını yansıtmaktadır. Bu nedenle, çalışma kapsamında “inşacı” bakış açısı benimsenecektir.

²⁹ Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, European Journal of International Relations, 3, 3, (1997): 319-348 s. 322,

<http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/adler%201997.pdf>, Erişim: 18.08.2019.

³⁰ Rumelili, “İnşacılık/Konstrüktivizm”, Küresel Siyasete Giriş, der. Evren Balta, s. 160

³¹ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, American Political Science Review, 88/2, (1994): 384-394, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2944711.pdf>, Erişim: 23.08.2019.

³² Özkırmı, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale, s. 87.

2.1.3 Ulusal kimlik kavramı

Kimliğin çok yönlü bir kavram olması dolayısıyla birey ve gruplar pek çok kimliğe sahip olabilmektedirler. Ulusal kimlikte birey ve grupların paylaştığı kimliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu diğer kolektif kimliklerden farklı kılan şey kapsamının daha geniş olmasıdır. Bakıldığında, ulusal kimlik kavramını nasıl tanımladığımız ulus ve kimlik kavramlarını nasıl anlamlandırdığımızla doğrudan alakalıdır. Bundan dolayı ilk olarak ulus kavramının açıklanması ulusal kimlik kavramını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Ulus, kelimesi Latince “doğan bir şey” anlamını ifade eden “natio” kelimesinden türetilmiştir.³³ Ancak zamanla bu anlamından farklı anlamlar kazanmış ve farklı şekilde tanımlanmaya başlamıştır.

Milliyetçiliği tanımlayan önemli yazarlardan bir olan Smith’e göre ulus, modern bir kavram olmakla birlikte, “tarihi bir toprağı / ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan” insan topluluğı olarak tanımlamıştır.³⁴ Yani kültürel değerler üzerinden ortaklığa vurgu yapmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Smith’in ulusçuluğı bir önceki bölümde açıklamış olduğumuz özcü yaklaşım perspektifinden açıkladığı görülmektedir.

Milliyetçiliği tanımlayan bir diğer yazar Anderson’a göre ise ulus, hayal edilmiş bir siyasi topluluktur.³⁵ Hayal edilmiştir çünkü ulus somut olarak yaratılan bir şey olmaktan ziyade toplumdaki bireylerin zihninde oluşan bir hayalden ibarettir.³⁶ Anderson’ a göre; ulus bir topluluk veya cemaat olarak bireylerin hayallerinde var olmaktadır. Bu noktada önemli olan ise ulusun bireylerin zihninde ne kadar var olduğu ve kendilerini ne kadar ait hissettirdikleridir.³⁷ Anderson, ulusların ortaya çıkması ve bu süreçteki siyasetle arasında olan ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ulus, bireylerin zihninde hayal etmesi sonucu oluşan bir kavramdır. Yani kültürlerin oluşturduğu bir medeniyet değil zihinlerde hayal edilen bir medeniyete vurgu yapmıştır. Bu kavramsallaştırmanın ise, inşacı yaklaşım perspektifine yakın bir bakış açısı ile yapıldığı görülmektedir.

³³ Özkırımlı, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale, s.13.

³⁴ Anthony D.Smith, Milli Kimlik, s. 75.

³⁵ Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, Çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis,2014), s. 20.

³⁶ Age.

³⁷ Age. s.22.

Bir bütün olarak ulusal kimlik kavramına bakmak gerekirse, ulusal kimliğe yönelik bilincin dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan 18.yy da gerçekleşen Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu bilinç ulus devlet yapılanmasını da beraberinde getirmiştir. Ulus devletlerin hakim olmaya başlamasıyla birlikte daha önceki dönemlerde etkili olan dini ve etnik kimlikler yerini ulusal kimliklere bırakmaya başlamıştır. Bu noktada devlet tarafından bireylere empoze edilen ortak bir kimlik ortaya çıkmıştır. Bu kimliği anlamlı kılan ise, ulusal dil ve kültür kavramları olmuştur.³⁸ Bu aidiyet hislerinin yaratılmaya başlaması ile birlikte modern ulus devletler tarih içerisinde farklı şekiller alarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Habermasa'a göre ulus devletler tarihte üç şekilde karşımıza çıkmaktadır, ilk olarak Avrupa'nın Kuzey ve Batısında bulunan ülkeler 1648'de Vestfalya Barışı ile şekillenen "Avrupa devletler sistemine" dahil olmuştur. Bu ulus devlet oluşumun ilk hali olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak, Almanya ve İtalya gibi ülkeler öncülüğünde ortak bir bilinç oluşturup bu bilinci devlete dönüştürerek ulus devlet oluşturulmuştur. Üçüncü olarak ise, İkinci Dünya Savaşından sonraki süreçte gerçekleşmiştir. Sömürgeciliğin ortadan kaldırılması, özellikle Afrika ve Asya'daki ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasıyla gerçekleşmiştir. Son olarak ise, SSCB'nin sona ermesi, Doğu ve Batı Avrupa'da bağımsız ulus devletlerin kurulması ile sonuçlanmıştır.³⁹

Tüm bu verilerin ışığında bakıldığında, ulus ve ulus devlet kavramlarının oluşumu birbirini izleyen ve tarihsel olarak bir bütünlük oluşturan süreçleri ifade etmektedir. Her ne kadar ulus devlet her coğrafyada farklı şekilde karşımıza çıksada kaynağını ulus ve ulusçuluktan almaktadır.⁴⁰ Ulusal kimlik ise ulus devletin oluşumu sonrası ulus devlet içerisinde "siyaset" tarafından yaratılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, çalışmanın temeli olan ve ulus devletlerin oluşturmuş olduğu bütünleşme hareketini ve bu yapılanma içerisinde oluşan Avrupa kimliği kavramını ve bu kavramın yaratmış olduğu etkiyi anlamlandırabilmemiz açısından "ulusal kimlik" kavramı çalışma açısından önemli bir kavramdır.

³⁸ Furkan Şen, Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik, (Ankara: Yargı Yayın Evi, 2004) ss.133-134

³⁹ Jürgen Habermas, "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), ss. 13-14

⁴⁰ Zeynep Kadirbeyoğlu ve Bilgesu Sümer, "Ulus Devletlerde Vatandaşlık ve Kimlik", Küresel Siyasete Giriş, içinde, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim, 2014), s.495

3. AVRUPA VE AVRUPALILIK KAVRAMININ OLUŞUM SÜRECİ

3.1. Antik Dönem ve Avrupalılık

Tarihsel olarak bakıldığında, kültürel bir anlam ifade etmeden önce Avrupa kelimesinin mitolojide yer aldığı ve daha sonraki süreçte coğrafi bir anlam ifade etmeye başladığı görülmektedir. Avrupa adını bir Fenike prensesinin adından almıştır. Yunan mitolojisinde, Fenike prensesi “Europe”, Yunan tanrısı Zeus tarafından kaçırılmış ve Girit’in batısına getirilmiştir. Burada yaşamaya başlayan, Europe’un ismi bugün Avrupa kıtası olarak adlandırdığımız bölge için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum bize bilinenin aksine, Avrupa’nın bir Yunan değil, Fenike icadı olduğunu göstermektedir.⁴¹ Avrupa’nın Yunan tarihine dayandığı Yunana dayanan bir “Avrupa kültürel geleneği” yaratma çabasından kaynaklanmaktadır.⁴² Yunanistan ve İran arasındaki mücadelelerin gerginleşmesi ve meselenin düşmanlığa dönmesi ile “Yunanistan ve İran kültürel- politik terimler iken; Avrupa ve Asya coğrafi terimler” olarak ifade edilmeye başlamıştır. Ve bu süreçten sonra, İran Doğu ile özdeşleştirilirken Yunanistan Avrupa ile özdeşleştirilmiştir.⁴³

Yunanlılar kendi yaşadıkları bölgenin bulunduğu kıtaya Avrupa adını vermiştir. Ve yapmış oldukları bu kıta sınırlandırması, bugünkü sınırlandırmaya benzerliği dikkat çekmektedir. Yunanlılar Antik Dönemde her ne kadar bulundukları kıta için “Avrupa” adını kullansalar da kendilerini “Avrupalı” olarak tanımlamamaktadırlar. Yani bu dönemde, Avrupalılık fikri ve aidiyet hissinin olmadığı görülmektedir. Kendilerini, “Helen” olarak tanımlayan Yunanlılar için, Avrupa kıtasının dışında bulunan “Asya ve Afrika” ise “Helen olmayan” olarak görülmüştür. Ancak bu dönemde yapılan bu ayırım, kültürel bir ayırımı temsil etmemektedir.⁴⁴ Antik döneme bakıldığında, Avrupa kavramı ilk olarak kullanıldığında bir coğrafi bölgeyi ifade etmektedir.

Antik Yunan Döneminde, Roma hakimiyetinin hüküm sürdüğü döneme bakıldığında aynı şekilde bu dönemde de Avrupa kimliği duygusunun olmadığı görülmektedir. Yunanlılar, Helen ve Helen olmayan ayırımı ile kendilerini tanımlarken, Romalılar da Romalı olanlar ve olmayanlar ayırımı üzerinden tanımlama yapmışlardır. Yani tıpkı Yunanlılarda olduğu gibi Romalılar için de Avrupa coğrafi anlamın ötesinde kültürel bir

⁴¹ Gerard Delanty, Avrupa’nın İcadı, Çev. Hüsamettin İnaç (Adres Yayınları, Şubat 2014), s. 84

⁴² Age.

⁴³ Age.

⁴⁴ Age, s.86

anlam ifade etmemektedir. Romalılar için dünyanın merkezi bulundukları coğrafyayı tanımlayan Avrupa değil kendilerini tanımladıkları kimlik olan Romalılar olmuştur.⁴⁵ Avrupa fikri Antik dönemde Yunan uygarlığının sona ermesi ile oluşmaya başlamıştır.⁴⁶

Genel olarak Antik Döneme bakıldığında, Avrupa'nın bir kültürü, kimliği değil coğrafi bir bölgeyi tanımlandığı görülmektedir. Bir fikir olarak kültür temelli Avrupa'nın çıkışı daha sonraki dönemlere dayanmaktadır.

3.2. Ortaçağ- Hristiyanlık ve Avrupalılık

Ortaçağın başlangıcı, Roma'nın hakimiyetinin sona erdiği 476 yılı olarak bitişi ise 1453 yılında gerçekleşen İstanbul'un fethi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ilk olarak, Avrupa'nın merkezi kuzey batıya doğru yönelmiş, Baltık denizinin önemi artarken Akdeniz'in önemi zayıflamıştır.⁴⁷ Avrupa'nın Hristiyanlığın hakimiyetinde olduğu bu dönemde özellikle, imparatorluk ve papalığın Avrupa'yı kapsayan üst bir otorite ve kimlik olduğu görülmektedir. Ortaçağ Avrupası'nda bireylerin ortak paylaştıkları iki kimlik karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bağlı olduğu yerel otorite (prens, lor, baron gibi) ikincisi ise doğrudan ilişkide olmasa da üst evrensel otorite olarak tanımladığı varlığını kabul ettiği İmparator ve dini lider Papa olmuştur.⁴⁸ Ortaçağ'daki bu duruma bakıldığında, bu dönemde Avrupa düşüncesini şekillendiren kavramın Hristiyanlık olduğu görülmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, Avrupa fikri 7.yy'da İslamiyet'in yayılmaya başlamasıyla beraber Hristiyanlık etrafında şekillenmeye başlamıştır.⁴⁹ İslamiyet'in güçlenmeye başlaması Hristiyanlık ile Avrupa arasında yakın ilişki kurulmasına neden olmuş ve İslamiyet Hristiyanlığın karşında "öteki" belirlenmiştir.⁵⁰ Avrupa'nın en önemli öteki olarak İslam'ı görmesi ve bu durumun şiddetini azaltmakla birlikte modern döneme kadar yansıması Hristiyanlığın Avrupa kimliğinde temel yapı taşlarından birisi olmasına neden olmuştur.⁵¹

⁴⁵ F. H. Burak Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe, (Ankara: Ümit Yayıncılık,2005) s. 54.

⁴⁶ Delanty, Avrupa'nın İcadı, s.86.

⁴⁷ Age. s. 97.

⁴⁸ A. Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", Türkiye ve Avrupa, der. Atilla Eralp(Ankara: İmge,1997) s.39.

⁴⁹ Delanty, Avrupa'nın İcadı, s s. 93.

⁵⁰ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s.54.

⁵¹ Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", s. 36.

Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreci ile birlikte her ne kadar Hristiyanlık güçlü etkisini yitirmeye başlasa da tamamen yok olmamıştır. Ortaçağda Hristiyanlık Avrupa kimliğinin temel bileşimidir. Ortaçağda Avrupa kimliği Hristiyanlıkla anlam kazanmıştır. 12.yy'da Malesburry William'ın söylemleri bu gerçekliği ortaya koymaktadır. William'a göre, Dünya, Avrupa, Asya ve Afrika olarak üç bölüme ayrılmaktadır, Avrupa olarak tanımlanan yerde Hristiyanların yaşadığını kalan bölgelerde ise Hristiyanların düşmanlarının var olduğunu vurgulamaktadır. Yani Hristiyanlık ve onların "öteki" leri üzerinden bir dünya tasavvur edilmektedir.⁵² Ortaçağda, temelde Avrupa'nın kültürünün Hristiyanlık etrafında şekillendiği görülmektedir.

Bakıldığında, İslam orduları 7.yy'da Kuzey Afrika'nın tamamına yakınına almış ve ardından Avrupa'ya doğru yönelmiştir. Avrupa bu duruma karşı İslam Orduları karşısında örgütlenmiş ve Frenk lideri Charles Martel önderliğindeki orduyla İslam ordularını yenmiştir.⁵³ Bu galibiyet oldukça önemlidir. Delanty'e göre, bu galibiyet fikir olarak Avrupa'nın habercisi olmuştur. 9.yy gelindiğinde ise, güneyden Vikingler, batıdan ise Müslümanlar ve Macarlar Avrupa'yı sıkıştırmaya başlamış ve Avrupa fikri yükselmeye başlamıştır.⁵⁴ İlk olarak Barbar ve İran istilaları ardından gerçekleşen İslam istilaları sonrası Hristiyan dünyada, Hristiyanlık çerçevesinde Hristiyan olmayana karşı bir Avrupa kimliği duygusu ve aidiyeti oluşmuştur. Delanty'e göre; bu durumda ortaya çıkan Avrupa kimliği zaferden kurgulanmış bir şey değil aksine yenilgi sonucu kurgulanmış bir kavramdır.⁵⁵

10.yy'dan itibaren Avrupa kavramı coğrafi bir oluşumun ötesinde kültürel bir kavram olarak algılanmaya başlamış olsa dahi Avrupa temelli bir bütünleşme mevcut değildir. Ortaçağ olarak adlandırılan bu dönemde Avrupa bölgesinde yaşayan bireyler için yaşadıkları köy, feodal birim harici kendilerini dahil hissedecekleri bir anlayış olmamakla birlikte siyasi birimler arasında herhangi bir etkileşim bulunmamaktadır.⁵⁶ Ancak bu dönemde ticaretin gelişmesi ve buna bağlı olarak farklı pazarlar aramak adına bulunulan bölgenin dışına çıkılması ile birlikte, bir ortak Avrupa kültürü yaratacak kadar olmasa da insanlar arasındaki temaslar artmıştır.⁵⁷

⁵² Age. s.36.

⁵³ Delanty, Avrupa'nın İcadı, s. 94.

⁵⁴ Age.s. 98.

⁵⁵ Age.

⁵⁶ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s.55.

⁵⁷ Age.

Avrupa’da kültürel bir bütünleşmeyi sağlayan en önemli olay ise Haçlı Seferleridir. Bu dönemde ortak bir Avrupa kültüründen ziyade, İslamiyet tehlikesine karşı etnik kökenli bir birliktelik sağlayan bakış açısı oluşmuştur. Bu zihniyetin adına da “Haçlı zihniyeti” denmekte ve oluşan bu zihniyetin ortak bir tehlikeye karşı oluşturulduğu görülmektedir.⁵⁸ Özellikle, 1453 İstanbul’un Osmanlı tarafından düşürülmesiyle birlikte Avrupa kelimesinin Türklerle yani “öteki” ile ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Avrupalı sıfatı da 15.yy ‘da ilk olarak “Türk aynasından yansıyarak” Papa II. Pius tarafından Hristiyanlıkla özdeş olarak kullanılmıştır.⁵⁹

Bu çerçeveden bakıldığında, Avrupa kelimesinin yaygın şekilde kullanılmasının 15. yüzyılı bulduğu görülmektedir. Her ne kadar tehlikeye karşı Hristiyanlık etrafında oluşan bir birliktelikten bahsedilse de coğrafi anlamda birleşmiş bir kültürün olmaması nedeniyle Avrupa kavramının kullanımın 15. yüzyılı bulması normal karşılanabilir.⁶⁰

Özetle, Ortaçağ’dan modern döneme kadar, Avrupa Kimliği Hristiyanlık ile tanımlanmaktadır. Bu durum, Avrupa’nın herhangi bir değer ifade etmediği anlamına gelmemektir. Aksine, Avrupa’nın tanımlandığı değerın kendisinden değil Hristiyanlıkla bağlantılı olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.⁶¹

3.3. Ortaçağ Sonrası Modern Dönem ve Avrupalılık

Ortaçağ’ın kapanması ile Avrupa’da modern dönem olarak adlandırılan döneme geçilmiştir. Avrupa’da modern dönemle birlikte toplumsal kimliklerin temel belirleyicisi olarak karşımıza ulus devletler çıkmaktadır. 15. - 16.yy’larda ilk olarak Batı Avrupa’da başlayarak yayılan ve 19.yy’a gelindiğinde bütün Avrupa’da hakim olmaya başlayan ulus devlet kavramı önceki dönemde hakim ulus devletlerin oluşumunda etkili olan, dinin etkisinin azaltarak toplumsal kimliklerin belirlenmesinde etkili olmuştur. Ulus devletlerin kurulmaya başlaması ile birlikte, toplumsal kimlikleri belirleyen Papa ve İmparatorun hakim olduğu “sosya- politik” ortam yavaş yavaş ortadan kalkarken yerine ulus devletlerin hakim olduğu “Avrupa devletler” sistemi kurulmuştur.⁶² Bakıldığında; ulus devletlerin

⁵⁸ Age. s.54.

⁵⁹ Age. s.56.

⁶⁰ Delanty, Avrupa’nın İcadı, s. 101.

⁶¹ Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği” s. 37.

⁶² Age.38-39.

ortaya çıkması yerel birimleri evrensel olarak nitelendirilen otoriteyi etkisiz hale getirerek Avrupa’da ortak bir kimlik oluşum sürecinde önemli bir rol oynamıştır.⁶³

Avrupa kimliğinin oluşumunda değinilmesi gereken bir diğer önemli konu da, Avrupa’da gerçekleşen denizaşırı yerlere yayılma durumudur. Denizaşırı yayılma ile birlikte ortaya çıkan sömürgecilik Avrupa kavramının sınırlarının çizilmesinde önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. 16. yy’ dan itibaren yayılmaya başlaması ve gittiği bölgelere nüfuz etmesiyle birlikte Avrupa’nın tam olarak ne ifade ettiğinin tanımlanması zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanı sıra Hristiyanlığın Avrupa’yı tanımlayan temel bileşen olmaktan çıkması yani Avrupa’nın Aydınlanma ile birlikte laikleşmesiyle Avrupa’nın bu değerler ekseninde tekrar tanımlanması gerekmektedir.⁶⁴ Yurdusev’in belirtmiş olduğu gibi, “Hristiyanlığın sağladığı duygusal ve kültürel bağı Avrupa’nın sağlayabilmesi için içinin doldurulması” gerekmektedir.⁶⁵

Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri ile birlikte Avrupa, Hristiyanlık temelli bir kültürel kimlikten daha seküler olan siyasal kimliğe doğru kaymıştır. Yani bu süreçle birlikte Avrupa fikrinin içerdiği anlamın laikleştiği görülmektedir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreciyle birlikte dine değil “hümanist değerlere dayalı bir Avrupa kimliği” karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶ Özellikle Aydınlanma Dönemi ile birlikte Avrupa Hristiyanlık ile özdeşleştirilmek yerine “medeniyet” olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ancak bu noktada değinilmesi gereken önemli nokta buradaki durumun Hristiyanlıktan tamamen bir kopuşu temsil edip etmediğidir. Delanty’e göre, oluşan bu Avrupa düşüncesi, Hristiyan dünyanın seküleştirilmiş halidir ve Avrupa ile Hristiyanlık arasında kesinlikle bir kırılma söz konusu değildir.⁶⁷ Yurdusev’de Delanty’nin bu görüşüne katılmakla birlikte, Hristiyanlığın Ortaçağ’daki merkezi konumunun ortadan kalktığının ancak Avrupa kimliğinin önemli bir tamamlayıcısı olarak varlığını koruduğunu belirtmektedir.⁶⁸

Temelde Delanty’nin bu yaklaşımının doğru olduğunu söylemek mümkündür, bunun somut yansımaları Hegel’in Avrupa’yı tanımlayış biçiminde görülebilmektedir. Hegel, Avrupa’yı anlatan en ideal kavramları devlette mevcut olarak gördüğü Cermen

⁶³ Age. 39.

⁶⁴ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s. 58.

⁶⁵ Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, s. 44.

⁶⁶ Age. s.42.

⁶⁷ Delanty, Avrupa’nın İcadı, s.163.

⁶⁸ Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, s.42.

kültürü ve Hristiyanlığın bir yansıması olarak değerlendirmiştir.⁶⁹ Bunun yanı sıra, 1876-1902 yılları arasında 119 incilin tercümesinin yapıldığı ve diğer yıllara göre bu oranın daha yüksek olduğu görülmektedir.⁷⁰ Bu çerçevede bakıldığında Modern Dönemde Avrupa kimliğinin belirlenmesinde, Ortaçağa oranla Hristiyanlığın belirleyiciliği azalsa da Avrupa kimliğinin bir unsuru olarak algılanmaya devam edildiği görülmektedir.

Buraya kadar Modern Dönemde Avrupa fikrine yön veren gelişimler aktarılmıştır, ancak Aydınlanma, Reform, denizaşırıcılık, ulus devletler kadar önemli olan bir diğer bileşene de değinmek gerekmektedir. Bu kavram çalışmanın başından beri vurgulanmış olduğumuz kimlik oluşum sürecindeki önemli bir unsur olan “öteki” kavramıdır. Delanty bu durumu, Avrupa’nın kimlik oluşum sürecinde birincil faktör olarak tanımlamıştır. Din, dil, kültür, coğrafya gibi Avrupa’da paylaşılabilecek ortak değerlerin Avrupa Kimliğini tanımlamak için yeterli olmadığını vurgulamış, bu değerleri “estetik bir kategori” olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma tamamen katılmak çalışmanın başında yapmış olduğumuz kimlik tanımlaması ile çelişmek anlamına gelmektedir. Kimlik oluşum sürecinde benzerlikte öteki kadar önemlidir. Kimlik bu iki süreci de kapsayan bir süreçtir. Sonuç olarak, Avrupa kimliği oluşum sürecinde Delanty’nin dediği gibi “öteki” önemli bir kavram iken benzerliğinde o derece önemli olduğunu eklemek gerekir.

Bu süreçten 17.yy’a kadar tam anlamıyla bir Avrupa kimliğinden söz edilemeyeceği de Avrupa fikri Avrupa değerleri olarak değerlendirilebilecek bir sistemle etkileşim içerisine girmiştir. 15.yy’dan 17. yy kadar olan sürece bakıldığında, Avrupa fikrinin sadece bir coğrafi ifadenin ötesine geçmeye başladığı ve artık “uygarlığa dayalı” bir sistemi ifade eden “Avrupa kimliğine” doğru evrilme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçle birlikte ortaya çıkan kimlik oluşum süreci Avrupa’da birlikteliği sağlayan Hristiyanlığın yerini almaya başlamıştır.⁷¹ Genel olarak Avrupa’nın kullanılmaya başladığı günden bugüne gelişimine bakıldığında, bir kıtayı tanımlayan bir kavram iken zamanla “bir uygarlığı tanımlayan Avrupa Kimliğine” dönüşmüştür.

Bu dönemde, Avrupa tarihi açısından dikkat çekilmesi gereken bir diğer olay ise, Fransız Devrimi’dir. Eski düzene başkaldırıyı ifade eden bu devrim sadece Fransa ile sınırlı kalmamış etkisi tüm Avrupa’ya tesir etmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa

⁶⁹ G. W.F. Hegel, *Philosophy of History*, (New York: Dover, 1956) s.1032, Aktaran, Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, s.42

⁷⁰ Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, s.42

⁷¹ Delanty, *Avrupa’nın İcadı*, s. 106.

kavramının kendine tarihsel bir dayanak bulduğu görülmektedir.⁷² Ancak bu Fransız Devrimi ile birlikte tek bir Avrupa anlayışının oluşturulduğu anlamına gelmemektedir. Fransa'nın Avrupa'nın geri kalan kısmı ile savaş halinde olduğu ve emperyalist saiklerle devrimci doktrini yaymaya çalıştığı görülmektedir. Delanty'e göre Fransız Devrimi, elitler tarafından ortaya konan evrensel değerler ile Avrupa'da bir Avrupa kimliği duygusu yaratsa da aynı zamanda bu duygunun yok olmasına da neden olmuştur.⁷³

Fransız Devrimi sonrasında bölünmüş bir Avrupa yerine tek Avrupa yaratmak isteyen Napolyon önemli bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Napolyon bütünlük tek bir Avrupa yaratma çabasındadır. Napolyon'a göre; birleşik Avrupa'yı meydana getirmenin yolu, "Avrupa genelinde ortak bir hukuk sistemi, ortak ağırlık ve ölçü birimleri, ortak temyiz mahkemesi, hatta ortak bir para birimi" gibi ortaklıklardan geçmektedir.⁷⁴ Napolyon'un bu tek Avrupa yaratma çabasında temel unsur Fransa olacak ve bu unsura bağlı kalınarak bir Avrupa yaratılacaktır. Ancak bu düşünce başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷⁵ Bunun en büyük nedeni de Fransız ideallerinin diğer Avrupa halklarında empoze edilmeye çalışılmasıdır. Bu dayatma, Avrupa'da ulusçuluğun yükselmesine ve bunun bir sonucu olarak Avrupa'nın parçalı bir yapı haline gelmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerle birlikte Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan Avrupa bütünlüşmesi fikri 1815'de son bulmuştur.

Ancak, her ne kadar Avrupa'da bir bütünlüşme sağlanamamış olsa da Fransız Devrimi'nin Avrupa Kimliğinin oluşumu için bir temel sağladığı söylenebilir. Bu üç şekilde kendini göstermektedir, İlk olarak, Napolyon önderliğindeki Fransa'nın yayılmacı refleksleri Fransız Devrimi'nin ideallerinin Avrupa'ya nüfuz etmesini sağlamış, devrimin Fransız imparatorluk programına dönüştürülmesi ve Napolyon'un imparator olarak tanımlanması, Avrupa'da Roma imparatorluğu yerine Fransız İmparatorluğu'nun oluşmasına neden olmuştur. İkinci olarak ise Doğu ve Batı arasında bir çekişme çıkmasına neden olmuş ve Avrupa kimliğini tanımlayacak olan "öteki" olanı keşfetmiştir. Son olarak da, ortaya çıkan bu çekişme "toprağa dayalı milliyetçilik fikrinin" önünü açmıştır.

Genel olarak bakıldığında, 19.yy'la birlikte Hristiyanlığın evrensellik karşında gücünün iyice zayıfladığı ve evrensel ilkelerin hakimiyetinin artmaya başladığı

⁷² Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s. 64.

⁷³ Delanty, Avrupa'nın İcadı, s. 170.

⁷⁴ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s. 67.

⁷⁵ Age.

görülmektedir. Bu durum temel olarak, Avrupa kavramının siyasi olarak güçlenmeye başlamasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Napolyon dönemi sonrası, Fransa hakimiyetinin zayıflaması ile birlikte dönemin önde gelen güçlü devletleri arasındaki iş birliği Avrupa bütünlüğü kavramını gündeme sokmuştur. 1815’de gerçekleşen Viyana Kongresi sonucu Rus Çarı, Prusya Kralı ve Avusturya Kralı’nın kurmuş olduğu Kutsal İttifak Avrupa’nın politik bir kavram olarak ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.⁷⁶ Ardından gerçekleşen, Fransa, İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya’nın da dahil olduğu “güçler dengesi” beraberinde uluslararası hukuku gündeme getirmiş ve ön plana çıkarmıştır.⁷⁷ Ancak bu durum ulusçuluğun ikinci plana atılması anlamına gelmemektedir. Aksine ortaya çıkan evrensel bütünleşme çabası ile ulusçuluğun iç içe olduğu bir süreci anlatmaktadır. Örneğin, Fransız Filozof, Conderct Avrupa genelinde ortak bir dil kullanımına vurgu yaparken bu dilin Fransızca olmasına vurgu yapmıştır. Bunun yanı sıra Almanya’da ki Genç Avrupa yapılanması da insan hakları, eşitlik gibi temellerde federal Almanya’yı hayal etmişlerdir.⁷⁸ Yani bakıldığında da tüm ülkeler bütünleşmenin temel dayanağı olarak kendi ülkelerini görmektedir. Bu durum ulusalcılığın ön planda olduğunu bize göstermektedir.

Bu dönemde siyasi bir bölge olarak Avrupa’nın oluşum süreci milliyetçi reflekslerle farklı argümanlara dayandırılmış olsa da, bir Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin daha doğrusu hayalinin olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa bütünleşmesi kavramı özellikle entelektüeller arasında sıkça vurgulanan ve ideal olarak tanımlanan bir kavram olmuştur. 18.yy’ın ikinci yarısında Fransız düşünür Victor Hugo mecliste gerçekleştirdiği bir konuşmada Avrupa’yı siyasi bir bütünleşme ile eş tutmuş, adeta günümüz Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin temellerini atmıştır.⁷⁹

“Bir gün gelecek, Fransa, Rusya, İtalya, Britanya, Almanya, bu kıtanın tüm ulusları kendilerine özgün niteliklerini ve muhteşem kişiliklerini kaybetmeksizin daha üst bir birlikte birbirlerine yakınlaşarak Avrupa çapında kardeşliği ortaya çıkaracaklar - tıpkı Normandiya, Brötanya, Burgonya, Loraine, Alsace ve tüm bölgelerimizin birleşerek Fransa’yı oluşturduğu gibi. Bir gün gelecek savaş alanları ticarete açık

⁷⁶ Age.

⁷⁷ Age. s. 68.

⁷⁸ Age.

⁷⁹ Age.

pazarlara dönüşecek... Kurşunlar ve bombaların yerini oylar, halkların genel oylaması ve egemen senatonun sağduyusu alacaktır.”⁸⁰

Hugo’nun bu söylemleri nasıl bir bütünleşme hayal ettiğini ortaya koymakla birlikte bu bütünleşmenin nasıl gerçekleşeceğine dair bir ipucu içermemektedir. Belki de bunun nedeni tarihsel süreçte neler yaşanacağını ön görülememesidir. Hugo’nun o dönemde barışçıl ve demokratik bir proje olarak hayal ettiği bütünleşme hareketi Avrupa’da gerçekleşen ve büyük bir yıkım yaratan I. ve II. Dünya Savaşları sonrası ortaya çıkma fırsatı bulmuştur.

Genel olarak Avrupa’da 1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresi ile I. Dünya Savaşına uzanan sürece bakıldığında, hem tüm Avrupa’yı kapsayan bir bütünleşme yani uluslar üstü bir Avrupa vurgulanırken aynı zamanda bu düşüncüyü yıpratıcı bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle, ulusallığı ve ulusal kimliği oluşturan burjuvazi arasında kapitalizmle yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. 1815 ile başlayan bu süreç tam da Avrupalı kuvvetlerin sömürgecilik reflekslerine hizmet etmektedir. Yani Avrupa, kendi içerisinde, demokrasi, özgürlük, barış, liberalizm gibi değerleri benimseyip uygulamaya çalışırken dışarıya karşı ulusçu ve emperyalist bir davranış sergilemiştir. Avrupa’nın kendi içerisinde vurguladığı, barış, özgürlük, demokrasi gibi değerlerle çelişen bu davranış biçimi, Hristiyanlığın, ”insanlığın kurtuluşunu öngören evrensel söylemi” üzerinden Avrupa’dan geride olarak tanımladıkları bölgelerde, uyguladıkları sömürgeci davranışlara meşruiyet kazandırmıştır.⁸¹ Ve sonuç olarak Avrupa’da sömürgeciliğin doruğa ulaşması ile birlikte Avrupa Devletleri arasında ortaya çıkan sömürgecilik yarışı Avrupa’yı I. Dünya Savaşına götürmüştür.

3.4. İki Savaş Arası Dönem ve Avrupalılık

20.yy’ın başında gerçekleşen I. Dünya Savaşı Avrupa’da bütün ulusal kaynakların, bilim ve teknolojinin savaşın hizmetine koyulduğu, devletlerin gücünü arttıran, topyekün bir savaştır. Avrupa, bu döneme kadar yaratılmış olan Avrupa siyasi geleneğinden ayrılmış, “diplomasi” ve “barış müzakeresi” kavramını reddetmiştir. Bu durum ise, çatışmanın boyutunu anlatmakla beraber, uç noktalara çıktığını kanıtlar niteliktedir.⁸² I. Dünya savaşı, Avrupa’da “ekonomik”, “sosyal” ve “siyasal” pek çok yıkım yaratmış,

⁸⁰ Age. s. 69.

⁸¹ Age. s.72

⁸² Georges- Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815’de Günümüze, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), s. 200.

binlerce insan hayatını kaybetmiş, imparatorluklar, çözülmüş ve güçler dengesi üzerine kurulmuş olan ittifaklar sona ermiştir. Savaş sonrası Avrupa siyasetinin ağırlığı, Atlantik merkezine kaymış özellikle, Orta Avrupa'yı belirleyen sınırların ortadan kalkmasıyla komünist yapılanmaların rahat hareket edebileceği bir boşluk ortaya çıkmıştır.⁸³

Bakıldığında I. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa fikri karşımıza Friedrich Naumann tarafından ortaya atılan Mitteleuropa kavramı ile çıkmaktadır. Bu kavramının direkt bir çevirisi olmamakla birlikte, Merkezi Avrupa olarak nitelendirilmektedir. Aslında, Doğu Avrupa'nın doğusunu ve Batı Avrupa'nın doğusunu tanımlayan Mitteleuropa kavramı sadece Doğu ve Batı üzerinden tanımlanan coğrafi bir oluşum olmamakla birlikte, aynı zamanda Avrupa'da kimlik oluşturmaya yönelik bir siyasi ideolojidir. Napolyon'un tanımlamış olduğu Avrupa Bütünleşme fikrine karşı bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Bütünleşmeden öte "Anti- Avrupa'yı" temsil etmektedir.⁸⁴ Bu düşünce temelinde Avrupa'da Almanya'nın merkez olduğu bir yapılanma öngörülmekle birlikte Avrupa'daki Alman yayılmacılığını olağanlaştıran bir ideolojik araç halini almıştır. Sadece savaş refleksi içermeyen bu yapılanma aynı zamanda Almanya etrafında kurulacak ekonomik bir birliktelik anlayışını da kapsamaktadır.⁸⁵

Özellikle 19.yy'ın ikinci yarısında Almanya ve İtalya'nın ulusal bütünlüklerini oluşturmalarıyla ulusçuluğun abartıldığı aşırı bir döneme geçiş yapılmış, Avrupa'nın ortak paylaştığı varsayılan evrensel değerler yükselen bu yaklaşımlarla birlikte aşınmaya başlamıştır. Avrupa uygarlığının, özcü bir üstünlüğe dayandırılması ve bunu ırkçı söylemlerle meşrulaştıran Faşizm, Avrupa düşüncesinin keskin bir ifadesi olmuştur. Almanya ve İtalya'da yükselen faşist söylemler Avrupa'yı manevi söylemler üzerinden vurgulayarak "kutsal Avrupa ideallerin" dile getirmişlerdir. Her ne kadar ulusal düzeni vurgulayan bir yaklaşımı temel alsalar da, Avrupa'nın kültürel unsurlarını kutsallaştırarak, bu kutsallığı tehdit edebilecek unsurları düşman olarak tanımlamış ve böylece, Yahudilere, Romanlara ve Bolşeviklere yönelik yapılan ırkçı tutumları ve uygulanan teröre uygun bir zemin yaratmıştır.⁸⁶

Her ne kadar I. Dünya Savaşı sonrası özellikle Faşizmin yarattığı ortamla Avrupa'daki bütünleşmeyi yıpratın bir süreç ortaya çıksa da Avrupa çapında barışı

⁸³ Dealanty, Avrupa'nın İcadı, s. 229.

⁸⁴ Age.s. 217.

⁸⁵ Age. s.219.

⁸⁶ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s. 73 .

destekleyen girişimlerinde varlığı görülmektedir. Avusturyalı Kont Coudenhove- Kalergi öncülüğünde başlatılan Pan- Avrupa Hareketi ve bir uzantısı olan Pan- Avrupa örgütü Avrupa’da ses getirmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen, Fransa Başbakanı Arstide Briand, 1929 yılında Milletler Cemiyeti’nde Federal Avrupa, düşüncesini dile getirmiştir. Briand, bu tutumu ile birlikte, ilk defa bütünleşmiş Avrupa fikrini, resmi bir platformda dile getirmeyi başarmıştır. Ancak bu tutum milliyetçiler tarafından büyük tepki görmüş ve başarıya ulaşacak uygun ortamı yakalayamamıştır.⁸⁷ Briand’ın bu söylemi gerçekleşmese de iki savaş arası dönemde daha evrensel bütünleşmiş bir Avrupa fikrinin varlığının olduğunu bize göstermektedir.

Avrupa’da büyük bir travma yaratan faşizmin aynı zamanda Avrupa fikrinin oluşumunda, temel unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Belirtmiş olduğumuz gibi, Faşizm milliyetçiliğin ileri ve aşırı şekli olarak değerlendirilen üstün ırk ideolojisine dayanmaktadır. Bu durum Avrupa medeniyetinin tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Nasıl ki Avrupa kendini ilk olarak tanımlarken önce Doğuyu tanımladı ve daha sonra kendini inşa ettiyse, Avrupa’da 20.yy’da kimliğini inşa ederken ne olmadığı bilerek faşizmin karşıtı bir kimlik inşa etmiştir. Bu konuda da başarılı olduğu görülmektedir. Bugün, pek çok bakış açısı Avrupa’yı faşist olarak değil, demokratik olarak görmektedir.⁸⁸

İki savaş arası döneme bakıldığında yaşanan pek çok gelişme II. Dünya Savaşına giden yolu oluşturmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sosyal, ekonomik, siyasal yıkıma, Hitlerin faşist tutumu da eklenince Avrupa yeni bir topyekün savaşıyla karşı karşıya kalmıştır.⁸⁹ Bu yeni savaşın yarattığı yıkım ise I. Dünya Savaşından daha fazla olmuş ve Avrupa bu yenilgilerin sonucunda topyekün bir savaşıyla üstünlük elde edemeyeceğini almış olduğu büyük yaralar sonucunda anlamıştır. Oluşan bu bilinç ise Avrupa’yı bugün AB olarak adlandırdığımız yapılanmaya götürmüştür. II. Dünya savaşı sonrası gerek dünyada gerekse Avrupa’da farklı bir dönem başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Avrupa fikrinin de yeniden tanımlandığı bir dönem olmuştur.

3.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’da Bütünleşme ve Ortak Kimlik İnşası

II. Dünya Savaşı sonrası, Avrupa sosyal, siyasi, ekonomik, büyük bir yıkım yaşamış ve bu yıkımla birlikte uluslararası arenadaki merkezi yerini kaybetmiştir. Yani II. Dünya

⁸⁷ Age. s. 74

⁸⁸ Delanty, Avrupa’nın icadı, s. 230

⁸⁹ Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815’de Günümüze, ss. 265-267

Savaşı sonrası Avrupa'nın siyasi olarak etkisizleştiği bir döneme geçilmiştir. Avrupa'nın etkisizleşmesi ile uluslararası arenadaki boşluğu ise, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Amerika ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSBC) arasındaki mücadele doldurmuştur. Bu kutuplaşma ile birlikte, uluslararası ortamdaki her türlü gelişmeyi bu devletler yön vermeye başlamıştır.⁹⁰ Dünya ideolojik olarak ikiye bölünmüş, Amerika kapitalizmi temsil eden taraf iken SSBC komünizmi temsil eden taraf olmuştur. Avrupa'nın Batı Almanya'da dahil Batı kısmı Amerikan hakimiyetinde iken Doğu Almanya dahil doğu kısmı ise SSBC hakimiyeti altına girmiştir. Yani bakıldığında, Avrupa'da ki bu keskin ayırım Avrupa'nın tam ortasından geçmektedir. Ortaya çıkan bu ayırım İngiliz Devlet adamı Churchill tarafından “demir perde” benzetmesiyle nitelendirilmiş, tarihe Soğuk Savaş olarak geçmiştir.⁹¹

Soğuk Savaş Dönemi ile birlikte, Avrupa'da yeniden bir Avrupa ve ortak bir kimlik yaratma çabası olduğu görülmektedir. 20.yy'da başlayan bu Avrupa kimliği yaratma çabasını belirleyen şey ise Soğuk Savaş olmuştur. Soğuk Savaş en genel haliyle Batı ile Doğu arasındaki keskin mücadele olarak nitelendirilmektedir. Ortaya çıkan bu durum ise, Batı ve ötekisi olarak inşa etmiş olduğu Doğu arasındaki yüzyıllardır süren keskin düşmanlığın yenilenmiş farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Doğu Almanya dahil Doğuda hakim olan komünizmin yapısında olmayan özgürlük için, komünizm karşıtlarının Batı'ya yönelmesi, özgürlüğün Batı'da tekelleşmesine neden olurken aynı zamanda Batı'ya meşruiyet kazandırmıştır. 1956 yılında Macaristan Devrimi ardından 1968 yılında gerçekleşen Prag'ın işgali sonrası Batı Avrupa'nın bu olaylar sonucundaki başarısızlığa gösterdiği tepki Avrupa ve Batı'nın aynı kategoride değerlendirilmesi, Avrupa'nın Batı olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur.⁹² Soğuk Savaş dönemi içerisinde yaşanan gelişmelerle Avrupa bir kez daha Batı olarak inşa edilmiştir. Özellikle, Avrupa'da faşizmin ortadan kalkması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ideolojik boşluk yeni bir Avrupa kimliğinin tanımlanması için uygun ortamı yaratmıştır.⁹³

Bu dönemde, Avrupa'nın Batı bloğu müttefiki olarak tanımlanmasının bir sonucu olarak, Amerika tarafından Avrupa'nın yeniden tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlamayı ise Avrupa üzerinden mitler oluşturarak gerçekleştirmiştir. Oluşturulan bu

⁹⁰ Delanty, Avrupa'nın İcadı, s. 237

⁹¹ Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815'de Günümüze, s.291

⁹² Delanty, Avrupa'nın İcadı, s.250.

⁹³ Age.

mitler gerçeklik ifade etmekle birlikte, Avrupa kimliğinin önemli bir parçası olmuştur. Özellikle savaş sonrası ortaya çıkan yıkım müzelerle çevrilerek sergilenmiş, savaş kalıntılarından turistik bir ortam yaratılmıştır. Yaratılan bu atmosferin kimlik inşasında büyük etkisi olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan müzeler geçmişin yarattığı yıkımı gösterirken gelecek Avrupa'nın savaş geçmişinden sıyrılarak yenilenmesi gerektiğini göstermiştir.⁹⁴

Delanty'ye göre yeni bir keşif gibi ortaya konan bu Avrupa, eski Avrupa'nın taklit edilmiş bir halidir. Yani Amerikalılar savaş sonrası Avrupa'yı yeniden tanımlarken aslında geçmişin anıtlarını ortaya çıkarmış, Avrupa'ya ne olmaması gerektiğini göstermişlerdir. Avrupa artık, Mitteleuropa veya faşizmle kavramlarıyla nitelendirilen bir kavram olmaktan çıkmış, "romantik" ve "nostaljik" bir atmosfer yaratarak turistlerin ilgisini çeken bir kültür coğrafyası olmuştur. Vatikan, Eiffel Kulesi, Berlin Duvarı, Tate, St. Mark meydanı ise savaşın sembolik mekanları olmuş, Avrupa'ya özgü değerler olarak karşımıza çıkmıştır.⁹⁵

Amerika kadar, Batı Avrupa'da Dünya Savaşları sonrası ortaya çıkan yıkımı düzeltmek için hem siyasi, hem de ahlaki olarak Avrupa'yı yeniden inşa etmek zorunda olduğunun farkına varmıştır. Bu zorunluluk Avrupa'da bir bütünleşme başlamasının fitilini ateşlemiştir. Ortaya çıkacak bu bütünleşme Avrupa'nın savaşlar sonrası yıpranan kimliğini yeniden tanımlamanın yanı sıra aynı zamanda Soğuk Savaşın hakim olduğu dünyada herkesin güvenliğini artıracaktır. SSBC karşısında ortak bir şekilde, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Belçika'nın güvenliğini sağlar iken, iki Dünya Savaşının da sebebi olarak görülen Almanya karşısında ise diğer beş ülkenin güvenliğini sağlayacaktır.⁹⁶ Yani bu bütünleşme, Dünya Savaşlarının oluşturduğu tahribatı giderirken aynı zamanda Soğuk Savaş dönemi ortamında Avrupa'da dengeyi sağlayacak ve Avrupa'ya faşist deneyimi yaşatan Almanya'yı kontrol altına alacaktır.

Böyle bir bilinçle bütünleşme ilk olarak, Nisan 1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC) ile karşımıza çıkmaktadır. OEEC'nin görevi ise savaş sonrası ortaya çıkan yıkımı ortadan kaldırmak için hazırlanan Marshall yardımları ile ilgili düzenlemeyi yapmak ve organizasyonu sağlamaktır. Bunun yanı sıra, OEEC'nin kurulmasından hemen önce Büyük Britanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Batı

⁹⁴ Age. s. 238.

⁹⁵ Age. s.239.

⁹⁶ Luuk van Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, Çev. Bilal Çölgeçen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), s. 180.

Paktı'nı imzalamış ve “Batı Avrupa Birliğini” oluşturmuşlardır. Oluşturulan bu yapılanma mevcut Sovyet baskısına karşı oluşturulmuş askeri bir birliktelik niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte ardından Avrupa Genelkurmayı oluşturulmuş ve 1951 yılında NATO'ya dahil olarak oluşumunu devam ettirmiştir. Ayrıca, 1949 yılında “Avrupa Konseyi” oluşturulmuş ve komünist olmayan bütün Avrupa'yı birleştirmiştir. Bu yapılanma tam olarak etkisi az olmakla birlikte, daha çok savaşın yaratmış olduğu tahribat sonrası insan hakları söylemleri üzerinde duran pasif siyasi bir yapılanma olmuştur. Bunun nedeni de, dönem olarak Avrupa'nın tüm Avrupa'yı kapsayacak bir siyasi birlikteliği hazmedecek kapasitede olmamasıdır.⁹⁷ Ancak 1948'de gerçekleşen Berlin ambargosu, 1950 yılında gerçekleşen ve büyük bir krize neden olan Kore Savaşı, ideolojiyi benimsemiş olan Batı Avrupa'nın siyasi olarak tanımlanması ve kişilik kazandırılması zorunlu hale gelmiştir.⁹⁸ Ortaya çıkan bu zorunlulukla birlikte, 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Lüksemburg ve Belçika'nın (altılılar) bir araya gelmesi ile kurulan bu yapılanma ekonomik bir birliktelik olarak başlamış, zamanla bünyesine farklı boyutlar ekleyerek, farklı adlandırmalarla günümüze kadar gelmiştir.

AKÇT'nin kurulmasının ardından, Altılılar, Avrupa Savunma Topluluğu (CED)'i kurmuştur. CED karmaşık olmakla birlikte, Avrupa ordusunu, NATO'nun Avrupa'da ki yapılanmasına eklemlemiştir. Ancak CED beklenen etkiyi yaratamamıştır. Çünkü Avrupa tarafından yaratılmış bu orduya emir verebilecek ortak bir siyasi otoriteden bahsetmek mümkün değildir. CED'in başarısızlıkla sonuçlanması, Avrupa inşasına zarar vermiş, bütünleşmenin başındaki heyecanı söndürmüştür. Bu heyecan yerini daha kontrollü kararlara bırakmıştır.⁹⁹ Bu doğrultuda, ekonomik bir bütünleşme olarak başlayan bütünleşme hareketi zamanla, belli aşamaları tamamlayarak siyasi bir birliktelik haline dönmüştür.

AKÇT'den bir sonraki aşama ise, 1957 yılında imzalan Roma Antlaşmasıyla birlikte, Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kurulması olmuştur. AET'yi kuran Roma Antlaşması Avrupa'nın inşasında büyük bir rol oynamıştır. AB içerisinde bugün dahi Roma Antlaşmasına atıf yapıldığı görülmektedir. Roma Antlaşması AB'nin hukuki

⁹⁷ Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815'de Günümüze, s. 310.

⁹⁸ Age. 291.

⁹⁹ Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815'de Günümüze, ss. 314-315.

temelini oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Bütünleşmedeki bir sonraki aşama ise, AET'nin Avrupa Atom Enerjisi Topluluğuna (AAET) dönüştürülmesi olmuştur. 1967' yılında ise, Füzyon Antlaşması ile Konsey ve Komisyon her üç topluluk için birleştirilmiş ve Avrupa Topluluğu (AT) ortaya çıkmıştır.¹⁰¹

Genel olarak, 1960'lara ve 1970'lerin ilk yıllarına bakıldığında, Avrupa'yı tanımlayan, siyasi birlikteliği sağlayan kavramlar, “medeniyet, manevi miras, demokratik ilkeler ve insan hakları” gibi kavramlar olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. 14 Aralık 1973'de Kopenhag'da AT üyesi ülkeler tarafından kabul edilen “Avrupa Kimliği Deklarasyonundaki” vurgular bu durumu kanıtlar niteliktedir. Avrupa Kimliği Deklarasyonu kapsamında, “ortak medeniyet, hukuki siyasi ve ahlaki değerler, temsili demokrasi ilkeleri, hukukun üstünlüğü” vurgulanmaktadır. Yani bu döneme bakıldığında, evrensel olarak nitelendirebileceğimiz değerler üzerinden tanımlanan, bunun yanı sıra kendini bir “coğrafi, tarihi ve medeniyet” alanı olarak gören ve açık bir şekilde kendini ifade eden bir Avrupa karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²

1970'lere ve 1980'lerin ilk yıllarına baktığımızda ise, özellikle Avrupa'da büyük etki yaratan 1968 krizi sonrası, Batı Avrupa'nın tamamında, eğitim reformu yapılmış, geleneksel müfredatta büyük çaplı bir değişim gerçekleştirilmiştir. Avrupalıları tanımlayan kültürel ve entelektüel değerler temelden değiştirilmiştir. Eğitim alanında gerçekleştirilen bu reformların Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan ortak kimlik inşasında büyük rol oynadığı görülmektedir. Günümüzde dahi, Avrupa kimliği tartışmalarına kadar etkisini görmek mümkündür.¹⁰³

1980'li 1990'lı yıllara bakıldığında ise, önemli değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. “Medeniyet ve tarih” ile tanımlanan Avrupa yerine, daha, “soyut, belirsiz, kıyasız bir Avrupa” almıştır. Bu süreçle birlikte, Avrupa içerisindeki yaygın söylem, “insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti” olmuştur. Yani artık Avrupa'nın kimliğini tanımlayan şey, ortak medeniyet ve tarih olmaktan çıkmıştır.¹⁰⁴

1980'lerin sonu yani Soğuk Savaşın sona ermesi, Avrupa tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Avrupa'nın yeni tanımları

¹⁰⁰ Age. s. 316.

¹⁰¹ Diğdem Soyaltın, “Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi”, s. 13.

¹⁰² Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815'de Günümüze, s. 350.

¹⁰³ Age.s. 326.

¹⁰⁴ Age.

gündeme gelmiştir. Orta Avrupa'nın siyasi ve ideal olarak tekrar gündeme gelmesi ile birlikte soğuk savaş dönemindeki Doğu-Batı kutuplaşmaları önemini kaybetmiştir. Bu kutuplaşmanın boşluğunu ise Kuzey-Güney kutuplaşması doldurmuştur. Bu durum Doğu'nun uluslararası arenadan kaybolması anlamına gelmemektedir. Aksine, İslam'ı ve üçüncü dünyayı kapsayacak şekilde güneyde tanımlanmış bir doğu kavramsallaştırması içermektedir. Delanty'e göre, karşıtlık üzerinden inşa edilen bu yeni "Avrupa Kalesi" kültürler arasında gerçekleştirecek çatışmayı göstermektedir.¹⁰⁵

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, bütünleşme hareketindeki en önemli aşama, AT'nin 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile AB'ye dönüşme süreci olmuştur. Fransa ve Almanya'nın öncülüğünde yoğun çabalar ile hazırlanan Maastricht Antlaşması Avrupa'nın inşasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir. AET'yi kuran Roma Antlaşmasında bir takım değişiklikleri öngören bu antlaşma öncelikli olarak "ortak Avrupa vatandaşlığını ve yerel seçimlerde birlik üyelerinin oy kullanma hakkını öngören temel hükümle" AT'yi AB'ye dönüştürmüştür.¹⁰⁶ Middelaar'a göre bu durum topluluğun Soğuk Savaş sonrası verdiği ilk ciddi tepki olarak değerlendirilmektedir. Bu anlaşmanın en dikkat çeken tarafları ise, ortak parayı ve ortak dış politikayı öngörmesidir. Bunun yanı sıra, topluluğun bu antlaşmayı imzalaması büyük bir değişim geçireceğini, ekonomik bir varoluştan daha kapsamlı bir üstlenmeyi kabul ettiği anlamına gelmektedir. Topluluktan, Birliğe geçişi temsil eden bu antlaşma üye devletlerin resmi olarak ortak sorumlulukları yüklenmeleri anlamına gelmektedir. İlk olarak Altılılar ile başlayan ve ardından genişleyen ortaklığın tam olarak siyasi nitelik kazandığı nokta Maastricht Antlaşmasının imzalanması olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁷

Bu dönemde inşa edilen Avrupa öteki olarak Avrupa kimliğini karşı en ciddi tehdit olarak gördüğü "üçüncü Dünya kökenli göçmenler, sığınmacılar ve Müslümanları" belirlemiştir. Bunun yanı sıra Romanlarda öteki grubuna dahil edilmiştir.¹⁰⁸ Özellikle dünya çapında yaşanan ve Avrupa'yı da büyük ölçüde etkileyen ekonomik krizler sonrası Avrupa'da ulusçuluk tekrar yükselmiştir. Ayrıca bu krizler sonrası ortaya çıkan işsizlik Avrupa'da büyük kaygı yaratmış, işsizliğin sorumlusu olarak ise, üçüncü dünya ülkelerinden göç eden göçmenler kabul edilmiştir. Özellikle, 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan atmosferde ekonomik temelli dışlama kültürel temele kayma fırsatı bulmuş ve

¹⁰⁵ Delanty, Avrupa'nın İcadı, ss. 257-258.

¹⁰⁶ Henri Soutou, Avrupa Birliği Tarihi 1815'de Günümüze, s. 346.

¹⁰⁷ Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, s. 254.

¹⁰⁸ Erdenir, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post – Milliyetçiliğe, s. 75.

en önemli öteki Müslümanlar ve İslamiyet olmuştur. Bu durum Avrupa'yı kültürel temelli tanımlaya bilmek için fırsat yaratmış ve bu tanımlamayı meşrulaştırmıştır.¹⁰⁹

Genel olarak II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa kimliği inşa sürecine bakıldığında, tüm Avrupa vatandaşlarını kapsayacak bir ideal olarak hayal edilen ancak, vatandaşların kendilerini tanımlayacak bu kimlik inşa sürecinde söz haklarının olmadığı, tepeden dayatılan bir kavram olmuştur. Avrupa kimliği, Avrupa'nın inşa edildiği her dönemde belirgin olarak da 19.yy'la birlikte farklı özelliklerle tanımlanmış "söylemsel bir inşayı" temsil etmektedir. Farklı ideolojilere sahip seçkinlerin ve devlet adamlarının farklı önceliklerle farklı Avrupa kavramsallaştırması yaptıkları görülmektedir.¹¹⁰

Günümüzde bütünleşme hareketine yani AB'ye bakıldığında, Avrupa kimliğinin ve Avrupa kavramının sürekli olarak yönlendirdiği görülmektedir. Bu davranışın somut yansıması ise, Türkiye ile olan ilişkilerde net olarak görülmektedir. Türkiye'nin sık sık vurgulamış olduğu "çifte standart" kavramı sabit olmayan Avrupa'yı kanıtlar niteliktedir. Örneğin, Avrupa için Yunanistan'ın üyeliği söz konusu olduğunda birincil önemde olmayan kriterler Türkiye üyeliği söz konusu olduğunda birincil önem taşıyabilmektedir.¹¹¹ Yani Avrupa kimliği ve Avrupa kavramının ve bu kavramların temsil edildiği çatının altında yer alabilmenin kriterleri, politik veya başka nedenlerle, farklı endişeler ve menfaatler temelinde tekrar tanımlandığı yönlendirmeye oldukça açık bir süreci ifade etmektedir.

Sonuç olarak, karşımıza çıkan Avrupa kimliği sorunsuz bir kavram değildir. Aksine farklı bakış açısından bakan görüşlerin farklı argümanlar üzerinden tanımladığı, tartışmalı bir kavramdır. Ve bu farklı Avrupa kimliği tanımlamaları Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini doğrudan etkilemekle birlikte Türkiye'nin bu farklı argümanlar üzerinden AB'den farklı şekillerde dışlandığı görülmektedir.¹¹² Söz konusu bu tespit oldukça kapsamlı olması dolayısıyla Türkiye – AB ilişkilerinin analiz edildiği üçüncü ve dördüncü bölüm kapsamında ayrıntılı şekilde ortaya konacaktır.

¹⁰⁹ Age. s. 76.

¹¹⁰ Age. s.80.

¹¹¹ Age. s. 81.

¹¹² Hakan Yılmaz, "Türkiye'yi Avrupa Haritasına Sokmak", Avrupa Haritasında Türkiye, içinde, Der. Hakan Yılmaz, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), ss.1-18.

4.TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ: 1950’LERDEN SOĞUK SAVAŞ SONUNA KİMLİK ODAKLI GELİŞMELER

4.1. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye – AET/ AT İlişkileri

Türkiye – AB arasındaki ilişki altmış yıllık bir geçmişe dayanmakta ve bu altmış yıllık ilişki süreç içerisinde farklı bağlamlarda, farklı şekillerde, farklı endişeler ve çıkarlar ile şekillenerek ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilişkileri tek bir bağlam üzerinden açıklamak mümkün olmamakla birlikte, taraflar arasındaki ilişki hakkında tek bir gerçekliğe ulaşmak mümkün değildir. Gerek AB gerekse Türkiye hem kendilerini hem de aralarındaki ilişkiyi farklı bağlamlarda, tekrar inşa etmiş ve hala inşa etmeye devam etmektedirler. Bakıldığında Türkiye – AB arasındaki ilişkilerin ilk olarak Soğuk Savaş bağlamında inşa edilmeye başladığı bu dönem içerisinde yaşanan gelişmeler ile birlikte farklı şekillerde tekrar tanımlandığı görülmektedir. Bu nedenle Soğuk Savaş dönemini tek bir başlık altında analiz etmek mümkün olmamakla birlikte, çalışmanın sağlıklı ilerlemesi açısından söz konusu bu dönem yaşanan gelişmeler ekseninde farklı başlıklar altında analiz edilecektir.

4.1. 1 Ortaklık başvurusu ve Türkiye – AET ilişkisi

Avrupa bütünleşmesi kurumsal bir yapılanma olarak ortaya çıkma fırsatını II. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu etkiler sonucunda, Soğuk Savaş ortamında bulmuştur. Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkiler ise II. Dünya Savaşından bağımsız olmakla birlikte Soğuk Savaş içerisinde doğmuştur.¹¹³ Soğuk Savaş dönemi, Türkiye’nin dahil olmak istediği Batı ittifakına doğru adım atması için uygun bir zemin hazırlamıştır.

Türkiye Batı’ya uyum anlamında ilk adımı, 1949’da Avrupa Konseyi, 1952’de NATO üyeliği ile “politik” ve “askeri” olarak gerçekleştirmiştir. AET’nin kurulmasıyla birlikte ise, “politik”, “ekonomik” ve “kültürel” olarak Avrupa’yı tanımlayan, en gelecek vadeden yapılanma olarak ortaya çıkması ile birlikte Türkiye yüzünü bu yapılanmaya dönmüş ve Batı’ya entegrasyon anlamında en önemli hedef olarak AET üyeliğini belirlemiştir.¹¹⁴

¹¹³ Atilla Eralp, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, Avrupa ve Türkiye, içinde, der. Atilla Eralp, (Ankara: İmge Yayınları,1997), s.86.

¹¹⁴ Haydar Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, (Ankara: Barış Kitap Evi, 2019) s. 124.

Batı ittifakının bir parçası olma arzusunun yanı sıra, Yunanistan etmeni de Türkiye'nin AET'ye yönelmesini etkileyen faktörlerden biridir. AET'ye ilk olarak Yunanistan, ardından iki ay gibi kısa bir süre sonra ise Türkiye ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin bu tutumu bir tesadüften öte Türkiye – Yunanistan arasındaki rekabetin bir yansımasıdır. Bu rekabetle bağlantılı olarak, Türk Dışışleri görevlileri Yunanistan'ın var olduğu tüm yapılanmalarda Türkiye'nin de var olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu hamlenin altında yatan ise, Türkiye'nin var olmadığı bir yapılanmada Yunanistan'ın bu durumu Türkiye'nin aleyhine değerlendirebileceğine dair bir düşüncenin var olmasıdır.¹¹⁵ Buna ek olarak, Türk halkının yüzde yetmiş beş gibi yüksek bir oranla AET'ye evet demesi başvuru “ulusal mutabakat” haline getirmiştir.¹¹⁶ Tüm bu etmenler ışığında, Soğuk Savaş atmosferinde, Türkiye 31 Temmuz 1959'da AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuştur.

Türkiye için Batı'ya entegrasyonun en önemli aşaması olarak görülen ortaklık başvurusunu, dönemin Başbakanı Adnan Menderes gerçekleştirmiştir. Menderes, gerçekleştirilen ortaklık başvurusunu “Türkiye'nin Avrupa'ya ilk adımı” olarak tanımlamıştır.¹¹⁷ AET ise bu başvuru Soğuk Savaş ortamının bölünmüş Avrupası'nda Türkiye ve Yunanistan'ın stratejik öneme sahip olması itibariyle olumlu karşılamıştır. Her ne kadar AET tarafında, bu iki ülkenin de ekonomik seviyesinin Avrupa entegrasyonunu olumsuz yönde etkileyeceği düşünülse de, Soğuk Savaş ortamındaki “güvenlik kaygısının” daha ağır basması AET'yi böyle bir tutum içerisine itmiştir. Ve hemen hemen aynı dönemde başvuran Yunanistan ile Türkiye'nin ortaklık başvurularının eş zamanlı değerlendirileceği AET tarafından vurgulanmıştır.¹¹⁸

Ancak Türkiye – AB ilişkilerinin gidişatı durumun bu şekilde ilerlemediğini, Türkiye'nin başvuru sürecinin Yunanistan dahil aday hiçbir ülke ile eşit şekilde gerçekleşmediği görülmüştür. Bu gerçeklik çalışmanın ilerleyen bölümlerinde somut olaylar üzerinden ayrıntılı şekilde ortaya konacaktır.

AET'nin de ortaklık başvurusunu olumlu karşıladığı bir ortamda, ilişkilerde bir ilerleme kaydedilmesi beklenirken, Türkiye'de gerçekleşen, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi Türkiye ile AET arasında, gerginliğe neden olmuş ve taraflar arasındaki ilişkiler

¹¹⁵ Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s. 91

¹¹⁶ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.122.

¹¹⁷ T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye – AB İlişkilerinin Tarihçesi, (<https://www.ab.gov.tr/111.html>) Erişim: 20 Mart 2019.

¹¹⁸ Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s.92.

gerilmiştir. Ancak, Soğuk Savaş atmosferinde, gerek Türkiye'nin jeopolitik yeri gerekse Avrupa'nın askeri örgütlenmesi NATO'nun bir parçası olması dolayısıyla ilişkiler kısa bir aradan sonra devam etmiştir. Bunun yanı sıra, AET'nin kurucu anlaşması olan Roma Anlaşmasında, ilişkilerin kesilmesini ön gören her hangi bir siyasi kriter atıf bulunmamakla birlikte, Türkiye'de darbeyi gerçekleştiren askerin, Türkiye'nin üyesi olduğu "NATO, BM, CENTO" gibi yapılanmalara ve bu yapılanmalar ile imzalamış olduğu anlaşmalara bağlılığı bildirmesi ilişkilerde ortaya çıkan kısa süreli gerilimin ortadan kalkmasında etkili olmuştur.¹¹⁹

Taraflar arasındaki ikinci tur görüşmeleri ise, 10-22 Nisan 1961 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, 1961'de Türkiye'de üst düzey devlet bürokrati olan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ının idamları ardından 17 Eylül 1962'de de Başbakan Adnan Menderes'in idamı Avrupa'da tepkilere yol açmıştır.¹²⁰ O dönem ekonomik bir birlikteliği ifade eden AET'nin, Türkiye iç siyasetindeki çalkalanmalardan rahatsız olması kısa dönemlide olsa görüşmeleri askıya alması, AET'nin kurumsal olarak siyasi bir nitelik kazanacağını habercisi niteliğindedir. Türkiye iç siyasetine dönük eleştirilerin ekonomik bir birliktelik halinde iken bile varlığı görülmektedir. Ancak bu tür siyasi kriterlerin kurumsal bir dayanağı olmaması nedeniyle uzun süren bir kopmayı ifade etmemekle birlikte, Türkiye ve AET arasındaki sıkıntılı dönem 18- 22 Haziran görüşmesi ile sona ermiştir. 8-12 Ekim 1962, 14-24 Ocak 1963, 23- 24 Nisan ve 16 Mayıs 20 Haziran 1963 görüşmeleri gerçekleştirilerek, Ankara Anlaşmasının yapılmasına karar verilmiştir.¹²¹

4.1.2 Ankara Anlaşması ve AET - Türkiye ilişkileri

Türkiye ile AET ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır. İki taraf arasındaki ilişkiler bu anlaşma çerçevesinden şekillenmektedir. Ankara Anlaşması AET'ye tam üyelik yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte hem tarihi hem de sembolik olarak oldukça önemlidir.¹²² Bu önemi, anlaşmayı imzalayan dönemin Başbakanı İsmet İnönü, o dönemde AET olarak adlandırılan yapılanmayı "beşeriyet tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en

¹¹⁹ Altun Altun, "Askeri Darbelerin Türkiye-Avrupa İlişkileri Üzerindeki Etkileri: 1960,1971 ve 1980 Askeri Darbelerinin Bir İncelemesi", Tarih Okulu Dergisi 9, XXVI, (2016): 418-454, s.442.

¹²⁰ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.125.

¹²¹ Age.

¹²² T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye –AB ilişkilerinin Tarihçesi, <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim: 20 Mart 2019.

cesur eser” olarak adlandırmış, Ankara Anlaşmasından duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹²³

Ankara Anlaşması’nın 2/1. maddesi Anlaşmanın amacını açık şekilde ortaya koymaktadır. İlgili, madde, “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereği tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir.”¹²⁴ Aynı zamanda Ankara Anlaşması’nın 2. Maddesi Türkiye ile AET arasındaki ortaklığın gerçekleşmesi için ilişkilerde üç aşama öngörmektedir. Bu aşamalar sırası ile “Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem” şeklinde belirlenmiştir. Bu aşamaların birini tamamlamadan diğerine geçilmesi söz konusu olmamakla birlikte ancak bulunulan aşamanın özünü tanımlayan, görevler tamamlandığı takdirde, tarafların onayı ile birlikte diğer aşamaya geçilebilmektedir.¹²⁵

Anlaşmanın TBMM tarafından onaylanması ile birlikte Ankara Anlaşması yürürlüğe girecek ve 2. Madde ön görülen ilişkilerin ilk dönemi olan hazırlık dönemi başlayacaktır. Fakat Türkiye’de hükümet değişikliği nedeni ile onanması gecikmiştir. Yeni hükümet Ocak 1964 kurulmuş ve Ankara Anlaşması hükümetin gündemine alınmıştır.¹²⁶

Meclisteki tüm konuşmacılar, Ankara Anlaşmasının tam üyelik için önemli bir adım olduğunu vurgulamışlar ve AET ile imzalanan bu antlaşmayı “Türk tarihinin dönüm noktası”, “tarihi olay”, “çağdaşlaşma”, “batılılaşma”, “Avrupalılaşma”, “Avrupa kimliği”, “Türkiye’nin Avrupalı olması”, “Atatürk inkılapları”, “kalkınma”, “demokrasi”, “demokratik dünya ile kader ve inanç birliği” olarak tanımlanmıştır.¹²⁷ Bu söylemler, AET üyeliğinin Türkiye için önemini anlatmanın yanı sıra, Türkiye’nin AET’yi nasıl tanımladığını da göstermektedir.

Özellikle, Türkiye’nin “Avrupalılaşma” ve “Avrupa kimliği” vurguları o dönemde ekonomik bir birliktelik olan AET’yi bunun daha ötesinde siyasi bir ideal olarak gördüğünün kanıtlamaktadır. Ancak henüz o dönemde Avrupa kimliğinin Topluluk

¹²³ İnönü Vakfı, Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu’na Üye Oldu, <http://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-1-aralik>, Erişim: 20 Mart 2019.

¹²⁴ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s. 126

¹²⁵ Tuğrul Arat, “Türkiye- AB İlişkilerinin Gelişiminde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme”, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kuramlar ve Politikalar, Belgin Akçay- Sinem Akgül Açıkmeşe, (Ankara: Seçkin, 2017), s. 617

¹²⁶ Şaban Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, (Ankara: Nobel, 2016) s.106

¹²⁷ Age. s.106.

içerisinde tanımlanmamış olması ile bağlantılı olarak, bu noktada vurgulanan Avrupa kimliği kavramı belirsizlik taşımaktadır. Topluluk içerisinde inşa edilen Avrupa kimliği kavramının içerisi 1970’li yıllarla birlikte doldurulmaya başlamış, Maastricht Antlaşması sonrası, Topluluktan, Birliğe evrilmeyle birlikte somut şekilde ortaya çıkma fırsatı bulmuştur.

Mecliste “Avrupa kimliği” kavramının olumlu bir hava içerisinde telaffuz edilmesi ise bu kavramın içinin en azından Türk bürokratları tarafından olumlu öğeler ile doldurulduğunu göstermektedir. Ancak ilişkilerin her dönemi için bu tespiti yapmak mümkün olmamakla birlikte topluluk içerisinde “Avrupa kimliğinin” tanımlanmaya başlaması ve Türkiye’de değişen iktidarlar ve onların Avrupa’ya bakışı ile bu tanımlamalar değişiklik göstermiştir. Bu durum çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ilişkilerde kronolojik sıra izlenerek örnekler üzerinden ortaya konacaktır.

Genel olarak bu döneme bakıldığında, taraflar arasındaki ilişkilerin ilerlemesi için yol haritasının belirlendiği, tarafların bu durumdan memnuiyet duydukları, ilişkilerde hakim olan pozitif bir dönemi ifade etmektedir. Bu taraflar arasındaki ilişkilerde belirleyici olan noktanın Soğuk Savaş döneminde hakim olan “güvenlik kaygısı” olduğu görülmektedir. Güvenlik kaygısı ile şekillenen politikaların hakim olduğu dönemde de “kimlik” temelli bir sınıflandırma ilişkilerin gündeminde olmamıştır.

4.1.3 Hazırlık dönemi ve Türkiye-AET ilişkileri

Aralık 1964 tarihinde, Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi ve Yeni Türkiye Partisi koalisyon hükümeti başta iken, Ankara Anlaşması yürürlüğe girmiş ve Türkiye - AET ortaklığının hazırlık dönemi resmen başlamıştır. Beş yıl olarak öngörülen hazırlık dönemi, özü itibariyle Türkiye ekonomisini güçlendirerek, Gümrük Birliğine hazırlamayı hedeflemekte ve politikalar bu yönde şekillenmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’ye sağlanan en önemli ödün tek taraflı “tarife kotaları” olmuş, çeşitli mallarda bu kota uygulanmıştır.¹²⁸

Bunun yanı sıra, AET bu dönemde Türk ekonomisinin gelişmesini AET’ye üye ülkeler ile arasındaki ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak için Türkiye’ye 175 milyon ECU tutarında kredi sağlamıştır. Ancak, hazırlık döneminde Türkiye lehine olarak gözüken

¹²⁸ Arat, “ Türkiye- AB İlişkilerinin Gelişiminde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme”, s. 618.

bu uygulamalar, Türkiye ekonomisine somut olarak yansımamıştır. Türkiye'nin bu dönemde ihracatı ancak %9 artarken ithalatı ise %29 artmıştır.¹²⁹

Bu tabloya bakıldığında, Ankara Anlaşmasının imzalandığı gündeki beklentilerin gerçekleşemediği görülmektedir. Türkiye AET üyeliğine giden yolda ilk adım olarak nitelendirdiği hazırlık döneminden yeterince istifade edememiş, AET'nin çıkarları doğrultusunda AET'nin uygun gördüğü ölçüde fırsatlardan faydalanabilmiştir. Türkiye - AET ilişkilerinin ilk dönemleri, “güvenlik endişesi” ve ekonomik çıkarlar temelli şekillense de Türkiye - AB ilişkilerinin bugünü için bize ışık tutmaktadır. İlişkilerde teoride çerçeve her zaman belirlenmiş ancak pratikte çerçeve dahilinde hareket edilmemiştir. İlk dönem olarak nitelendirebileceğimiz hazırlık dönemi bunun ilk örneklerindendir. Beş yıl olarak öngörülmüş ancak 1 Aralık 1964'de başlayıp 1 Ocak 1973'de sona ermiş toplamda dokuz yıl sürmüştür.¹³⁰

Bu dönemde, Türkiye AET ilişkileri, devam ederken 1967 yılında Euratom, AKÇT ve AET'nin organlarının birleştirilmesi ve bu üç topluluğun ortak hareket etmesini öngören “Füzyon Anlaşması” ile birlikte AET, bu üç kuruluşu birlikte tanımlayan Avrupa Topluluğu (AT) adını almıştır.¹³¹ Bu dönem aynı zamanda AET'nin de dönüştüğü bir döneme tekabül etmektedir. AET ismi ekonomik bir birlikteliği vurgular iken AT ekonomik bir birlikteliğin ötesini anlatmaktadır. Bundan dolayı AET'nin aday ülkelerden beklentileri ile AT'nin aday ülkelerden beklentileri farklı olacaktır. AT ekonomik bir birlikteliğin ötesinde siyasal bir birlikteliği ifade etmektedir. Bu nedenle bu dönemden sonra taraflar arasındaki ilişkiler ve beklentilerde değişecektir.

Hazırlık döneminin ardından geçiş dönemi için Türkiye 1967 yılının Mayıs ayında harekete geçmiş ve başvuru yapmıştır. Ancak Türkiye'nin hazırlık döneminin yükümlülüklerini tam olarak yerine getiremediğini düşünen AT Türkiye'nin ekonomik olarak bir sonraki aşamaya geçmeye hazır olmadığı gerekçesi ile bu teklife ılımlı bakmamıştır. Ancak Türkiye'nin bir sonraki aşamaya geçişinin geciktirilmesinin zaten Avrupa ekonomilerinin çok gerisinde olan Türkiye ekonomisini, daha geriye götürme riskinin varlığının yanı sıra Soğuk Savaş atmosferinde Türkiye'nin üyelik sürecinde, Yunanistan'a yetişmesi için bir sonraki aşamaya geçmesi ve Türkiye'nin Yunanistan ile

¹²⁹ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.129.

¹³⁰ Age.

¹³¹ Beril Dedeoğlu, “Avrupa Birliği'nin Oluşumu ve İşleyişi”, Düünden Bugüne Avrupa Birliği, derl. Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Kitapları,2003), s.52

arasındaki farklılıktan duyacağı endişenin “siyasal” ve “psikolojik” tepkisini engellemek gerektiği de vurgulanmaktadır. Tüm bu etmenleri, bir bütün halinde değerlendiren Topluluk Türkiye için bir sonraki aşama olan geçiş dönemine geçiş için onay vermiştir.¹³²

Bu dönemdeki tartışmalar bu süreçle birlikte Türkiye – AT arasında uyumsuzlukların sorunların baş göstermeye başladığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçiş dönemi henüz başlamadan, Türkiye’de 12 Mart 1971 askeri müdahalesi gerçekleşmiş, Demirel hükümeti istifa etmiş, Nihat Erim kabinesi ise AET ile başlayan ve AT ile devam eden ilişkilerin devam ettirilmesi yönünde karar almıştır.¹³³

İlk olarak, 1 Ocak 1971 tarihinde “Katma Protokol’ün ticari hükümleri Geçici Anlaşma ile birlikte yürürlüğe konulmuş, AET, Türkiye’den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır.”¹³⁴ Bu arada Altılılar genişleyerek İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın katılımıyla Dokuzlar halini almıştır.¹³⁵ Hazırlık döneminin ardından Türkiye- AET ilişkilerinde, 1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokolün yürürlüğe girmesi ile geçiş dönemi başlamıştır.¹³⁶

Genel olarak hazırlık dönemine bakıldığında, Türkiye ekonomisini geliştirmeyi hedefleyen bu dönem, Türkiye’nin ithalatı ve ihracatında kayda değer bir ilerleme sağlamamış, Türkiye’nin beklentilerini karşılayamamıştır.¹³⁷ Henüz aşama ön görülen şekilde tamamlanmadan, Türkiye’nin talebi ile AT tarafından hazır olmadığı düşünülse de Soğuk Savaş konjonktürünün bir çıktısı olarak, geçiş döneminin başlaması için onay verilmiştir. Geçilen bu yeni aşamayla birlikte Türkiye – AT ilişkilerinde farklı bir döneme girilmiş taraflar arasındaki ilişkileri belirleyen endişeler biçim değiştirmiştir. Ortaya çıkan bu yeni atmosferle birlikte, Türkiye ile bütünleşme arasındaki ilişkide “kimlik” temelli tartışmalar yavaş yavaş görünür hale gelmeye başlamıştır.

4.1.4 Geçiş dönemi ve Türkiye - AT ilişkileri

Bu dönem AT’nin ciddi dönüşümler geçirdiği, Türkiye iç siyasetinde de büyük çalkantıların olduğu tartışmalı yıllara denk gelmektedir. Tarihsel olarak bu dönem,

¹³² Altun, “Askeri Darbelerin Türkiye-Avrupa İlişkileri Üzerindeki Etkileri”, s. 446

¹³³ Age.

¹³⁴ T.C Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı: Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959 - 2015), (https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf), Erişim: 23.03.2019.

¹³⁵ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.149

¹³⁶ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.149.

¹³⁷ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.129.

Türkiye'nin Brükselden, Geçiş Döneminin şartlarını ve takvimini belirlemesi talebiyle başlamış, 12 Eylül 1980 darbesine kadar devam etmiştir.¹³⁸

Bu dönem aynı zamanda Türkiye içinde gerek siyasi gerek ekonomik olarak sıkıntılı yıllara denk düşmüştür. Türkiye - AET ilişkilerinde geçiş dönemi başladığı yıllarda Türkiye'yi Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi destekli Ferit Melen hükümeti yönetmektedir. Geçiş döneminde ilişkilerde henüz aşama kaydedilmeden Türkiye'de 14 Ekim 1973'de bir seçim daha gerçekleşmiş ve Bülent Ecevit başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi seçimin galibi olmuş, üçüncü parti olarak çıkan Necmettin Erbakan önderliğindeki Milli Selamet Partisi ile koalisyon kurmuştur. Türkiye siyasetindeki bu değişimler, zaten gerginleşmeye başlayan Türkiye - AT ilişkilerini doğrudan etkilemiştir.¹³⁹

Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi hükümeti dönemi Türkiye – AT ilişkilerinde önemli bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemin önemi ise, 1970'li yıllarla AT'nin Türkiye'ye karşı değişen tutumunun yanı sıra, AT'ye karşı mesafeli tavırlarıyla dikkat çeken, Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit gibi iki liderin hükümeti kurmuş olmasıdır. Erbakan, 1970 yılında TBMM'de görüşülen Katma Protokol sırasında gerçekleştirdiği konuşmada, AT'yi “Katolik birliği” olarak tanımlamış, daha ileri giderek Katolik yapılanma olarak tanımlandığı AT'ye üye devletleri “Siyonist bir oyunun” parçası olarak adlandırmıştır.¹⁴⁰ Ecevit ise; Türkiye'nin daha çok Doğu ülkeleriyle işbirliği içerisinde olmasını vurgulamış, Batıyı emperyalist olarak tanımlayarak Türkiye'ye katacağı bir değer olmadığını belirtmiştir.¹⁴¹

Erbakan ve Ecevit liderliğindeki hükümet tarafından, AT-Türkiye ilişkilerinde ilk olarak geçiş döneminin koşullarının tekrar incelenmesi gerektiği ve gerekli görüldüğü durumda “ortaklık dışı” bir ihtimalin değerlendirilebileceği dile getirilmiştir.¹⁴² Türkiye-AT ilişkilerinde gergin bir noktaya gelinmesinde önemli bir başka etken ise Türkiye'yi ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik kriz ve söz konusu bu durumla birlikte AT içerisinde inşa edilmeye başlanan “Avrupa kimliği” olmuştur.

¹³⁸ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.149 s.106.

¹³⁹ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s. 138.

¹⁴⁰ Esra Çayhan, “ Türkiye’de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği”, Düünden Bugüne Avrupa Birliği, derl. Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Kitapları,2003), s.483.

¹⁴¹ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.138.

¹⁴² Age. s. 139.

II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemi ile birlikte, hakim olan Bretton Woods sisteminin temeli olan ve uluslararası para piyasalarında düzen tesisini hedefleyen “sabit kur sisteminin” bozulması, Soğuk Savaş ortamında kurulan “ABD, Avrupa ve Japonya” arasında sağlanan ekonomik, siyasi dengenin ve uyumun bozulmasına ve ekonomik alanda rekabetin şiddetinin yükselmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu durum, 1973 yılında, petrol fiyatlarındaki yükselme ile birlikte büyük bir krize neden olmuş ve II. Dünya Savaşı sonra oluşturulan düzende ekonomik gelişmeyi sağlayan, üretimde temel unsur olan enerji politikasını negatif yönde etkilemiştir. Ortaya çıkan bu durum ise, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik yıkımı ortadan kaldırmada en büyük etmen olan ucuz enerjinin fiyatının artması ABD ve Japonya’dan çok Avrupa’yı etkilemiştir. Söz konusu bu durumla birlikte, Batı bloğu SSCB’ye karşı tutumunu yumuşatmış ve Soğuk Savaş döneminde “yumuşama dönemine” girilmiştir. Bu döneme girilmesi ile birlikte, Soğuk Savaşın ilk döneminde hakim olan “güvenlik endişeli” politikaların yerini daha ekonomik temelli ve demokrasinin Avrupa’da ilerletilmesi noktalarına odaklanılmış, “Avrupa kimliği” kavramı yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır.¹⁴³

Çalışmanın bir önceki bölümde açıklamış olduğumuz gibi, Avrupalılık tarihsel süreçte farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır. Özellikle Avrupa’yı büyük ölçüde etkileyen bu ekonomik kriz sonrası ise, bu krize bir çare olarak “Avrupalılık” gündeme gelmiştir. Topluluk içerisinde resmi olarak ilk defa, 1973 yılının Aralık ayında Kopenhag’daki “Avrupa Topluluğu Zirvesi’nde” gündeme getirilmiş, ortaya çıkan ekonomik krizin büyük bir siyasi krize dönmesini engellemek adına “güvenlik supabı” oluşturacak şekilde inşa edilmiştir.¹⁴⁴ Ve inşa edilen bu kimlikle, AT’nin bu ekonomik krizden daha güçlü çıktığı görülmektedir.

Ekonomik olarak krizin yaşandığı bir ortamda, Topluluk içerisinde Gümrük Birliği gibi ekonomik temelli bir yapılanmaya vurgu yapılarak birliktelik sağlamak yerine daha soyut ama Avrupalılarda ortak bir hissiyat yaratacak bir kavram üzerinden ortaklık inşa edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, 1977’de Avrupa Komisyonu’na ekonomik krizden çıkmak için önerilen “Keynesyen ekonomik modelin” hayata geçirilebilmesi için

¹⁴³ Eralp, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, ss. 93-94.

¹⁴⁴ Başak Alpan, “Bir İmkan Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye- AB İlişkileri Tartışmaların Neresinde?”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 23, 2 (2015): s. 12.

“birbirine bağı ve sürekli dayanışma içinde olan” bir topluluğa ihtiyacın vurgulanması bu ortak kimlik yaratma çabalarını meşrulaştırmıştır.¹⁴⁵

Ortaya çıkan bu söz konusu ortam, Türkiye’nin AT ile ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Ve taraflar arasındaki, Soğuk Savaşın ilk dönemlerinde “güvenlik endişesi” ile şekillenen uyumun bozulduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu durumla birlikte özellikle, Türkiye ve AT’nin siyasi ve ekonomik konularda aralarındaki uyumsuzluklar görünür hale gelmeye başlamıştır.¹⁴⁶

Bunun yanı sıra, Avrupa kimliği kavramının AT içerisinde gündeme gelmeye başlaması ile birlikte bu dönemde tartışılan konuların niteliği ve niceliğinde genişleme olduğu görülmektedir. Bu dönemde Türkiye – AT ilişkilerine bakıldığında, tartışmaları iki önemli kaynak belirlemektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’nin Yunanistan ile ilişkileri, Kıbrıs Sorunu veya bölge ülkelerde yaşanan değişimler, Soğuk Savaşın hakim olduğu dönemdeki sağ - sol kutuplaşması ve bunların iç politikaya yansımaları olarak karşımıza çıkan “bölgesel” ve “uluslararası” politik sistemdir. İkinci ise, Türkiye’nin Osmanlı’dan beri özellikle son iki yüzyıldır gündemde olan konuları da içine alacak şekilde “doğu – batı” toplumsal geleneksel değerler ve sonuç olarak bir “kimlik” sorunu olarak dile getirilmiştir.¹⁴⁷

Türkiye – AT ilişkilerinde “kimlik” vurgusunun gündeme gelmeye başlaması, AT’nin Soğuk Savaş koşulları ekseninde şekillenmiş politikaların dışına çıkması ve güvenlik endişesi eksenli politikalar yerine “insan hakları ve demokrasi” konularına odaklanmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus ise; AT’nin gündeminin değişmesi yani kriterlerinin siyasallaşması ile birlikte neden taraflar arasındaki ilişkilerde gerginlik hakim olmaya başladığıdır.

Bunun ilk nedeni, öncelikli olarak AT’nin bu tutumuna karşı Türkiye’nin hala Soğuk Savaşın ilk dönemindeki reflekslerle hareket etmesidir.¹⁴⁸ İkinci ve en önemli sebep ise AT’nin Türkiye’yi tanımlayış biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu tanımlama sadece 20.yy gerçekliğinde değerlendirilemeyecek kadar çok boyutlu bir konu olmakla beraber Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun öncesine Osmanlı Avrupa ilişkilerine kadar dayanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı şekilde açıklamış olduğumuz gibi,

¹⁴⁵ Age.

¹⁴⁶ Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s.94.

¹⁴⁷ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.112.

¹⁴⁸ Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s. 107.

Avrupa kimliğinin “öteki” üzerinden tarihsel süreç içerisinde inşa edildiği görülmektedir. Batı’da tekelleşen bu kimliğin oluşum sürecinde ise en büyük “ötekini” Doğu olduğu görülmektedir. Yani, Batı önce Doğu kavramsallaştırmasını yaparak Avrupa’yı tanımlamayı kolaylaştırmıştır.¹⁴⁹

Tarihsel olarak, 19.yy’ın ilk yarısına kadar Türk kimliğinin temel belirleyicisinin “İslam” olduğu görülmektedir. Çalışmanın bir önceki bölümde vurgulamış olduğumuz gibi 17.yy’a kadarda Avrupa kimliğinin temel belirleyicisi “Hristiyanlık” olmuştur. Kimlik oluşum sürecinde vurgulamış olduğumuz, “öteki” kavramsallaştırması bu noktada somut şekilde hayat bulmuştur. İslam Avrupa kimliğinin en önemli “ötekisi” olmuş ve Avrupa kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁵⁰ İşte AT içerisinde Avrupa kimliği inşasının başlaması ile birlikte Türkiye’yi tanımlayış biçimini belirleyen geçmişten gelen “öteki” kavramsallaştırmasının hakim olduğu bilinçaltı olmuştur.¹⁵¹ Tatal’ın da aktarmış olduğu gibi, Türk kelimesi Avrupa’ya meydan okuyan Osmanlı İmparatorluğunu anımsatmaktadır.¹⁵²

Geçiş döneminde Türkiye - AT ilişkilerinde kimlikle ilişkili olarak değinilmesi gereken bir diğer önemli husus ise, ilişkilerin her döneminde varlığını gördüğümüz, ancak 1974’de Türkiye - AT ilişkilerini doğrudan etkileyen Kıbrıs meselesi olmuştur.¹⁵³ Türkiye açısından Kıbrıs Meselesinin asıl etkisi, Topluluk üye ülkelerinde oluşturduğu imaj olmuştur. En dikkat çeken, Türk ordusu tarafından “Atilla Hattı” adlı cephe kurulması ve söz konusu bu durumun Avrupa’da gündeme gelmesi ile birlikte “hilal-haç figürleriyle” geçmişteki anıların hatırlanması, Avrupa’nın zihninde “barbar Türk” veya “berbat Türk” resmini yeniden canlandırmıştır.¹⁵⁴

Kıbrıs krizinin hemen ardından, AT’nin dokuz üye ülkesinde gerçekleştirilen kamuoyu yoklaması ise bu tespiti kanıtlamaktadır. Bu araştırmanın sonucuna göre, oylamaya katılan AT üye ülke vatandaşlarının sadece %5’i Türkiye’nin AT’ye üyeliğine onay verdiklerini belirtmiştir. Çalışmayı gerçekleştiren, J. Rene Rabier ortaya çıkan bu

¹⁴⁹ Edward Said, Oryantalizm, Çev. Nezihe Üzel, (İstanbul: İrfan Yayın Evi, 1998), s.12.

¹⁵⁰ A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği, ” Türkiye ve Avrupa içinde, Atilla Eralp, (Ankara: İmge Kitap Evi, 1997), s.1.

¹⁵¹ Onur Bilge Kula, Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır? , (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), s. 694.

¹⁵² Nilgün Tatal, “Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 6, 23, (2003): ss. 163-174, s. 169.

¹⁵³ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.154.

¹⁵⁴ Age.s.163.

sonucu Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlikten ötürü yükselen “Türkiye’nin Asyalı imajı” ile bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur.¹⁵⁵

Tüm bunlar bir yana müdahalenin en önemli sonucu, Yunanistan’ın AT’ye tam üyelik başvurusu olmuştur. Yunanistan’da 1967’de başa gelen cunta yöntemi sonrası tekrar demokrasiye dönmüş ve ardından Kıbrıs gerginliğinden istifade ederek, 1975’de AT’ye tam üyelik yönünde başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru sonrası, 1976 yılında müzakerelerin başlamasının ardından yaklaşık kısa bir süre sonra, AT’nin onuncu üyesi olarak Topluluğa dahil olmuştur.¹⁵⁶ Türkiye’nin 1960’lı yıllardaki Yunanistan’ın Türkiye’den önce üyeliğinin gerçekleşmesi yönünde kaygılanmakta haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu süreçle birlikte, Yunanistan Kıbrıs ve Ege sorunları gibi meseleleri AT’nin gündemine taşımış ve iki taraf arasında gerginliğe neden olan bu meseleleri “Avrupa meselesi” haline getirmeyi başarmıştır.¹⁵⁷

Bu noktada hatırlanması gereken husus ise, ortaklık başvurusunun gerçekleştiği dönemde vurgulanan Yunanistan ile Türkiye’nin başvurularının eş zamanlı olarak değerlendirileceğinin AT tarafından vurgulanmasıdır. Ancak 1970’ler ile ortaya çıkan mevcut durum ilişkilerin eşit bir şekilde değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır. Türkiye, AT ile ilişkilerin ilk başladığı dönemden 1970’lerin sonuna kadar pek çok siyasi kriz yaşamının yanı sıra ekonomik olarak da büyük bir buhranın içerisine girmiş ve Avrupa ekonomilerinin çok gerisinde kalmıştır. Bunun yanı sıra, hazırlık dönemini sindirmeden geçiş dönemine geçilmiş ve ortaya çıkan krizle birlikte taraflar arasında gergin bir ortam hakim olmaya başlamıştır. Böyle bir tablo içerisinde, Türkiye’nin Topluluk ile ilişkilerin ilerlememesi beklenmedik bir durum değildir.

Ancak, bu dönemde Türkiye gibi pek çok krizle uğraşan Yunanistan’ın tam üyelik başvurusunun kabul edilmesi ve kısa bir süre sonra Topluluğun onuncu üyesi olarak birliğe katılması dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Yunanistan, özellikle 1967 yılında gerçekleşen darbe sonrası, AT ile olan ilişkilerinde gerginlik yaşamış ve bu süreçte Atina anlaşması uygulanamamış, Yunanistan Avrupa Komisyonu tarafından, yoğun şekilde eleştirilmiştir. Ancak, yapılan bu eleştirilere rağmen, Kıbrıs meselesi ile birlikte fırsat bulmuş ve askeri yönetimin ortadan kalkmasıyla, “Batı’nın şımarık çocuğu” “medeniyetin

¹⁵⁵ Age.

¹⁵⁶ Age. s.164.

¹⁵⁷ Harun Arıkan, “Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2004/ (1: 3), s., <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/avrupa-birliginin-kibris-politikasina-elestirel-bir-yaklasim-english-langua-2017-02-13-241.pdf>, Erişim: 30.06.2017.

beşiği”, “Antik Yunan’ın varisleri” henüz AT’ye üye olmaya siyasi ve ekonomik olarak hazır değilken başvuruda bulunmuş ve kısa bir süre sonra üye olmuştur.¹⁵⁸

Yunanistan’ın siyasi ve ekonomik kriterleri tam olarak sağlayamamasına rağmen, üyeliğinin kabul görmesi, Yunanistan’ının Avrupa kimliği ve tarihinin inşasındaki önemli bir yeri olduğuna dair inancında etkisi olmuştur.¹⁵⁹ 1980 yılında Yunanistan AT’ye üyeliği yönünde İngiliz Parlamentosunda gerçekleştirilen oylama esnasında yetkili bir dışişleri görevlisi, “Avrupa’nın bugünkü kültürel ve siyasi yapısını 3.000 yıllık Yunan mirasına borçlu olduğunu ve Yunanistan’ı üyeliğe kabul ederek bu borcu ödeyeceklerini söylemiştir.”¹⁶⁰ Böylece, 1981 yılında Yunanistan Topluluğa üye kabul edilerek sorunlarını Topluluk içerisinde çözmesi için olanak sağlanmıştır. Ancak aynı tutum söz konusu durum tarihsel olarak “öteki” imgesini hatırlatan Türkiye olduğunda uygulanmamış, Türkiye’nin sorunlarını Topluluk dışında çözmesi beklenmiş iki ülke arasında eşit muamele uygulanmamıştır.

Genel olarak bakıldığında, geçiş dönemin en önemli özelliği, Türkiye- AET ilişkilerinde önceki yıllarda gördüğümüz özellikle toplumsal uzlaşının sona ermesi ve yine daha önce egemen olan olumlu yaklaşımın yerine olumsuz yaklaşımların da almaya başlamasıdır. Bunun en temel nedeni de, 1970’lerle uluslararası ortamda ortaya çıkan ve Batı bloğunun özellikle Avrupa üzerinden büyük etki yaratan sıkıntılar olmuştur. Bu sıkıntılar ekonomik temelli olmakla birlikte, siyasi alana da yansımıştır. Bu sıkıntılar bir çıktısı olarak, Topluluk içerisinde gündeme gelen “Avrupa kimliği” kavramı, Yunanistan’ının üyeliği için uygun bir zemin yaratırken Türkiye’ye karşı “insan hakları ve demokrasi” üzerinden gelen eleştirilerin dozunu artırmıştır. Türkiye- AB ilişkilerinde gergin olan bu atmosfer aşılamadan 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiştir.

4.1.5. 12 Eylül Askeri Darbesi ve Türkiye AT ilişkileri

Türkiye’de 12 Eylül 1980 tarihinde demokratik yollarla seçilen hükümeti düşürerek iktidara gelen ordu, dış politikada statükoyu sürdüreceğini ilan etmiştir. Özellikle, 1970’lerin sonu ile birlikte “yumuşak döneminin” yerini tekrar gergin bir ortama bırakması

¹⁵⁸ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.164.

¹⁵⁹ E. Oltheten ve G. Pinteris, ve T. Sou iennis, "Greece in the European Union: Policy Lessons From Two Decades of Membership", Quarterly Review of Economics and Finance, 43, (2003), s.780, Aktaran, Leman Erdal ve Selçuk Çolakoğlu, "Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye’nin AB Üyelik Sürecinin. Değerlendirilmesi", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, ,2, 2,(2007): 69-97, s.74.

¹⁶⁰ Erdal ve Çolakoğlu, "Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye’nin AB Üyelik Sürecinin. Değerlendirilmesi", s.74.

ordunun AT ile ilişkiyi devam ettirmesine neden olmuştur.¹⁶¹ AT ise bu tutum karşısında, darbe sonrası süreçte Türkiye’de gerçekleşen siyasi gelişmeleri takip ederek “bekle-gör” politikası izlemiştir.¹⁶²

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus ise, Yunanistan’da 1967’de gerçekleşen darbeye büyük tepki veren AT’nin neden Türkiye’de gerçekleşen bu darbeye karşı başlangıçta sessiz kaldığıdır. AT’nin bu tutumunu belirleyen, demokrasinin tam olarak işlemediğini düşündüğü bir ülkede bu durumun beklenmedik bir hadise olmamasıdır. Bu nedenle darbe tarafından sağlanacak düzen AT tarafından Türkiye’de bir gereklilik ve ihtiyaç olarak görülmektedir. Bir nevi Türkiye’ye “doğuya mahsus demokrasi” yöntemi layık görülmüş bu nedenle darbe AT tarafından şaşkınlıkla karşılanmamıştır.¹⁶³

Ancak AT’nin Türkiye’ye olan karşı olan bu tavrı, Milli Güvenlik Konseyi’nin tüm partileri ortadan kaldırmaya yönelik kararı, demokratik hak ve özgürlükleri daha fazla kısıtlamaya ve diğer temel insan haklarını ihlal etmeye başlaması sonrası sertleşmiştir. AT’nin bu tepkisinin bir göstergesi olarak, 4. Mali Protokolün yürürlüğe sokulması ertelenmiş, Ortaklık Konseyi toplanmamıştır. Bunun yanı sıra, AT Bakanlar Konseyi Türkiye’deki insan hakları ihlallerini sert bir şekilde eleştiren bir rapor hazırlamıştır. Tüm bu gelişmelerin bir çıktısı olarak da, AT tarafından 1982 yılının Mart ayında ortaklık süresiz olarak askıya alınmıştır.¹⁶⁴

Akabinde, 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) almış olduğu yüksek oy oranıyla birinci parti olmuş ve partinin lideri Turgut Özal Başbakan olmuştur.¹⁶⁵ Özal İlk hükümet programında şunları söylemiştir, “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan münasebetlerimizde, esas hedefimiz tam üyelik olmakla birlikte, bütün safhalarda menfaatlerin dengelenmesini esas alan bir anlayış içinde olacağız”.¹⁶⁶ Özal’ın bu söylemleri, AT’ye karşı mesafeli tavrını ortaya koyarken hem de bir açık kapı bıraktığını kanıtlar niteliktedir. Çünkü “Özalist” politikalar açısından Avrupa hem pazar, hem de Türkiye’nin demokrasiye geçişinde önemli bir yeri olması itibarıyla hemen vazgeçilebilecek bir yapılanma değildir. Akçay’a

¹⁶¹ Gökhan Erdem, “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 14, 1, (2015): 29-64, s. 31.

¹⁶² Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s. 101.

¹⁶³ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.192.

¹⁶⁴ Eralp, “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, s. 101.

¹⁶⁵ Ekrem Yaşar Akçay, “Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri”, The Turkish Yearbook of International Relations, 47, (2016): 45-58, s. 46.

¹⁶⁶ N. Dağlı ve B. Aktürk, Hükümetler ve Programları III: 1980-1987, Ankara: TBMM, 1988, S.66, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1786> Erişim:23.03.2019.

göre, Özal, AT'ye tam üyeliği, ortaklık başvurusunun gerçekleştirildiği dönemde hakim olan “Baticılık politikasından” ziyade ülkenin ulusal çıkarları dolayısıyla en önemlisi de ekonomik temelli çıkarlardan dolayı istemiştir.¹⁶⁷ Özal'ın AT'ye karşı takındığı bu mesafeli tavır yaklaşık iki yıl gibi bir süre daha devam etmiş, 1986 yılında ise ciddi bir politika değişikliğiyle “inşallah gelecek sene tam başvuruyu yapacağız” açıklamasında bulunmuş yüzünü AT'ye dönmüştür.¹⁶⁸

Özal bu söyleminin arkasında durmuş, Nisan 1987'de Türkiye AT'ye henüz hazır değil iken, Türkiye ekonomisini serbestleştirmek ve ülkeyi demokratikleştirmek adına AT'ye tam üyelik başvurusu gerçekleştirmiştir.¹⁶⁹ Anlaşmaların bağlayıcılığı çerçevesinde, “AKÇT Antlaşması'nın 98. maddesi ve EURATOM Antlaşması'nın 205. maddesi uyarınca” Türkiye'nin başvurusunu kabul etmiştir. Fakat Topluluk, her ne kadar başvurusunu kabul etse de, demokratikleşme ve insan hakları gibi konularda Topluluğun çok gerisinde olan Türkiye için ancak bu hususlarda ilerleme sağlandığı takdirde tam üyelik başvurusunun değerlendirilebileceği vurgulanmıştır.¹⁷⁰

Türkiye'nin bu hamlesinin karşında Avrupa Komisyonu, 18 Aralık 1989 tarihinde Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna yönelik görüşlerini beyan ettiği bir rapor sunmuştur. Rapora göre, AT henüz içerisindeki bütünleşmesini tam olarak sağlayamadan içerisine her hangi yeni bir üye kabul edemeyecektir. Ayrıca, Türkiye'nin bu koşullar içerisinde “sosyal” ve “siyasal” alanda ilerleme kaydetmediği takdirde Topluluğa dahil olamayacağı vurgulanmıştır. Bu nedenle, üyelik müzakereleri için bir tarihin verilmesi mümkün olmamakla birlikte taraflar arasındaki Ortaklı Anlaşması etrafında ilişkilerin ilerletilmesi önerilmiştir.¹⁷¹

Bunun yanı sıra, Komisyon tarafından hazırlanan ve basında yer alan , “Çalışma Not” una göre, Türkiye'nin AT'ye üyeliği” ne şimdi, ne de yakın gelecekte, Avrupa'nın menfaatine olmayacaktır” şeklinde belirtilmiştir.¹⁷² Bu noktada bakıldığında Türkiye'nin üyeliği ile ilgili net bir tavrın olduğu ortadır. Bu fikri ortaya koyanlar argümanlarını şu şekilde sıralamıştır. Birincisi, Türkiye AT'ye “kurumsal, siyasal ve ekonomik” yönden

¹⁶⁷ Akçay, “Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri” s. 47.

¹⁶⁸ TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem XVII, Cilt 33, s. 301, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1786> Erişim. 23.03.2019.

¹⁶⁹ Amanda Akcakoca, “EU-Turkey Relations 43 years on: Train crash or temporary derailments”, EPC Issue Paper, 50, (2006): ss.1-17, s. 8, Aktaran, Akçay, Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri s.52

¹⁷⁰ Akçay, “Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri” s. 53

¹⁷¹ T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye - AB İlişkileri, No:3, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf Erişim Tarihi: 21.03.2019.

¹⁷² Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.214.

büyük yük getirecektir. İkincisi, Avrupa'nın hem ekonomik hem de siyasal birliği oluşturma yönündeki çabalarına, zayıflatacaktır. Üçüncüsü, Topluluğun karar alma mekanizmasını yavaşlatacaktır. Dördüncüsü, Türkiye çok büyük bir nüfus ve yüzölçümüne sahiptir. Bu noktada önemli olan ve dikkat çekilen konu ise, Türkiye'nin bu nüfus yoğunluğu ile Avrupa Parlamentosu'nun %20'sini oluşturacak olmasıdır. Türkiye böyle bir güçle kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutacaktır algısı mevcuttur. Ve bununla bağlantılı olarak beşinci argüman ise, din, tarih ve kültür farkı ki bunlara siyasal, kültürel ve idari geleneklerde dahil edilmiştir. Ve bu farkın Türkiye - AT ilişkilerinin her aşamasına tesir edeceği vurgulanmıştır.¹⁷³

Bunun yanı sıra, dönemin Komisyon üyesi, Claude Chyesson da, Türkiye'nin üyeliğinin ne zaman olacağı sorusunun bir cevabı olmadığını çünkü Türkiye'nin farklı kültürel yapısı yüzünden böyle bir duruma hazır olmadığını olamayacağını söylemektedir.¹⁷⁴ Her ne kadar bu bazı üyeler tarafından direk dile getirilse de, Komisyon raporunun diplomatik bir dille hazırlanmış olması kültür temelli dışlamayı kapsamamakta, bazı liderler tarafından söylem olarak dile getirilmektedir.¹⁷⁵ Söz konusu bu durum sadece bu dönem için geçerli olmamakla birlikte, Türkiye ve bütünleşme hareketi arasındaki ilişkinin hiçbir aşmasında bütünleşme hareketi tarafından resmi olarak vurgulanan bir söylem olmamış, AB üye ülke siyasilerinin söylemlerinde ve bütünleşme hareketinin Türkiye'ye karşı uygulamalarında görülmüştür. Bu durum çalışma açısından oldukça önemli bir nokta olmakla birlikte çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde incelenecektir.

Bu dönem tam da soğuk savaşın sona erdiği döneme denk gelmektedir. Soğuk savaşın sona ermesi ve ortaya çıkan durumdan AT-Türkiye ilişkilerinin de etkilendiği görülmektedir. Bu etkinin olumsuz yönde olduğu, Doğu Avrupalı ülkelerin bağımsızlığına kavuşması ile birlikte Türkiye - AT tarafından Merkez Doğu Avrupa (MDA) ülkelerinin gölgesinde bırakıldığı görülmektedir.¹⁷⁶ Topluluk içerisinde gün geçtikçe daha güçlü şekilde vurgulanmaya başlayan, "insan hakları ve demokrasi" söylemlerinin ise bu ikinci plana atılmayı meşrulaştırdığı görülmektedir. Özellikle, Soğuk Savaş sonrası AB tarafından gerçekleştirilen genişlemelerde Türkiye'ye ve diğer aday ülkelere karşı

¹⁷³ Age, ss. 213-214.

¹⁷⁴ Hürriyet, 28 Mayıs 1988.

¹⁷⁵ "Türkiye'den Avrupa başkentlerinde atak AT seferberliği", Milliyet, 23 Aralık 1989, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1989/12/23> Erişim Tarihi: 21.03.2019

¹⁷⁶ Çakmak, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.148.

uygulanan tutumdaki farklılıklar bu gerçeği ortaya koymaktadır. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde örnekler üzerinden açıklanacaktır.

5.TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞ SONUNDAN 2015 YILINA UZANAN SÜREÇ VE KİMLİK ODAKLI GELİŞMELER

5.1. Soğuk Savaşın bitimi ve Türkiye-AB ilişkileri

“Bazen tarihin gidişatı tek bir günde, hatta birkaç saat içinde belirlenir. Böyle olağandışı günlerde tarih görünürlük kazanır ve herkes onu deneyimleyebilir. Son derece karmaşık yapısal gelişmeler tek bir olay üzerinde, büyük bir şok üzerinde yoğunlaşır ve bu yüzden anın bakış açısından deneyimlenebilir, bilinebilir ve anlaşılabilir... Politik olaylar sıkışarak nadir rastlanır bir duygusal yoğunluğa eriştiği için olayları yaşayanlar dudakları ısırtan bu dramayı doğrudan algırlar. Bunlar, bir yön değişiminin yaşandığı çığır açıcı günlerdir, yeni bir tarihsel çağın başlangıcıdır. “

Joschka Fischer¹⁷⁷

Soğuk Savaş, 9 Kasım 1989’da yüzlerce Doğu Berlinlinin Batı sınırını geçmesi, Avrupa’yı ikiye bölen duvarın yıkılmasıyla sona ermiş ve bu süreçle birlikte hem Avrupa hem de Dünya farklı bir düzene geçmiştir.¹⁷⁸ Bu yeni ortamda tekrar bir dengenin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İlk olarak Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte bir geçiş süreci yaşanmış, bu süreçte ortaya çıkan gergin ortam uluslararası ilişkilere de yansımıştır. Uluslararası ilişkilerde kabul görmüş olan, “ulus devlet, egemenlik ve vatandaşlık” gibi, Soğuk Savaş döneminin temelini oluşturan kavramlar yerini farklılıkların ve kimliklerin önem kazandığı talep ve görüşlere bırakmıştır.¹⁷⁹

Keyman, bu noktaya değinerek iki kutuplu Dünya düzenin sona ermesiyle birlikte, “çatışma” ve “güvenlik” kavramlarının önemini yitirmediğini, anlam değiştirerek güvenlik temelli olan çatışmanın kültürel temelli bir çatışmaya dönüştüğünü ve Soğuk Savaş sonrası biz düzeninin değil aksine kültürel temelli çatışmayla birlikte düzensizliğin hakim olduğu daha karmaşık bir dünyanın oluştuğunu vurgulamıştır. Yani, Keyman’a göre; Soğuk Savaş döneminde ideolojik temelli olan çatışmaların yerini kültürel temelli çatışmalara bırakmış

¹⁷⁷ Joschka Fischer, Die Rückkehr der Geschichte. Die Welt nach dem 11. September und die Erneuerung des Westens, Köln, 2005, s.9-10, Aktaran, Luuk van Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, Çev. Bilal Çölgeçen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), s.239.

¹⁷⁸ Luuk van Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, s. 241.

¹⁷⁹ Şaban Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, (Ankara: Nobel, 2016), s. 224.

ve bu oluşan yeni düzen bir düzeni yaratmayarak yerine daha karmaşık bir yapı ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁰

Huntington'da Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzenini şu şekilde tasvir etmiştir:

“Yeni dünyada mücadelenin asıl kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek.”¹⁸¹

Huntington, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde “ideolojik” ve “ekonomik” mücadelelerin yerini medeniyetler arası bir çatışmanın alacağını öngörmüştür.¹⁸²

Soğuk savaş döneminde, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler, “Doğu - Batı” ekseninde şekillenirken, Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemde “Doğu – Batı” eksenli politikalar etkisini kaybetmeye başlamıştır.¹⁸³ Ortaya çıkan söz konusu bu durumla birlikte, ülkeler dış politikalarını yeniden planlamaya başlamışlardır. Bu mevcut durum, Türkiye içinde geçerli olmuştur. Sovyet tehdidinin ortan kalkması ile Türkiye kendi dış politikasını yeniden tanımlarken AT de Türkiye'nin Avrupa'daki yerini yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır.

Ancak, AT'nin kendi dışındaki devletleri tanımlamadan önce Soğuk Savaş konjonktüründe ortaya çıkan AT'yi yeniden tanımlaması gerekmektedir. Bu gerekliliğin bir çıktısı olarak, Fransa ve Almanya'nın ortaklaşa çalışması ve yoğun çabası ile hazırlanmış olduğu, 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile Soğuk Savaş sonrası ilk tepkilerini kendilerini tekrar tanımlayarak vermişlerdir.¹⁸⁴

¹⁸⁰ E. Fuat Keyman, “Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, Doğu Batı Dergisi, 4 ,20, (2002):11-32, s. 15.

¹⁸¹ Samuel P. Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, Medeniyetler Çatışması, Murat Yılmaz, (Ankara,Vadi Yayın Evi,1997), ss.15-16.

¹⁸² Age.

¹⁸³ Atilla Eralp, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri,” Türkiye ve Avrupa, Atilla Eralp, (Ankara: İmge Kitap Evi, 1997), s.107.

¹⁸⁴ Luuk van Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, s. 254.

5.1.1 Maastricht Antlaşması, Avrupa kimliği inşası ve Türkiye'nin yeri

Maastricht Antlaşması çalışmanın ikinci bölümde belirtildiği gibi, 1957 yılında yapılan Roma Anlaşmasının değişikliğe uğramış hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, “ortak Avrupa vatandaşlığını ve yerel seçimlerde birlik üyelerinin oy kullanma hakkını” tanımlayan temel bir hükümle, AT’yi Avrupa Birliği’ne (AB) dönüştürmüştür. Antlaşma metninin, A maddesinde belirtildiği gibi bu antlaşma ile taraflar, bundan sonra “Birlik olarak adlandırılacak bir Avrupa Birliği’ni aralarında kurmuşlardır.”¹⁸⁵

Topluluktan, Birliğe evrilme süreci ile birlikte Topluluğun yapısında ciddi dönüşümler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu dönüşümlerle birlikte, Topluluğa üye ülkelerin konumu tekrar tanımlanmış ve bu ülkelerin Türkiye’ye karşı tutumu taraflar arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Genel olarak bakıldığında bu dönüşümler, Topluk ve Birlik kavramı arasındaki temel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu noktada ortaya çıkan en temel farklılık ise “sorumluluk” kavramıdır.

Birliğe evrilmeyle birlikte üye devletler artık resmi olarak tanımlanmış sorumluluklara sahip olmakla birlikte, Birliğin işleyişinde ön planda oldukları görülmektedir. Topluluk aşamasında iken mevcut “Avrupa kuralları” daha çok üye devletleri sınırlandırıcı, kontrol eden bir mekanizma olarak işlemektedir. Bütünleşme hareketinin, siyasallaştığı nokta tam da bu farklılaşan noktadan kaynaklanmaktadır. Yani, sorumluluk kavramının ortaya çıkması aynı zamanda resmi olarak Topluluğun siyasallaştığı ve Birliğe evrildiği noktayı temsil etmektedir. Bu sorumlulukla doğru orantılı olarak üye devletler, Avrupa kuralları çerçevesinde hareket eden, eşit haklara sahip tarafsız üyeler yerine, sorumluluk alan ve ortaya çıkabilecek öngörülemez zorluk ve aksamalarla sorumluluğun verdiği yetki ile bizzat baş eden önemli bir unsur olmuştur.¹⁸⁶

Birliğe geçiş ile birlikte, üye ülkelerin sorumlulukları ve her ülkenin taşıyacağı sorumluluğun derecesi belirlenmiştir. Örneğin, Almanya ile Lüksemburg’un aynı sorumlulukları taşımamakla birlikte, Birliğe üye olan, ülkelerin sorumlulukları, büyüklüğüne, küçüklüğüne, ekonomik durumuna, dış sınırına göre değişim göstermektedir.

¹⁸⁵ Maastricht Antlaşması için bkz., <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> Erişim: 01.04.2019.

¹⁸⁶ Luuk van Middelaar, Avrupa Bir Geçiş Süreci, s. 254.

İşte Topluluğun doğasını en temelden değiştiren farklılaşmayı ortaya çıkaran bu durum olmuştur.¹⁸⁷

Topluluk, ortaklıklarını Birlik ile taçlandırmalarının ardından Soğuk Savaş sonrası bağımsız devletler olarak ortaya çıkan Merkez Doğu Avrupa (MDA) ülkelerini bünyesine dahil etme fırsatı bulmuş ve 1993’de Kopenhag Zirvesinde bunu resmen ilan etmiş ve farklı dönemlerde gerçekleştirdiği genişlemeler ile birlikte bünyesine farklı devletleri dahil etmiştir.¹⁸⁸

Bu süreçle birlikte, 1959’dan beri Topluluğa adaylık için bekleyen Türkiye’nin konumu da değişmiştir. Topluluk kendini yeniden tanımlayıp Birliğe doğru evrilirken Türkiye’yi de yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlamayı yaparken Avrupa kimliğinin kapsayıcı ve dışlayıcı boyutu karşımıza çıkmaktadır. AB, Fas gibi ülkeleri Avrupalı olmadığı gerekçesiyle dışlarken MDA ülkelerini Avrupalı olduğu gerekçesiyle kapsamıştır. Söz konusu Türkiye olduğunda ise, kimliğin hem kapsayıcı hem de dışlayıcı unsurlarını bir arada kullanmıştır. Yani, Kopenhag Zirvesinde Türkiye’yi genişleme perspektifine dahil etmeyerek dışlayıcı tavrını sergilemiş ancak Fas gibi tamamen reddetmemiş AB’nin kapısında potansiyel aday ülke olarak kalmasına izin vererek kapsayıcı tavrını ortaya koymuştur.¹⁸⁹ AB’nin bu kapsayıcı ve dışlayıcı tavrının sınırlarını belirleyen kavram ise, Birlik içerisinde inşa edilen Avrupa kimliği kavramı olmuştur.

Bu noktada ikinci bölüm kapsamında ortaya koymuş olduğumuz Avrupa kimliği inşa sürecini hatırlamak gerekirse, inşa edilen bu Avrupa kimliği kavramının, kültürel öğelerden, tarihsel mitlerden çok geleceğe yönelik evrensel değerler ile şekillendirildiği görülmektedir. Yani, öyle bir Avrupa kimliği yaratılmaktadır ki, özcü olmaktan öte, “kültürel çeşitlilik ve “çeşitlilik içinde birlik” bakış açısını kapsamaktadır. Yani seküler değerler üzerinden inşa edilen “modern Avrupa kimliği” inşası karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Age. s.285.

¹⁸⁸ Age. s. 241

¹⁸⁹ Bahar Rumelili, “Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü”, Uluslararası İlişkiler, 4, 16 (2007-2008): 51-78, s. 52.

¹⁹⁰ Bianca Kaiser ve Ayhan Kaya, “Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye – AB İlişkileri”, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye – AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, içinde, derl. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018), s. 414

Evrensel değerler ekseninde şekillen bu Avrupa kimliği, anlayışı Alman filozofu Immanuel Kant'ın¹⁹¹ öğretilerinden yola çıkarak beslendiği ve kuvvetlendiği için, kimi zaman “Kantçı görüş” olarak da adlandırılmaktadır. Bu noktada, “Kantçı anlayışın” fikri temelinde, “Rasyonalist felsefe” bakış açısı bunun yanı sıra “Anglo-Amerikan faydacı düşünce okulunun” görüşleri ve hümanist temellerle şekillenmiş dünya görüşünün yattığını belirtmek gerekmektedir.¹⁹²

Modern Avrupa kimliği inşasını şekillendiren “Kantçı” bakış açısına göre, Dini değerlere referansla oluşturulan üst bir kimlikten bahsedilemez. Çünkü bireylerin, devletlerin inancı kendini bağlamakla birlikte, kendileri için kutsaldır. Ayrıca, sahip olunan farklı inançların birbirleri arasında tam bir birliktelik tesis edilemez, yani Hristiyanlar, Hristiyan olarak Müslümanlar da Müslüman olarak varlıklarını devam ettireceklerdir. Ancak, Akıl tüm bu kültürel öğelerin ötesinde evrensel yani tüm kitlelerin üzerinde uzlaşabileceği olgular, fikir ve değerleri ortaya koyabilmektedir.¹⁹³

Tam da bu argüman üzerinden, eğer ülkeler daha refah bir toplum içerisinde, çatışma olmadan yaşamak istiyorsa, aklın inşa ettiği, ortak hassasiyetlerin bulunduğu bir “üst kültürde” bir araya gelebilmektedirler. İşte, ortaya çıkan bu “üst kültür” herkeste mevcut olan akıl tarafından inşa edildiği için ayrıştırıcı, ötekileştirici olmamakla birlikte kapsayıcı ve birleştiricidir. Ortak akıl sayesinde inşa edilen bir “üst kimliğe” sahip olmak alt kimliklerin varlıklarının sona ermesi anlamına gelmemektedir. Aksine, mevcut olan alt kimliklerin, toplum içerisindeki birleştirici rolü vurgulanmaktadır. Yani kültürler arasında oluşacak bir çatışmadan söz edilmemektedir.¹⁹⁴

Bu noktada, bu yaklaşımın daha iyi anlaşılabilmesi ve çalışmanın temeli olan Türkiye - AB ilişkilerinde AB'nin Türkiye'ye karşı tutumunun daha iyi değerlendirilebilmesi açısından “Kantçı yaklaşımın” tersi bakış açısını temsil eden “Danteci Yaklaşımı” da açıklamak gerekmektedir.

¹⁹¹ Immanuel Kant, Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme, (Çev. Yavuz Abadan/Seha Meray),(Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980), Aktaran, Tuğrul Arat, Sanem Baykal,”Avrupa'nın Günümüzdeki Temel Değerlerinin Düşünsel Kökenlerine ve Avrupa Bütünleşmesi Hareketindeki Yerine İlişkin Gözleme Dayalı Bir Deneme” Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye – AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, içinde, der. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018), s.31

¹⁹² Arat ve Baykal, “Avrupa'nın Günümüzdeki Temel Değerlerinin Düşünsel Kökenlerine ve Avrupa Bütünleşmesi Hareketindeki Yerine İlişkin Gözleme Dayalı Bir Deneme”, s.31.

¹⁹³ Age. s. 32.

¹⁹⁴ Age.

İtalyan şairi Dante Alighieri'nin bakış açısından yola çıkılarak inşa edilen ve farklı bağlamlara göre zaman zaman sertleşen zaman zaman da esneyen, bir anlayışa dayanmaktadır. Bununla bağlantılı olarak da, klasik Avrupa kimliği bakış açısı kimileri tarafından "Danteci yaklaşım" olarak nitelendirilmiştir. "Danteci yaklaşım" daha somut olarak, klasik bakış açısı olarak nitelendirilebilmektedir.¹⁹⁵

Bu yaklaşımın temel varsayımlarına bakıldığında, Avrupa, bölge olarak, Katolik mezhebinin yaşadığı dogmatik öğeler ekseninde şekillen bir medeniyet ve bu medeniyetin yaşam şeklini ortak bir şekilde paylaşan halkalardan oluşmaktadır. Bu coğrafyada yaşayan halklar ise, "Katolik olmayan" yani "kafirlerle" karşı savunmada olmalı ve kendi bütünlüklerini korumalıdır ve gerekirse bu uğurda karşı tarafı yok etmelidirler. Yani, bu noktada Katolik olmayan tüm toplulukların "öteki" olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu bakış açısının kendi içerisinde zamanla yumuşadığı ve "öteki" olanı topyekün yok etme refleksinin ortadan kalktığı görülmektedir. Günümüzde, klasik anlayış olarak adlandırılan bu yaklaşımın, Avrupa içerisinde sağlanacak "müreffeh toplumun" kapılarının "Avrupalı olmayanlara" kapatılması davranışına dönüştüğü görülmektedir. Bu davranış ise, Hristiyanlık gibi tarihsel kültürel mitler üzerinden farklılıkların ortaya konması ile meşrulaştırılmaktadır.¹⁹⁶

Özetle, AB içerisinde inşa edilen Avrupa kimliği kavramının resmi olarak, modern kimlik inşası çerçevesinde şekillendiği, yani "Kantçı idealleri" temsil ettiği görülmektedir. Avrupa kimliği inşasında önemli bir aşamayı temsil eden ve Avrupa kimliğinin sınırlarını çizen Maastricht Anlaşmasının ilgili maddeleri¹⁹⁷ söz konusu bu tespiti kanıtlar niteliktedir. Ancak, bu süreç sorunsuz olmamakla birlikte AB'nin kendi içerisinde ki "Kantçı idealleri" ile çelişen tutum ve davranışları mevcuttur. Bu davranışların somut yansımaları ise, AB'nin Türkiye'ye karşı olan tutumlarında kendini göstermektedir.¹⁹⁸

Avrupa kimliğinin içinde bulunduğu bu ikiliği, Thomas Diez ise, "kozmopolitan – komüniteryan"¹⁹⁹ kavramlarını kullanarak açıklamıştır. Diez'in ortaya koymuş olduğu komüniteryan bakış açısı ayrıntılı şekilde açıklamış olduğumuz "Danteci yaklaşımın"

¹⁹⁵ Age. s.29.

¹⁹⁶ Age. s. 30.

¹⁹⁷ Konuyla ilgili Maastricht Anlaşması, 8. ve 128. Maddeye Bknz., <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>, Erişim: 30.06.2019.

¹⁹⁸ Senem Aydın Düzgüt, AB'nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant'ı Aramak, (İstanbul: Tesev Yayınları, 2006), ss. 1-29

¹⁹⁹ Thomas Diez, "Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açından Bir Yaklaşım", Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanc, (Ankara: BB101 Yayınevi), ss.262-268

yumuşamış hali yani klasik bakış açısı ile bağdaşırken, kozmopolitan kavramı ise “Kantçı yaklaşım” olarak açıklamış olduğumuz evrensel değerler üzerinden tanımlanan modern kimlik tanımlaması yapan yaklaşım ile bağdaşmaktadır. Bu çalışma kapsamında,”Kantçı yaklaşım” ve “Danteci Yaklaşım” kavramsallaştırmaları kullanılacaktır.

Sonuç olarak, bakıldığında, Soğuk Savaşın ortadan kalkması ve AT içerisinde yaşanan dönüşümle birlikte, AT’nin kendini ve kendi dışındaki ülkeleri tekrar tanımladığı ve Topluluktan Birliğe evirildiği görülmektedir. Bu dönüşümle birlikte, Birliğin dayandığı temellerin sınırları belirlenerek AB içerisinde bir Avrupa Kimliği inşa ettiği görülmektedir. Aynı zamanda Batı’nın askeri örgütlenmesi, NATO’nun bir parçası olan Türkiye’nin Avrupa’da ki yeri de tekrar sorgulanmış, ne tanımlanan Avrupa kimliği çerçevesine dahil edilmiş ne de tamamen dışlanmıştır. Bunun nedeni ise, AB içerisinde inşa edilen Avrupa Kimliğinin “Kantçı değerler” ile şekillenmiş olması ancak uygulamada “Danteci yaklaşımın” yansımalarının görülmesinden kaynaklanmaktadır. Yani, çok kültürlülüğü Maastricht Anlaşması ile birlikte vurgulayan AB, Türkiye’yi kültürel temelli dışlayamazken, AB içerisinde “Danteci yaklaşımın” yumuşamış şeklinin yansıdığı bakış açısına sahip tutumlar, söylemler Türkiye’nin dışlanmasına neden olmuştur. Ve Topluluktan, Birliğe dönüşüm düşünüldüğünde, nasıl ki Topluluk için Maastricht sonrası farklı bir dönem başladıysa, Birlik aşamasıyla birlikte Türkiye içinde farklı bir dönem başlamıştır. Bu dışlama ilk olarak kendisini, 1993’de gerçekleşen Kopenhag Zirvesinde somut olarak göstermiştir.

5.1.2. 1993 Kopenhag Zirvesi, Avrupa koşulluluğu ve Türkiye

22 Haziran 1993’de Danimarka’da gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi²⁰⁰ gerek Türkiye - AB ilişkileri açısından gerekse AB’nin kendi geleceğinin şekillendirmesi açısından oldukça önemli bir zirvedir. Bu zirve, AB’nin geleceğini nasıl bir çerçevede şekillendireceğini ortaya koyarken aynı zamanda Türkiye’nin de bu çerçevenin neresinde olduğunu ortaya koymaktadır. AB bu zirve ile birlikte, Soğuk Savaş döneminden kalan tüm sıkıntıları aşp önceliğine genişlemeyi almayı karar vermiştir. Ancak, söz konusu bu durum genişlemenin ilk olarak bu zirvede öne çıktığı anlamına gelmemekte, bu zirveyi önemli yapan nokta genişlemenin sınırlarının “temel ilkelerinin” benimsendiği zirve olmasından kaynaklanmaktadır.

²⁰⁰ Kopenhag Zirvesi Tam Metni İçin Bknz
; https://www.ab.gov.tr/files/_files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf, Erişim: 25.05.2019.

Bu zirve kapsamında, Avrupa Komisyonu tarafından AB'ye adaylık için bekleyen ülkelerin tam üyeliklerinin gerçekleştirilmesi için gerekli siyasi ve ekonomik kriterler benimsenmiştir. 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşmasından gelen, “Avrupalı olmak” veya “aynı idealleri paylaşmak” gerekli ancak temel, birincil şart olmaktan çıkarılmıştır. Roma Anlaşmasından gelen bu şartlardan daha önemli ve birincil kriter olarak, aday ülkelerin gerçekleştirmesi gereken kriterler ortaya konmuştur.²⁰¹

Bu zirve kapsamında, AB içerisinde gerçekleştirilecek genişlemenin MDA ülkelerini kapsayacağı ve bu ülkelerin genişleme içerisine dahil edilebilmesi için bu zirve kapsamında belirlenen siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirmesi gerektiği vurgulanmakla birlikte AB mevzuatına da hakim olmaları beklenmektedir. Bu noktada hedeflenen genişleme perspektifinin, MDA ülkeleri odaklı olması itibarıyla Türkiye'nin bu perspektifte yer almadığı ikinci plana atıldığı görülmektedir.²⁰²

Zirveye göre; üyelik kriterleri temel olarak , “üyelğin yükümlüklerini yerine getirmek; hukukun, insan haklarının ve azınlıklara saygıyı tesis edecek istikrarlı kurumlara sahip olmak; işleyen bir Pazar ekonomisine sahip olmak; siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarını desteklemek ve Birlikle ilişkili rekabet baskısıyla ve pazar güçleriyle başa çıkabilmek...” şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu koşullar ve AB'nin o dönemdeki komşuları düşünüldüğünde, bu kriterleri gerçekleştirebilecek birkaç ülkenin varlığı bu kriterleri “tekelci” bir konuma sokmaktadır. Ancak AB bu kriterleri gerçekleştirmek için çaba içerisinde olan hiçbir Avrupa ülkesini tamamen geri çevirmemiştir. Sonuç olarak bu zirvenin bir çıktısı olarak, “AB koşulluluğu”²⁰³ kavramı karşımıza çıkmıştır.²⁰⁴

AB koşulluluğu, önemli bir kavram olmakla birlikte, özellikle 2000'lerle demokratik gelişmişliği ve piyasa ekonomisini ifade edebilmesi açısından başarılı bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak, bu anlam koşulluluğunun AB içerisinde yaşanan siyasal olaylardan bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Kullanılmaya başlandığı günden

²⁰¹ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, s.236.

²⁰² T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi, <https://www.ab.gov.tr/302.html>, Erişim: 30.06.2019.

²⁰³ AB'ye üye olmak için başvuran ülkelerin, üyelik öncesinde yerine getirmesi için üstlenmesi gereken yükümlülükler bütünüdür.

²⁰⁴ Deniz Bingöl McDonald, “Dersimizi Aldık mı? AB Koşulluluğu ve Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye’de Kullanımı”, Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu, içinde, derl. Senem Aydın Düzgüt ve Ayhan Kahya, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), ss.19-20.

bugüne kavramın içerdği anlamın, AB içerisindeki değişen dinamiklerden etkilendiği görülmektedir.²⁰⁵

AB koşulluluk ilkesi, katılımı teşvik eden ve bu yönde aday ülkeleri destekleyen ödül sistemi ve gerekli görüldüğü durumda bu desteğin çekilmesini öngören ceza sistemi kavramlarını kapsayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. AB bu ceza ve ödül mekanizmalarını ise, üye ülkeleri değerlendirmek için oluşturduğu izleme mekanizmaları ile sağlamaktadır. Bu mekanizmalardan bir tanesi, AB'ye katılım öncesi aday ülkelerin yönelik ekonomik desteği ön gören ve bu desteğin çerçevesini belirleyen 1999 yayınlanan Gündem 2000 olmuştur. AB Komisyonunun hazırlamış olduğu, ilerleme ve yıllık görüş raporları ise, 1990'ların başından günümüze kadar görülen bir başka izleme mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁶

Ancak bu ödül ve ceza mekanizması sorunsuz işleyen bir süreci içermemektedir. İçerisinde bir takım çelişkileri barındırmaktadır. Bu çelişkiler arasında en göze çarpan konu, Birliğin değişen yapısı ile paralel olarak hareketli bir yapıya sahip olan Kopenhag Kriterlerini yakalama hususudur. Değişken ekonomik ve siyasi kriterleri yakalamaya bir de AB mevzuatının benimsenmesi ilkesi eklenince AB'ye aday ülkeler için durum daha karışık hale gelmiştir.²⁰⁷

Karşımıza çıkan başka bir eksiklik ise, ödül ve ceza mekanizmasının özüne aykırı olan, “hazmetme kapasitesi” kavramının AB tarafından benimsenmiş olmasıdır. Aslında bu kavram, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde “Topluluğun Avrupa entegrasyonu devinimini korurken, yeni üyelere birleşmesi gerektiğini” vurgulayan bir kriter olarak yer almaktadır. Bu noktada, “hazmetme kapasitesi” kavramının muğlak bırakılması bu kavramın AB'nin ilerleyen zamanalar da gerçekleştireceği amaçlarına hizmet edecek olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, AB Soğuk Savaş dönemi sonrası ortaya çıkan atmosferde MDA ülkelerini Birlik içerisine dahil etmek istiyordu, bu nokta “hazmetme kapasitesi” kavramının muğlak bırakılması MDA ülkelerinin Birliğe üyeliğini kolaylaştırırken, bu kavramın netleştirilmesi ve önemli bir kriter olarak öne çıkarılması ise, Türkiye gibi Birlik içerisine dahil edilme süreci tartışmalı olan bir ülkenin ise üyeliğinin gerçekleştirmemesini meşrulaştırmıştır. Bu nedenle bu kavram, AB 'nin kendi çıkarlarına göre tanımladığı bir

²⁰⁵ Age. s.19.

²⁰⁶ Age.s. 20.

²⁰⁷ Age. s. 21.

kavram olarak, 1993 yılından günümüze AB'nin değişen dinamikleriyle bağlantılı olarak farklı şekillerde karşımıza çıkmıştır.²⁰⁸

Bu noktada, söz konusu bu kavram çok boyutlu olmakla beraber çalışma açısından oldukça önemlidir. Özellikle 2004 genişlemesi sonrası somut şekilde ortaya çıkması nedeniyle çalışma kapsamında o dönem incelenirken ayrıntılı şekilde tüm boyutları ile ele alınacaktır.

Genel olarak bakıldığında Kopenhag Zirvesi (1993) AB'nin gelecekte kimlerle beraber yürümek istediğini tanımladığı bir çerçeve olarak karşımız çıkmaktadır. 1959'dan beri üyelik için kapıda bekleyen Türkiye ise, bu çerçevede MDA ülkelerinin arkasında kaybolmuştur. Bu çerçeveye bakıldığında Türkiye'nin AB'nin geleceğinde nerde konumlandırıldığını görmek oldukça zordur. MDA ülkelerini tam üyeliğe layık gören AB bu ülkeleri genişleme perspektifine dahil ederken, tam üyeliğe layık görmediği ancak Fas gibi ilişkileri kökünden sonlandıramadığı Türkiye ile ise ilişkilerin Gümrük Birliği ile devam etmesini kararlaştırmıştır. Bunun yanı sıra, tam üyelik için, tesis edilmesi gereken “demokrasi ve insan hakları” gibi koşullar belirlenmiştir. Yani, Türkiye'yi ne kapsamış nede tamamen dışlamıştır.²⁰⁹

Diez'e göre, AB'nin MDA ülkeleri temelli benimsemiş olduğu bu genişleme perspektifi, Soğuk Savaş döneminde bu ülkelere vermiş olduğu sözden yani parçalanmış olan Avrupa'yı birleştirmeye yönelik iken Türkiye'ye 1959'dan beri verilen sözler böyle bir amaç taşımamaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye AB'nin tamamlayıcı bir parçası olarak görülmemekle birlikte kimi bakış açılarına göre daha Avrupalılaşma yolunda bir ülke iken kimi bakış açılarına göre önemli bir “öteki” dir.²¹⁰

Sonuç olarak, Gümrük Birliği kararının bir çıktısı olarak, 1993 - 1994 yıllarında AB Türkiye arasında Gümrük Birliği çalışmaları yoğun bir şekilde başlamıştır.²¹¹ Ancak beklenenin aksine Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği anlaşması, hemen gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni olarak karşımıza ilk, “Yunanistan ve dolaylı olarak Kıbrıs faktörü çıkmaktadır”. “Yunanistan ve Türkiye arasındaki ikili sorunlar Güney

²⁰⁸ Age. s. 21.

²⁰⁹ Deniz Bingöl McDonald, “Dersimizi Aldık mı? AB Koşulluluğu ve Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye’de Kullanımı”, s.237

²¹⁰ Thomas Diez, “Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açından Bir Yaklaşım”, s. 274

²¹¹ Mehmet Ali Birand, Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası, İstanbul: Doğan Kitap Evi, 2005, s.365

Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin tüm ada adına AB üyeliğine başvurması" AB Türkiye ilişkilerini gergin bir noktaya taşımaktadır.²¹² Bunun yanı sıra, Kürt sorunu da 1990'larda ilişkileri geren en önemli konulardan biridir. Topluluk konuyu azınlık sorunu olarak görürken, Türkiye konuyu ulusal bütünlüğe karşı bir tehdit, bir terör hareketi olarak görmektedir.²¹³ Tüm bu gelişmelerle bağlantılı olarak, Türkiye- AB arasında imzalanması beklenen Gümrük Birliği Aralık 1994'de reddedilmiş, ancak 1995'te imzalanmış ve 1995'te imzalanmış. Bu tarihten sonra, ilişkilerde farklı beklentilerin olduğu bir döneme geçilmiştir.

5.1.3. Lüksemburg- Helsinki Zirveleri ve Türkiye-AB ilişkileri

Gümrük Birliğinin imzalamasını takip eden yıl AB 13-14 Aralık 1996 tarihinde Dublin Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Gündemi "genişleme" olan Dublin Zirvesinde, 13 ülke ile üyelik görüşmelerine başlanacağı vurgulanmış ancak Türkiye bu liste içerisinde yer almamıştır. Türkiye'nin üyeliği ile 1960'lardan beri varlığını sürdüren Kıbrıs meselesinin çözümüne bağdaştırılmıştır.²¹⁴

Bu noktada dikkat çeken husus, o dönemde AB'nin bir üyesi olmayan Güney Kıbrıs Rum yönetimi ve Türkiye arasındaki çekişmede AB'nin taraf olmasıdır. Daha da dikkat çeken konu ise söz konusu bu durumu Türkiye'nin üyeliğinin önünde bir engel olarak tanımlamasıdır. Söz konusu bu durum AB çerçevesi içerisinde görülmeyen Türkiye'nin dışlanması meşrulaştıran bir durum olmakla birlikte AB üyesi Yunanistan'ın izlediği politikalar sayesinde "Avrupa meselesi" haline gelmiştir.²¹⁵ Ve ilişkilerin her döneminde, Türkiye'nin üyeliğinin önünde bir engel olarak AB'nin elindeki önemli bir koz olarak karşımıza çıkmaktadır. AB resmi olarak benimsemiş olduğu "Kantçı idealleri" gereği Türkiye'yi "kimlik" temelli farklılıklar üzerinden resmi olarak dışlayamazken "Kıbrıs Meselesi" gibi popüler siyasi konular aracılığıyla Türkiye'yi genişleme perspektifinin dışına itebilmektedir.

Dublin Zirvesi sonrası yayınlanan bir diğer önemli belge ise, "Presidency Conclusions" olmuştur. Bu belge kapsamında da, yakın gelecekte Türkiye'nin tam üyeliği için hiçbir olumlu madde görülmemektedir. Aksine belge, Türkiye'yi yerecek şekilde ele alınmakla birlikte, belge kapsamındaki tek yapıcı cümle "AB Zirvesi, Türkiye ile siyasi

²¹²Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, s.242.

²¹³Age. s.239.

²¹⁴ Dublin Zirvesi Başkanlık Sonuçları İçin Bknz;

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0003.htm.

²¹⁵ Arıkan, "Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım", ss. 1-9.

ilişkilerin geliştirilmesini teyit eder” cümlesi olmuş ve “Ege’deki sorununun uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde halledilmesi ve Kıbrıs’ta BM görüşmeleri doğrultusunda bir çözüm bulunması” tespitleri eklenmiştir.²¹⁶

AB’nin genişleme perspektifi ile alakalı olan bir diğer zirve ise, 16 ve 17 Haziran 1997 tarihinde AB’nin genişleme sürecinin başlatılmasına yol açan Amsterdam Zirvesi olmuştur. Söz konusu bu zirvede de Türkiye’nin üyeliğine yönelik her hangi bir ibarenin bulunmadığı görülmektedir.²¹⁷ Ancak bakıldığında, Konseyin, bahsetmiş olduğumuz zirvelerdeki tutumu esas olarak kendisini Gündem 2000 raporu ile daha sonra ise bunun bir uzantısı olan 12 ve 13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleşen Lüksemburg Zirvesinde alınan kararlarda göstermiştir. Bu noktada, AB’nin genişleme perspektifini ve Türkiye’nin buradaki yerini anlamak açısından Gündem 2000 raporuna ve Lüksemburg Zirvesi kararlarına bakmakta fayda vardır.

Gündem 2000 raporu (1997) AB’nin Merkez Orta ve Doğu Avrupa (MDA) ülkelerini içine alan genişleme stratejisini kapsamaktadır. Rapor kapsamında, MDA ülkelerinin ve Kıbrıs’ın iki dalga halinde Birliğe üyeliklerinin tamamlanması planlanmıştır. Kopenhag Kriterleri (1993) olarak adlandırılan, “siyasi, ekonomik ve Topluluk müktesebatına uyum sağlanması” kriterlerini yerine getirme becerisine sahip olarak görülen, “Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya’nın genişlemenin ön görülen birinci dalgasında Birliğe dahil edilmeleri planlanırken, “Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya’nın ise planlanan ikinci dalgada Birliğe dahil edilmeleri planlanmıştır. Kıbrıs ise, birinci dalga genişleme içerisine dahil edilmiştir. Sonraki aşamada ise, bu parçalı çerçeve ortadan kaldırılmış ve bütün aday ülkeleri kapsayan tek bir genişleme çerçevesi benimsenmiştir. Türkiye ise, ne parçalı çerçevede nede çerçevenin tümünde, ekonomik ve siyasi nedenler gösterilerek dahil edilmemiş ve AB Dublin Zirvesindeki tutumunu devam ettirmiştir.²¹⁸

AB’nin genişleme stratejisini net şekilde ortaya koymuş olduğu Gündem 2000 raporu, 10 - 12 Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Luxemburg Zirvesinde büyük oranda

²¹⁶ Amsterdam European Council, Press Release Information: Brussels (16.06.1997)- Document SN00150/97, 14 and 16 June 1997 Presidency Conclusions”, <http://ue.eu.int/en/info/eurocouncil/index.htm>, Erişim: 10.04.2019.

²¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirgeleri:16ve 17 Haziran 1997 Amsterdam Zirvesi, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0006.htm, Erişim: 10.04.2019.

²¹⁸ Gündem 2000 için Bknz: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf, Erişim: 10.04.2019.

benimsenmiştir. Bu raporda Türkiye'nin AB üyeliğine uygun olduğu söylenirken, işbirliği vurgulanmıştır. Her ne kadar "Türkiye üyeliğe ehildir" dense de bu üyeliğin gerçekleşmesi için pek çok ekonomik ve siyasi çok kriterin sıralandığı özellikle de Kıbrıs sorunun çözümünün vurguladığı görülmektedir.²¹⁹

Bu noktada Komisyonun tavrı oldukça önemlidir. 1960'lardan beri varlığını sürdüren, Yunanistan'ının üyeliği ile AB platformuna taşınan ve bir "Avrupa meselesi" haline gelen bu meselede yükü omuzlaması gereken taraf Türkiye olarak görülmüştür. Yani, sanki Güney Kıbrıs Rum kesimi sorunları çözme konusunda net, problem Türkiye'ymiş ve bu nedenle de söz konusu bu durumu düzeltecek olan aktör oymuş gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs'ın Gündem 2000 raporu kapsamında genişleme dalgası içerisine dahil edilmesi ancak Türkiye'nin Kıbrıs meselesi gibi sebeplerle dahil edilmemesi ise AB'nin söz konusu ayırıcı tavrını kanıtlar niteliktedir. Halbuki Güney Kıbrıs Rum yönetimi de uzlaşmaya o kadar hevesli değildir. Bakıldığında, İki ülkede de adada çözümü sağlamak için ortaya konan "Annan Planının" uygulamaya konulması yönünde karar verilmesi için referandum düzenlenmiştir. Türk tarafı % 64.91 gibi bir oy oranı ile "Annan Planı'na" evet deyip bu konuda çözümden yana tavırlarını ortaya koymuş, Rum tarafı ise % 75.83 gibi bir oya oranı ile uygulanacak plana hayır diyerek BM çerçevesinde ortaya konan bu çözüm planına hayır demiştir. Rum tarafı çözüme yanaşmamış ancak, söz konusu bu durum Türkiye'nin üyeliği önünde engel iken Kıbrıs'ın üyeliği önünde engel olmamıştır.²²⁰

Bakıldığında, Dublin Zirvesinden Lüksemburg'a uzanan süreçte gerçekleşen AB'nin genişleme perspektifi ile ilgili tüm bu zirveler Türkiye için yakın bir gelecekte gerçekleşecek tam üyelik için bir ümit vadetmemekle birlikte Türkiye'yi tamamen de dışlamayan "kıbar bir diplomatik dilden" öteye geçmemektedir. Bakıldığında, Türkiye'ye karşı gerçekleştirilen tüm bu ayırıcı tutumlar, AB'nin resmi söylem olarak benimsemediği ancak AB üye ülkelerinde güçlü olan Hristiyan Demokrat partilerin vurgulamış oldukları Türkiye'yi "kimlik" temelli farklılıklar üzerinden genişleme perspektifi çerçevesinin dışında tutma politikasının somut bir çıktısı olarak değerlendirile

²¹⁹T.C Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı: 12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi , https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm ,Erişim: 10.04.2019.

²²⁰ Arıkan, "Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım",ss. 1-9

bilmektedir. Söz konusu bu durum özellikle 2000'lerle birlikte daha da sertleşmiş, “din” temelli bir dışlamaya dönüşmüştür.²²¹

Türkiye'nin Dublin, Lüksemburg gibi genişleme perspektifine dahil edilmediği zirvelerden, farklı olarak, 15-16 Haziran 1998'de gerçekleşen Cardiff Zirvesinde Türkiye'nin AB'nin genişleme perspektifi içerisine dahil edilmesi noktasında daha yapıcı bir dil kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'yi “üyeliğe hazırlamak” ibaresi diğer zirvelerde vurgulan “üyeliğe ehildir in” bir ileri aşaması olarak değerlendirilebilmektedir.²²² Bunun yansımaları ise, Türkiye'nin MDA ülkeleri gibi gözden geçirme sürecine dahil edilmesi olmuştur.²²³ Ancak, bu durum Türkiye tarafından ilişkilerde bir ilerleme olarak görülmemiş, bu nedenle Türkiye AB'ye karşı mesafeli tutumunu değiştirmeyeceğini duyurmuştur.

Bu dönemdeki Türkiye- AB ilişkileri kapsamındaki önemli belgelerden biri, Cardiff Zirvesi kararları gereğince hazırlanan, Türkiye'ye ilişkin “ilerleme raporu”²²⁴ olmuştur. Türkiye için bu rapor ilk ke 4 Kasım 1998'de yayınlanmıştır. Öncelikli olarak, Türkiye için hazırlanan 1998 ilerleme raporunun²²⁵, AB'nin genişlemeyi ele aldığı zirvelerdeki bakış açısını yansıttığı görülmektedir.

Bu dönemde, Türkiye açısından olumlu olarak nitelendirilebilecek bir diğer önemli gelişme ise, Almayandaki iktidar değişikliğidir. Almanya'da kültürel argümanlarla Avrupa kimliğinin sınırlarını belirleyen ve çizmiş oldukları bu çerçevede Türkiye'yi görmeyen Hristiyan Demokratlar yerine, kültürel çeşitliliği vurgulayan ve Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini sağladığı takdirde Birliğe üye olabileceğini ve söz konusu bu durumun AB'nin vurgulamış olduğu kültürel çeşitliliğin Birlik içerisinde somut şekilde sağlanmış olacağını vurgulayan Sosyal Demokrat - Yeşiller Koalisyonu Ekim 1998'de kurulmuştur. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan Hristiyan Demokratların yerine Türkiye'nin üyeliğine

²²¹ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, ss.267 – 268.

²²² Cardiff European Council 15 and 16 June 1998, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf, s.24, Erişim Tarihi: 04.04.2019.

²²³ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, s.281.

²²⁴ İlerleme raporu, Avrupa Komisyonun, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri yıllık bazda değerlendirdiği rapordur.

²²⁵ T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu , https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html , Erişim tarihi: 03.04.2019.

daha ılımlı bakan bir kesimin iktidara gelmesi tam üyeliği hedefleyen Türkiye için olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.²²⁶

Bunun nedeni ise, Türkiye'nin üyeliğini, “medeniyet” temelli argümanlarla istemeyen bakış açısının ortadan kalkmasının bir nevi üyeliğin önünü açmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ortaya koyacağımız 2000'lerle birlikte aşırı sağın AB içerisinde yükselmesi ve AB içerisinde söz hakkının artmasıyla birlikte Türkiye'nin bu beklentisinin gerçekleşmediği görülmektedir. Kısa dönemlide olsa ilişkilerde ortaya çıkan bu olumlu hava, 1999 yılında yayınlanan ilerleme raporunda kendisini göstermiş ve en büyük gelişme Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesi kararı olmuştur.²²⁷

1999 ilerleme raporundaki olumlu tablo, somut olarak kendisini Helsinki Zirvesin de göstermiştir. 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleşen zirvede, Türkiye AB tarafından sağlanan oy birliği ile birlikte aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu süreçle birlikte, Türkiye tam üye olacak aday statüsünde yer almıştır.

Sonuç olarak, Lüksemburg'dan Helsinki'ye uzanan süreçte, Türkiye - AB ilişkilerinde inişli çıkışlı devam ettiği, Türkiye'nin tarihsel olarak Avrupa'nın bir parçası olarak görülen MDA ülkelerine nazaran daha zor tam adaylık statüsüne dahil edildiği görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin tam adaylık statüsü kazandığı Helsinki Zirvesi ilişkilerdeki önemli dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmekte, taraflar arasındaki yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Ancak, 1959'da söz konusu tarihe kadar ilişkilerin gidişatına bakıldığında, özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte “Avrupa kimliği” inşası ile birlikte ikinci plana atılan Türkiye için, bu yeni dönemin üyelik anlamında ne kadar ümit vadettiği tartışmalıdır. Bilhassa 11 Eylül 2001 saldırıları ile birlikte ortaya çıkan “İslami terör” algısıyla birlikte Türkiye'nin üyeliği hususunda “kimlik” temelli tartışmaların yükselmek için meşru bir zemin bulduğu ve daha çok “din” temelli bir dışlama üzerinden ilerlediği görülmektedir.

²²⁶ Çalış, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, ss.284.

²²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, Erişim Tarihi: 04.04.2019.

5.2. Türkiye - AB İlişkilerinde 2000'li Yıllar

Çalışmanın kapsamı gereği, Türkiye–AB ilişkilerinde “kimlik” faktörünün analiz edilebilmesi açısından söz konusu bu dönem çalışma açısından oldukça önemlidir. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve kendini İslam’la bağlantılı olarak tanımlayan gruplar tarafından gerçekleştirilen saldırılarla birlikte, Türkiye’yi kültürel temelli dışlayan söylemin meşru bir zemin yakaladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye’yi kültürel temelli dışlayan aşırı sağ bakış açısının AB üyesi ülkelerde iktidara gelmesi ve AB kurumları içerisinde ağırlığının artmasıyla birlikte Türkiye’ye yönelik kültürel temelli dışlamanın somut şekilde ortaya çıktığı görülmektedir.

5.2.1. 11 Eylül 2001 sonrası AB’de İslam algısı ve Türkiye

ABD, 11 Eylül 2001 günü bir yolcu uçağının New York’ta Dünya Ticaret Merkezinin, ikiz kulelerinden birine çarpmasının duyulmasıyla büyük bir şok yaşamıştır. Saldırının ardından FBI ve CIA’in yaptığı araştırmalar saldırının sorumlusunun El-Kaide²²⁸ örgütünün lideri Usame Bin Laden olduğunu tespit etmiştir. Bu saldırı sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu süreçle birlikte terör “İslam’la” özdeşleştirilmeye başlamış ve Dünya sisteminde dengeler değişmiştir. Soğuk savaşın sona ermesi ile ortadan kalkan çok kutuplu dünya, yerini “İslami terör” algısına bırakmıştır.²²⁹

Özbek’in aktardığı gibi, Huntington, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte, galip çıkan Batı bloğunun devamlılığını sağlayabilmek için yeni bir düşmana ihtiyaç duyduğunu ve söz konusu bu düşmanın ise İslam uygarlığı olduğunu ortaya koymuştur. Tam da 2001 yılında gerçekleşen saldırı sonucunda Huntington’ın bahsettiği Batının “ötekisi” “İslam” terörle eşleştirilmiş olarak karşımıza çıkmış, Soğuk Savaş sonrası Batı kendini tekrar tanımlama fırsatı bulmuştur.²³⁰

Ancak, “İslam’ın” Batı’nın özelde Avrupa’nın “ötekisi” olarak tanımlanması sadece 11 Eylül saldırılarının bir çıktısı olmamakla birlikte çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı şekilde anlattığımız gibi, Ortaçağ’a kadar dayanmaktadır. Ortaçağ’dan günümüze kendini farklı şekillerde farklı olaylarla ilişkili olarak, kimi zaman yüksek dozda kimi zaman ise düşük dozda göstermektedir. Çalışmanın odağı gereği, Avrupa’ya baktığımızda, 11 Eylül

²²⁸ El-Kaide, dünya çapında faaliyet gösteren İslamcı silahlı örgüt. Kökenleri Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a askeri müdahalede bulunduğu döneme dayanan örgüt, 1988 yılında kuruldu.

²²⁹ Osman Özbek, 11 Eylül 2001’in Düşündürdükleri, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2002), s.14.

²³⁰ Age. s.16.

saldırıları öncesi, özellikle Avrupa içerisinde yaşayan göçmenler “öteki” ve “düşman” olarak görülmekte ve bazı ülkeler tarafından Batı’nın değerlerine karşı bir tehdit olarak algılanmaktadır. İslam’a karşı mevcut olan bu tepki 11 Eylül saldırıları sonrası yükselmek için uygun bir zemin yakalamış ve “İslam” ile “terör” arasında kurulan ilişkinin pekişmesi ile sonuçlanmıştır. Yani, temelde zihinlerde var olan “öteki” olarak İslam algısı 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan atmosferle birlikte yükselmek için uygun zemin bulmuştur.²³¹

11 Eylül saldırılarıyla pekişen bu “İslami terör” algısı Müslümanları hedef alan ayırıcılıklara, ötekileşmelere dönüşmüş, hatta somut fiziksel şiddete kadar erişmiştir.²³² Yapılan araştırmalar ise 11 Eylül sonrası ortaya çıkan bu gerçekliği kanıtlamaktadır. Çalışmanın kapsamı gereği AB ülkeleri içerisinde gerçekleştirilen araştırmalara bakmak çalışmanın ilerlemesi açısından faydalı olacaktır.

Bu noktada bu argümanı destekleyen önemli raporlardan biri, 11 Eylül 2001 saldırılarından, 2005 yılına kadar olan süreçte on bir AB ülkesinde yaşananların incelendiği” İnsan Hakları için Uluslararası Helsinki Federasyonu (IHF)²³³ tarafından hazırlanan rapordur.

Aaron Rhodes’a²³⁴ göre, 11 Eylül sonrası atmosferde “terör” ile mücadele kapsamındaki tutumların Avrupa’da Müslümanlara karşı ötekileştirme yapılmasını güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Söz konusu bu durumun bir çıktısı olarak ise, azınlığı teşkil eden Müslümanların güvensizlik ve düşmanca tutumlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. 2004 yılında Almanya’da gerçekleştirilen bir ankette, Alman vatandaşlarının %80 gibi yüksek bir bölümü “İslam” kelimesini “terör” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanması söz konusu bu durumu kanıtlar niteliktedir.²³⁵

Bunun yanı sıra, özellikle, 11 Eylül olayları sonrası süreçte basın tarafından “İslam dinini” ötekileştiren yayınların yapılması ise araştırma kapsamında vurgulanan ve

²³¹ Jack Goody, *Islam in Europe*, Cambridge, Polity Press, 2007, s. 138., Aktaran, Erhan Akdemir, “Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, “Yayınlanmış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara-2012, s. 100.

²³² Turhan Ilgaz, *Avrupa’da Türban Tartışmaları: Fransa’da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu*, (Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005), s.91.

²³³ Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi’nde danışma kuruluşu statüsüne sahiptir, İngiltere, Fransa, İspanya, Almanya ve Hollanda gibi büyük Müslüman azınlıkları olan ülkeleri inceleyen rapor, Müslüman ve ırkçılık karşıtı grupların açıklama ve çalışmaları, basında yer alan haberler ve resmi bilgiler gibi ikincil kaynaklardan alınan verilere dayanmaktadır.

²³⁴ İnsan Hakları için Uluslararası Helsinki Federasyonu başkanıdır.

²³⁵ “Avrupa’da Müslümanlara Hoşgörüsüzlük Artışta”, BBC Turkish Com., 07 Mart, 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/03/printable/050307_muslims_eu.shtml, Erişim: 26.07.2019.

eleştirilen bir başka nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Rapor kapsamında değinilen bir diğer önemli nokta ise, Fransa’da orta öğretim kurumlarında “dini simgelerin” kullanılmasının yasaklanmasına dair yasanın yer almasıdır. Söz konusu bu yasa Müslüman kadınların inançları gereği taktığı başörtüsü nedeniyle ötekileştirilmelerini meşrulaştırılırken, sırf bu yasa yüzünden kadınların okumak, sınava katılmak gibi bazı haklarının kullanılmasına engel teşkil ettiği vurgulanmaktadır.²³⁶

Bunun yanı sıra, 6 Ocak 2011 tarihinde Fransa’da yayınlan “Le Monde” gazetesinde, Fransa ve Almanya’da gerçekleştirilen kamuoyu araştırması yükselen İslam karşıtlığının son derece kaygı verici durumunu ortaya koymaktadır. Ankete katılan Fransız vatandaşlarının yüzde, %68’i Alman vatandaşlarının ise, %75 gibi bir oranı Müslümanların kendi toplumlarına ayak uydurmadıkları görüşündedir. Bunun yanı sıra, ankete katılan Fransız vatandaşları %42, Alman vatandaşları ise, %40 gibi bir oy oranıyla Müslüman toplumu bir tehlike ve tehdit olarak algıladıklarını belirtmiştir.²³⁷

Sonuç olarak, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan atmosfere ve ülkelerdeki tutuma bakıldığında, Ortaçağ’dan beri Avrupa’nın en önemli “ötekisi” olan İslam’ın tekrar “öteki” olarak tanımlanması için meşru bir zeminin ortaya çıktığı ve terörle ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu noktada çalışma kapsamında sormamız gereken soru ise, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan ve Avrupa ülkelerinde de yoğun şekilde hakim olan “İslami” terör algısının nüfusunun büyük bir bölümü “Müslüman” olan Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini nasıl etkilediğidir.

Çalışma kapsamında daha önce vurgulamış olduğumuz gibi, Maastricht Antlaşması ile birlikte, “insan hakları, adalet, hukuk devleti” gibi evrensel değerler üzerinden çok kültürlülüğünün temel alındığı bir Avrupa kimliği çerçevesi oluşturulmuştur. AB’nin resmi olarak benimsemiş olduğu bu ilkeler Türkiye’yi Müslüman kimliği dolayısıyla resmi olarak AB’den dışlaması yönündeki en büyük engeldir. Yani AB’nin Müslüman olduğu gerekçesiyle Türkiye’yi dışlaması çalışma kapsamında tanımlamış olduğumuz “Kantçı değerleri” ile çelişmesi anlamına gelmektedir.²³⁸ Ancak, söz konusu bu durum Türkiye’nin AB içerisinde kültürel temelli dışlanmaması anlamına da gelmemektedir. Sadece,

²³⁶ Age.

²³⁷ “Avrupa İslam’ı tehdit olarak görüyor”, <https://www.dw.com/tr/avrupa-islam%C4%B1-tehdit-olarak-g%C3%B6r%C3%BCyor/a-14753396>, Erişim: 26.07.2019.

²³⁸ Senem Aydın Düzgüt, AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kantı Aramak, (İstanbul: Tesev Yayınları, 2006), ss. 1-29.

Komisyondun bunun resmi olarak yapmadığı ve Türkiye ile ilişkileri tamamen bitirmediği anlamına gelmektedir. AB üyesi ülkelerin liderleri, siyasileri Türkiye’yi kültürel temelli dışlayan söylemleri kullanmakta ve Türkiye’nin Avrupa kimliği için bir tehdit oluşturduğunu vurgulamaktadırlar.

Örnek vermek gerekirse, 16 Aralık 2004 ’de Almanya Başbakanı Angela Merkel yapmış olduğu bir açıklamada, Türkiye’nin “coğrafi konumu, nüfusu, ulusal ve kültürel kimliği, ekonomisi ve siyasi yapısıyla” Avrupa’nın siyasal birliği yönünde engel oluşturacağını vurgulamış, üyelik yönünde tek aşamanın Kopenhag Kriterleri olmadığını aynı zamanda AB’nin “hazmetme kapasitesinin” önemli olduğunu belirtmiştir.²³⁹ Merkel’in “kültürel” temelli şekillenen bu tavrı Almanya’nın AB içerisindeki gücü düşünüldüğünde, Türkiye’nin üyeliğinin önünde kültürel temelli tartışmaların varlığını göstermektedir.

Bunun yanı sıra, Fransa’da yayınlanan Figaro gazetesi ile röportaj gerçekleştiren eski Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, “Avrupa’nın parçalanmasına neden olmayacak, ama aynı zamanda Türkiye’nin üyelik stratejisiyle yola devam etmesine de izin vermeyecek bir teklif sunacağım” demiştir.²⁴⁰ Söz konusu, bu tutum sadece Almanya ve Fransa da değil, İtalya, Belçika, Avusturya gibi pek çok Avrupa ülkesinde kendini göstermektedir. Fransa ve Almanya’nın AB içerisindeki belirleyiciliğinden ötürü, Fransa ve Almanya örnekleri üzerinde durulmuştur.

Türkiye üzerinden yapılan bu tartışmaların, üyelik dışı bir alternatif yani “İmtiyazlı ortaklık” tartışmalarını da gündeme getirdiği görülmektedir. Söz konusu tartışma çalışma açısından önemli olmakla birlikte ayrı bir başlık altında ilerleyen bölümlerde değerlendirilecektir.

AB içerisinde Türkiye ile ilgili, Türkiye’yi “kültürel” temelli dışlayan görüşler olsa da bu süreçle birlikte taraflar arasındaki ilişkilerin kesilmediği, ilişkilerin kurumsal düzeyde ilerlediği görülmektedir. Bakıldığında, 11 Eylül saldırıları sonrası, AB tarafından Türkiye için yayınlanan ilk belge, 2001 yılı İlerleme Raporu olmuştur.1. Uyum paketi kapsamında yapılan değişikliklerin, Kopenhag Kriterlerini sağlamada yetersiz olduğu

²³⁹ Senem Aydın Düzgüt, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, Uluslararası İlişkiler, 8, 29, (2011):ss. 49-70, s. 57, <https://www.ugierisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/avrupa-birligi-turkiye.pdf>, Erişim: 30.06.2019.

²⁴⁰ “Sarkozy’den Türkiye’yi engelleme önerisi”, <https://www.dw.com/tr/sarkozyden-t%C3%BCrkiyeyi-engelleme-%C3%B6nerisi/a-2579751-0>, Erişim: 26.07.2019.

vurgulanmış, raporun sonuç bölümünün ilk paragrafında 1. Uyum paketi kapsamında yapılan değişikliklerin, olumlu karşılandığını ancak bu değişikliklerin hayata geçirildiğinde AB'ye uyum kapsamında bir anlam ifade edebileceği vurgulanmaktadır.²⁴¹

Kısacası 2001 Raporu, “tam üyelik” yolunda Türkiye'nin önünde aşması gereken pek çok engelin olduğu vurgulanmıştır. Türkiye için vurgulanan bu engeller siyasi ve ekonomik konularla alakalı olmakla birlikte, “kültürel” temelli bir engel tanımlanmamaktadır. Aynı durum kendisini, AB'ye uyum kapsamında çıkarılan 2.ve 3. Uyum paketinin ardından yayınlan 2002 ilerleme raporunda²⁴² göstermiştir. Komisyonun Türkiye'ye yönelik eleştirileri, siyasi ve ekonomik konular olup “kültürel” temelli bir dışlamayı içermemektedir.

Sonuç, olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan atmosferle birlikte terörün “İslam'la” eşleştirilmeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte Türkiye – AB ilişkilerinin kurumsal düzeyde ilerlediği, Türkiye'nin AB'ye uyum kapsamında yoğun mesai harcadığı, AB'nin ilk olarak 1998 yılında yayınlamış olduğu ilerleme raporlarını her yıl düzenli şekilde yayınladığı ve bu raporlarda herhangi bir “kültürel” temelli dışlamamanın olmadığını söylemek mümkündür. Ancak, diğer taraftan özellikle AB içerisindeki güçlü ülkelerin liderleri tarafından Türkiye'yi kültürel temelli dışlayan söylemler ve bu söylemlerin AB vatandaşlarında karşılık bulduğu bir çerçeve karşımıza çıkmaktadır. Yani, AB “Kantçı idealleri” gereği Türkiye'yi resmi olarak üyelik perspektifinden çıkarmazken içerideki diğer güçlerin Türkiye'yi “kültürel” argümanlarla Birlikten dışladıkları görülmektedir.

Bahsetmiş olduğumuz bu dönem aynı zamanda Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminin başladığı yıllara denk gelmektedir. Muhafazakar bir geleneği temsil eden AKP dönemi Türkiye - AB ilişkileri açısından farklı bir dönemi temsil ettiği için özellikle 2002 sonrası döneme başka bir başlık altında incelenecektir.

²⁴¹Türkiye'nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine Yönelik 2001 İlerleme Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, s. 93, Erişim: 10.04.2019.

²⁴²Türkiye'nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine Yönelik 2002 İlerleme Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, s. 121 Erişim:12.04.2019.

5.2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Türkiye- AB ilişkilerine yaklaşımı

3 Kasım 2002'de gerçekleşen erken seçim ile birlikte AKP tek başına iktidara gelmiş ve AKP'li yıllar başlamıştır. Türkiye'de 2000'li yıllar, ya da "AKP'li yıllar" değişimin ve dönüşümün birçok alanda "çok merkezli" ve "çok yönlü" olarak yaşandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴³ Bu çok yönlü değişim kendisini dış politikada da göstermekle birlikte, Türkiye-AB ilişkilerine de yansımıştır. 2001-2002 arasında gerçekleştirilen uyum paketlerine muhalif tavır sergileyen AKP'nin kurucu liderleri, tek başına iktidara gelmeleri ile birlikte söz konusu durum tersi bir tavır benimsemişlerdir. Daha önceki hükümetlere nazaran, Türkiye-AB ilişkilerinde değişik bir strateji izlemişlerdir.

Değişikliği ortaya çıkaran kavram, temelleri, AKP iktidarı öncesinde atılan özellikle 11 Eylül sonrası atmosferde, medeniyetler arası ilişkilerin hassaslığının ortaya çıkmasıyla vurgulanan "medeniyetler arası işbirliği" kavramıdır. Bu kavram ilk olarak, 2002 yılı Şubat ayında İstanbul'da gerçekleştirilen, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve AB üyeleri dışişleri bakanlarının katılımı ile gerçekleştirilen, "Medeniyet ve Uyum: Siyasî Boyut" şeklinde adlandırılan forumda dile getirilmiştir. Özellikle 11 Eylül sonrası süreçte ortaya çıkan, medeniyetler arasındaki ilişkilerdeki hassaslığın, medeniyetler arasındaki bir çatışmadan ziyade, karşılıklı "diyalog" ve "hoşgörü" ile şekillenen bir çözüm önermektedir. Forum süresince, Türkiye'yi temsil eden bürokratlar tarafından, Türkiye'nin "hem Avrupalı hem de Asyalı", bir ülke olarak sorumlulukları öne çıkarılmış ve söz konusu durumunun önemi vurgulanmıştır.²⁴⁴ Ortaya çıkan bu durum ise Türkiye- AB ilişkilerinde bir strateji olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye'de AKP'li yılların başlamasıyla birlikte bir önceki hükümetin temellerini oluşturmuş olduğu "medeniyetler arası işbirliği" kavramı resmi söylem olarak benimsenerek, Türkiye, Avrupa ve Asya arasında "medeniyetler arası köprü" kuracak bir güç olarak tanımlanmıştır. AKP Genel Başkanı, Recep Tayip Erdoğan'ın AB'nin Türkiye'nin üyeliğini tanımasına yönelik sorulara cevabı, "AB ile 1,5 milyarlık güçlü

²⁴³ Ahmet Erdi Öztürk, "AKP Döneminde AB Süreci: Çok Boyutlu İnşacılığın Pragmatizm İle Sentezi", Türkiye- Avrupa İlişkileri", Ozan Örmeci, Hüseyin Işıksal. (Ankara: Gazi Kitap Evi, 2016), s.1.

²⁴⁴ İsmail Cem, "Opening Speech", OIC-EU Joint Forum, Civilization and Harmony: The Political Dimension, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey,(İstanbul: 2002), ss. 19-21, Aktaran, Sevgi Adak ve Ömer Turan, "Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri", Toplum ve Bilim Dergisi, 120, (2011): ss. 165-201, ss. 175- 176.

İslam alemi arasında bir köprü kazanırsınız. Bu sayede medeniyetler ittifakı başlar” şeklinde olmuştur. Erdoğan’ın vermiş olduğu bu cevap AKP hükümetinin AB’ye üyelik yönünde benimsediği “medeniyetler arası köprü” söylemi üzerinden şekillenen stratejiyi ortaya koymaktadır. Yani, AKP dönemi ile birlikte Türkiye -AB ilişkilerinde yeni bir anlayışın resmi olarak inşa edildiği görülmektedir.²⁴⁵

Öncelikle, AKP’nin resmi olarak inşa etmiş olduğu bu anlayışı “medeniyetler arası çatışma” kavramı ön kabulü ile inşa ettiği görülmektedir. Böyle bir ön kabul üzerinden inşa edilen, Türkiye’nin “medeniyetler arası köprü” işlevi hükümet yetkilileri tarafından hemen hemen her uluslararası organizasyonda dile getirilmeye başlanmış ve her seferinde Türkiye’nin Avrupa’ya katacağı değer vurgulanmıştır.

Dönemin baş müzakerecisi Ali Babacan, kaleme almış olduğu, “Türkiye, Avrupa İçin Büyük Şans” adlı yazısında, Türkiye’nin AB’ye gerçekleşecek üyeliğinin Türkiye’den çok AB’ye fayda sağlayacağını vurgulamış ve Türkiye’nin üyeliğinin AB’ye katacaklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Doğal olarak Türkiye Avrupa’nın ekonomisine, işgücüne, güvenliğine ve siyasetine güçlü katkılar yapacaktır. Fakat Türkiye’nin esas rolü, günümüz dünyasının en önemli sorununa dönüşmüş olan medeniyetlerin ittifakı/çatışması ikilemini yönetmek adına sağduyu sağlamak olacaktır.”²⁴⁶

Türkiye benimsemiş olduğu bu stratejiyle kendini Avrupa çapında “İslam Dünyası’nın temsilcisi” olarak tanımlamış ve diğer Müslüman ülkelere nazaran ise kendinin “Avrupalı” olarak tanımlayarak, kendisini onlardan daha üstün konumlandırmıştır. Ancak, bu durum AB içerisinde tüm çevrelerce kabul görmemekle birlikte, Türkiye’nin üyeliğine kültürel temelli karşı çıkan bazı Hristiyan Demokrat gruplar ardından aşırı sağ görüşlüler ve şüpheci grupların büyük bir bölümü kültürel temelli farklılıklar nedeniyle Türkiye’nin göreceği hiçbir işlevin, AB’ye dahil olmasının mümkün kılamayacağı görüşündedirler.²⁴⁷

²⁴⁵ Adak ve Turan, “Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri”, s. 177.

²⁴⁶ Ali Babacan, “Turkey, a Great Chance for Europe”, Zaman, 17 Haziran 2006, Aktaran, Adak ve Turan, “Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri”, s.

²⁴⁷ Adak ve Turan, “Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri”, s.179.

Ancak, Türkiye'nin üyeliğine kültürel temelli argümanlarla karşı çıkan bazı görüşler Türkiye'nin "medeniyetler arası köprü" işlevine olumlu yaklaşmaktadır. Örneğin, 2006 yılında ortaya çıkan ve gerek İslam alemi gerekse Türkiye tarafından büyük bir tepkiye yol açan karikatür krizi²⁴⁸ sonrası, AB dönem başkanı Avusturya tarafından "medeniyetler arası diyalogu" tartışmak adına bir toplantı düzenlenmiş ve açılış konuşmasını ise Abdullah Gül gerçekleştirmiştir. Bu noktada Gül'ün bu konuşmayı yapması, Nikola Doning²⁴⁹ tarafından, "konu medeniyetler ittifakı olunca, ağırlıklı olarak Müslüman bir nüfusa sahip ve AB adayı olan bir ülke olarak Türkiye, Avrupa'da arabuluculuk adına konuşma hakkına sahip olan neredeyse tek ülke" şeklinde ifade edilmiştir.²⁵⁰

Avusturya gibi Türkiye'nin üyeliğine karşı olan bir ülkenin böyle bir söylemi benimsemiş olması Türkiye'nin "medeniyetler arası köprü" söyleminin AB'de Türkiye'yi desteklemeyen bazı çevrelerde karşılığı olduğunu göstermektedir.

Ancak, ortaya çıkan bu atmosfer, AKP'nin resmi olarak inşa etmiş olduğu bu söylem sayesinde Birliğe üye olabileceği anlamına gelmemektedir. Öncelikli olarak, nasıl ki AB "Kantçı idealleri" gereği Türkiye'yi kültürel temelli dışlayamıyorsa aynı şekilde "Kantçı idealleri" gereği demokrasi, adalet, insan hakları gibi evrensel değerleri savunan AB "medeniyetçi" bakış açısını bir genişleme sebebi gösterememektedir. O nedenle her ne kadar Türkiye kendini Avrupa'da "medeniyetler arası köprü" görevi gören bir aktör olarak tanımlasa ve bazı AB üyesi ülkelerde buna dair bir inanç olsa da AB'nin "Kantçı idealleri" gereği böyle bir gerekçe ile Birliğe dahil olması mümkün değildir. Ayrıca Türkiye'nin "medeniyetler arası köprü" görececek bir aktör olarak Birliğe dahil edilme tartışmalarının bazı ülkelerdeki Türkiye'yi kültür temelli dışlayan bakış açılarını güçlendirdiği görülmektedir.²⁵¹

Örneğin, Fransa eski devlet başkanı ve eski Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyonu Başkanı, Valérie Giscard d'Estaing, 2002 yılında gerçekleştirdiği Türkiye'nin üyeliğine yönelik fikirlerini açıkladığı konuşmasında, "Türkiye bir Avrupa ülkesi değildir başkenti Avrupa'da değildir, farklı bir kültürün, farklı bir dünya görüşünün

²⁴⁸ Danimarka'da yaşanan Karikatür Krizi, 30 Eylül 2005 tarihinde Danimarka'da yayın yapan Jyllands-Posten isimli gazetenin Muhammed'i tasvir eden 12 farklı karikatür yayınlamasından sonra başlamıştır. Gazete bu girişimin sebebinin İslam eleştirileri ve otosansür tartışmalarına katkı sağlamak olduğunu açıklamıştır.

²⁴⁹ 2006 yılında Avusturya'nın gerçekleştirdiği AB dönem başkanlığının sözcülüğünü yürüten kişidir.

²⁵⁰ "Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri", s.179

²⁵¹ Senem Aydın Düzgit, AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde Kant'ı Aramak, (İstanbul: Tesev,2006), ss.1-29.

parçasıdır” demiş ve Türkiye’nin üyeliğinin gerçekleşmesini “Avrupa’nın sonu” anlamına geleceğini iddia etmiştir.²⁵²

Bunun yanı sıra Türkiye’nin AB ile ilişkilerde kendini “medeniyetler arası köprü” işlevi görecektir bir aktör olarak tanımlaması, aynı zamanda kuruluşundan beri yüzünü Batı’ya dönmüş, seküler politikalar izleyen Türkiye’nin daha fazla “İslam’ı” yansıtmaya anlamına gelmektedir. Bu söylem aynı zamanda bağlamdan bağımsız düşünülmemeyeceği gibi 11 Eylül saldırıları sonrası popülerlik kazanan bir kavram olmuştur. Bu sebepten ötürü ise, böyle bir söylem üzerinden oluşturulmaya çalışılan Türkiye – AB ilişkilerinin eleştiriye açık bir konu olduğu görülmektedir.

Özetle, Türkiye’de AKP’li yılların başlamasıyla birlikte AB’ye üyelik yönünde büyük bir çaba harcandığı ve Türkiye’nin üyeliği yönünde “medeniyetler arası köprü” söylemi inşa edilerek meşru bir zemin yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak böyle bir söyleme atıfla Türkiye’nin AB’ye alınması AB’nin “Kantçı idealleri” ile çelişmenin yanı sıra aynı zamanda kurulduğu günden beri yüzünü Batı’ya dönen Türkiye’nin de kendisini seküler temelli değerler yerine “İslami” temelli tanımlaması anlamına gelmektedir. Ortaya çıkan söz konusu bu söylemin, muhafazakar bakış açısına sahip AKP’nin perspektifi ile 11 Eylül sonrası ortaya çıkan atmosferle de bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.

AKP’nin iktidar olduğu yılların bir başka önemli gelişmesi ilişkilerde üyelik yolunda en önemli adım olan müzakerelerin başladığı dönemde de iktidarda olmalarıdır. Bu noktada, AKP döneminde müzakerelerin başlamış olması AKP’nin Türkiye-AB ilişkilerinde benimsemiş olduğu stratejinin başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Müzakere sürecinin başlangıcı ve sonrasında yaşanan gelişmeler bu gerçekliği ortaya koymaktadır. 2005 müzakerelerin başlama süreci ilişkilerde önemli bir aşama olmakla beraber, diğer aday ülkelere uygulanan tutumla Türkiye’ye uygulanan tutum arasındaki farklılıkları ortaya koyması nedeniyle ayrı bir başlık altında ayrıntılı şekilde incelenecektir. Ancak, bu değerlendirmeye geçilmeden önce Türkiye ve tarihsel olarak Avrupa’nın bir parçası olarak görülen MDA ülkeleri arasında uygulanan tutumlardaki farklılığı net şekilde gördüğümüz AB’nin 2004 genişleme süreci incelenecektir. Ve neden Türkiye ile MDA ülkeleri arasında farklı muamele uygulandığı ortaya konacaktır.

²⁵²Age. s. 4.

5.2.3. AB'nin 2004 genişleme süreci ve Türkiye'ye karşı uygulanan tutum

AB'nin genişleme hususunda en çok tartıştığı konu Türkiye'nin Birliğe dahil olması konusudur. Bu tartışmaların bir çıktısı olarak ne Türkiye'yi MDA ülkelerini dahil ettiği gibi net şekilde genişleme perspektifine dahil edebilmektedir, ne de Avrupalı olmadığı gerekçesiyle dışladığı Fas gibi dışlayabilmektedir. Tamamen dışlayamama durumunun bir çıktısı olarak 1999'da gerçekleşen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye AB'ye üyelik yolundaki önemli bir adım olan “aday ülke” statüsü tanınmıştır.²⁵³

Bu noktada dikkat çeken husus ise, Helsinki Zirve Sonuç Belgesinde Türkiye ve diğer aday ülkelere “eşit muamele” yapılacağının vurgulanmış olmasıdır. Bunun yanı sıra aynı vurgu, 1997 Lüksemburg Zirvesi Sonuç Belgesinde de görülmektedir. Türkiye için bir Avrupa Stratejisi başlığı altında, başvuran tüm ülkelerle aynı kriterler üzerinden değerlendirileceğini vurgulamıştır.²⁵⁴ AB tarafından resmi olarak yayınlan bu belgelere baktığımızda, genişleme çerçevesinde tüm aday ülkelerin, buna Türkiye'de dahil eşit şekilde değerlendirileceği sonucu çıkmaktadır. Ancak, AB'nin Türkiye'yi tamamen kapsayamamasının bir sonucu olarak pratikte durum, diğer aday ülkeler için eşit kriterde gerçekleşirken Türkiye için aynı durum söz konusu olmamıştır.

Ortaya çıkan bu durumunun ise, MDA ülkelerinin Birliğe dahil edilme nedenin Soğuk Savaş dönemi sonrası Avrupa'da yeniden oluşturulmak istenen “kimlik” oluşturma isteğinin bir çıktısı olmasından kaynaklanmaktadır. Tam da bu nedenden dolayı bu ülkelerin üyeliği bir takım kriterlere ve müzakere sürecine bağlı iken söz konusu durum Türkiye için aynı olmamıştır. Diez'e göre AB'nin bu farklı tutumunun nedeni, Türkiye'nin AB'nin tamamlayıcı parçası olmadığı bir ihtimal Avrupalılaşmaya çalışan, bir ihtimal ise Avrupa kimliğinin önemli “ötekisi” olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Yani bu nedenle Soğuk Savaş döneminde MDA ülkelere verilen söz parçalanmış olan Avrupa'yı birleştirmeye yönelik iken Türkiye'ye verilen söz böyle bir amaç taşımamaktadır.²⁵⁵

Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş döneminde kendisini Doğulu olarak adlandıran MDA ülkelerinin AB'nin genişleme perspektifinde yer almaları ve AB'ye üyelik hakkı elde

²⁵³ T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Helsinki Avrupa Konseyi, Başkanlık Sonuçları (10 ve 11 Aralık 1999), https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm, Erişim: 26.06.2019.

²⁵⁴ T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Lüksemburg Zirvesi, Başbakanlık Sonuçları, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm, Erişim: 26.06.2019.

²⁵⁵ Diez, “Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açısından Bir Yaklaşım”, ss. 273-274.

etmeleriyle birlikte uzun süredir AB'nin kapısında bekleyen Türkiye'nin Avrupalılaşıma serüvenini daha karmaşık bir hal aldığı görülmektedir.²⁵⁶ Bunun nedeni de resmi olarak MDA ülkelerinden ve Türkiye'den beklentilerin aynı olması ancak pratikte MDA ülkelerine ayrıcalıklı davranılmasıdır.

Bu doğrultuda; AB Kopenhag Zirvesi sonrası ilk kapsamlı genişlemesini 2004 yılında, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, Estonya ve Çek Cumhuriyetini bünyesine belirlemiş olduğu çerçeve sınırları içerisinde dahil etmiş temel kriteri 1993 yılında belirlemiş olduğu Kopenhag Kriterleri olmuştur. Ancak bundan sonraki süreçte, AB'nin genişleme perspektifine siyasi, ekonomik ve AB müktesebatını benimsemeyi içeren Kopenhag Kriterlerine ek olarak “hazmetme kapasitesi” kavramının gündeme geldiği görülmektedir. Diğer genişlemelerde tartışılan konular, daha çok kurumsal ve politik düzeyde AB'ye entegrasyonu içerirken “hazmetme kapasitesi” AB'nin aday ülkelerin üyeliği öncesi gerçekleştirmeleri gereken bir kriter olarak gündeme gelmiştir. Daha öncede vurgulamış olduğumuz gibi 2004 genişlemesi öncesi muallak bırakılan bu kavram Türkiye gibi üyeliği tartışmalara neden olan bir ülkenin üyelik müzakerelerinin başlaması ile netleştirilmeye başlanmıştır.²⁵⁷

Türkiye'nin üyeliğine yönelik “hazmetme kapasitesi” vurgusu ise, Türkiye'nin gerek nüfus gerekse yüz ölçümü büyüklüğüne, “kimlik”, “kültür” ve AB üye ülkelerindeki Türkiye algısına dayandırılmıştır.²⁵⁸ Bu tartışmayı yönlendiren ise, AB'ye üye ülkelerin tutumları olmuştur. Özellikle Fransa'nın bu konuda büyük bir rol üstlendiği görülmektedir. 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da Anayasa'nın reddedilmesi sonrası, AB'nin yaşamış olduğu genişlemelerin Birlik içerisinde olumlu atmosfer yaratmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla bağlantılı olarak, dönemin Cumhurbaşkanı, Jacques Chirac bu süreçten sonra gerçekleşecek genişlemelerin Fransa'da referandumla belirlenmesi yönünde ki anayasa değişikliğini desteklemesi olmuştur. Bu noktada dikkat çeken konu ise söz konusu ortaya çıkan bu atmosfer Türkiye'yi direk bağlar iken Türkiye ile aynı dönemde görüşmelere başlayan Hırvatistan'ı etkilememiş ve Hırvatistan 2013 yılında AB'nin 28. ülkesi olarak Birliğe dahil olmuştur.²⁵⁹

²⁵⁶ Age. s. 222.

²⁵⁷ Düzgüt, AB'nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant'ı Aramak, s. 7.

²⁵⁸ Chris Rumord ve Hasan Turunç, “Batılılaşma – Sonrası: Türkiye AB İlişkilerini Anlamak İçin Bir Çerçeve”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanc, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016), s.222.

²⁵⁹ Düzgüt, AB'nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant'ı Aramak, s. 7.

“Hazmetme kapasitesi” tartışması Almanya’da da büyük tartışmalara neden olmuştur. Koalisyon sözleşmesinde, genişleme ile ilgili bölüme şu şekilde yer verilmiştir. “Avrupa Birliği’nin yeni üyeler hazmede bilme kapasitesine aşırı yük olmayacak ihtiyatlı bir genişleme politikası, kıtamıza barış ve istikrara önemli bir katkı sağlayacaktır.” Bu noktada görüldüğü üzere, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Hırvatistan ile tam üyelik yolunda en önemli adım olan müzakerelerin başlatılmasını olumlu bir gelişme olarak karşılanırken, Türkiye ile olan ilişkiler, için ise “hazmetme kapasitesinin” önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Bu belgeye göre, Türkiye “ekonomik, demografik ve kültürel anlamda AB için zorlu bir ülke” olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁰

Bu tabloya bakıldığında ise, AB’nin Türkiye’yi hazmetme durumu gerçekleşemediği halde üyelik dışında başka alternatiflerin geliştirilmesi durumuna işaret edilmiştir. Nitekim ortaya atılan, “imtiyazlı ortaklık” tartışmaları AB’nin Türkiye’yi hazmedememe endişesinin bir çıktısı olarak üyelik dışı bir ilişki şekli olarak karşımıza çıkmıştır.

AB kurumları da “hazmetme kapasitesi” noktasında ki tartışmalara dahil olmuştur. 2006 yılının Mayıs ayında Avrupa Parlamentosu tarafından yayınlanan “Türkiye’nin Katılıma Doğru İlerleyişi Üzerine Avrupa Parlamentosu Kararı” raporuna göre, “hazmetme kapasitesi” Birliğe üye olacak yeni ülkeler için önemli bir kriter olarak tanımlanmıştır. Özellikle, Türkiye’ye 3 Ekim 2005 tarihine müzakere başlangıç tarihi verilen 2004 yılı ile birlikte, AB’nin “hazmetme kapasitesinin” Türkiye için yayınlanan her raporda Kopenhag kriterlerinin bir maddesi gibi sürekli olarak belirtildiği görülmektedir.²⁶¹

Bu noktada belirtmemiz gereken önemli bir nokta ise, AB’nin Türkiye’yi “hazmetme kapasitesinin” tek boyutunun “kurumsal ve mali hazım” değil aynı zamanda “toplumsal hazım” süreci ile de bağlantılı olduğudur.²⁶² Yani, sadece kurumsal hazım düzeyinde değerlendirmenin yeterli olmayacağı gibi sadece toplumsal hazım kapasitesi de bu durumu açıklamak da yeterli değildir. “Hazmetme kapasitesi” tartışmalarında her ne kadar mali ve kurumsal hazım gündemde olsa da, bu boyutların Türkiye üzerinde gerçekleşen tartışmaları açıklamakta yetersiz kaldığı, toplumsal boyutunda önemli bir aşama olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada dikkat çekilmesi gereken nokta, toplumsal boyutta söz

²⁶⁰ Age. s. 9.

²⁶¹ European Parliament Resolution on Turkey’s Progress towards Accession, (Türkiye’nin Katılıma Doğru İlerleyişi Üzerine Avrupa Parlamentosu Kararı), 27 Ekim 2006, Aktaran, Düzgüt, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, s. 7.

²⁶² Düzgüt, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, s. 10.

konusu Türkiye olduğunda diğer aday ülkelere nazaran daha fazla önem verildiği görülmektedir.

Örneğin, 2004 genişlemesi öncesi, AB'ye üye ülke vatandaşları, Slovenya ve Romanya için %33, Letonya, Litvanya ve Estonya için %35 ve 2004 genişlemesine dahil edilen diğer tüm ülkeler için %50'nin altında bir oranda Birliğe girmelerine destek vermişlerdir. Her ne kadar bu ülkelerle gerçekleştirilen müzakereler sonucunda destek biraz daha artsa da genel olarak %50'nin altında kalmıştır. Ancak, toplum düzeyinde böyle bir algı olmasına rağmen 2004'de bu ülkeler Birliğe dahil edilmiş ve bu durum üyeliklerinin önünde bir engel oluşturmamıştır.²⁶³

Ancak söz konusu, Türkiye olduğunda ise, “toplumsal hazım” öne çıkarılmış ve Türkiye'nin üyeliğini desteklemeyen liderler tarafından araçsallaştırılmıştır. Örneğin, 6 Mayıs 2007'de Fransa Cumhurbaşkanı seçilen, Halkçı Hareket Birliği (UMP) lideri Nicolas Sarkozy gerçekleştirmiş olduğu seçim kampanyası boyunca Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmemesi yönünde çaba sarf edeceğini vurgulamış ve söz konusu bu söylemi o dönem Cumhurbaşkanlığı diğer adayı, Ségolène Royal ile arasında gerçekleşen önemli tartışma konularından biri olmuştur. Ortaya çıkan seçim sonucu ise, Sarkozy'nin söylemlerinin zaten Türkiye'nin üyeliği önünde muhalif olan Fransız halkında karşılık bulunduğunu kanıtlar niteliktedir.²⁶⁴

Avrobarometre verileri Fransız vatandaşlarındaki Türkiye hassasiyetini somut şekilde ortaya koymaktadır. Bu verilerine göre, Fransız vatandaşlarının büyük bir kısmı, Türkiye'nin AB içerisine dahil olması konusunda endişeleri olduğunu belirtmiştir. Örneğin, 2006 yılının Eylül ayında Fransız vatandaşları ile yapılan görüşmeler kapsamında, görüşmeye katılanların %69'u Türkiye'nin AB'ye katılması yönünde olumsuz tavır ortaya koyarken %22'lik bir bölümü ise olumlu tavır ortaya koymuştur.²⁶⁵ İşte tamda böyle bir atmosferde “toplumsal hazım” noktasına dokunan söylemleriyle, Sarkozy seçim kampanyasını yürütmüştür. Bu noktada, seçim başarısının tek boyutunun Türkiye söylemi olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte başarıya katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

²⁶³ Age.

²⁶⁴ Nicolas Monceau, “Fransa”, Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış, Der. Sait Akşit, Özgehan Şenyuva, Çiğdem Üstün, (Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, Orta Doğu teknik Üniversitesi Yayınları, 2009), s.21

²⁶⁵ Eurobaromètre 66, L'opinion publique dans l'Union européenne. Automne 2006. Rapport national France, Brüksel, Ocak 2007, Aktaran, Nicolas Monceau, “Fransa”, Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış, s. 13.

Bu noktada 2004 genişlemesi kapsamında, sorgulamamız gereken bir diğer önemli husus ise genişleme kapsamında “Kopenhag Kriterlerini” sağladığı gerekçesiyle Birliğe dahil edilen ülkelerin bu kriterleri ne kadar sağladığıdır.

Örneğin, 1999 yılında müzakerelere başlayan ve 2004 genişlemesi kapsamında Birliğe dahil olan ve nüfusunun %41’lik gibi büyük bir bölümü azınlık olan Letonya’ya baktığımızda, AB’nin önemli siyasi kriterlerinden biri olan “azınlık hakları” konusunda AB’nin değerleri ile çelişen tutumları görülmektedir. Bakıldığında, Letonya’da yaşayan bireylerin %28 gibi bir oranının resmi olarak Letonya vatandaşlığı bulunmamaktadır. Vatandaşlık için başvuranların büyük bir kısmı “dil, tarih, bilgi eksiliği, vatandaşlığa başvuru harcının yüksek olması” gibi sebeplerle 1995 yılından 1997 yılına kadar olan süreçte sadece başvuranların %4 gibi küçük bir bölümünün vatandaşlığa dahil edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, vatandaşlık hakkı tanınmayan bu %28’lik grubun hakları sosyal ve siyasal pek çok alanda kısıtlanmaktadır. Ayrıca, Letonya Anayasası gereği, Letonca “devlet dili” olarak kabul edilmekte ve nüfusunun büyük bölümü azınlık olan ve farklı dillerin konuşulduğu bir ülkede diğer diller “yabancı” olarak kabul edilmektedir. Daha da önemlisi, Avrupa Konseyi tarafından sunulan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesini” de imzalamamış azınlıklar hakkındaki net tutumunu ortaya koymuştur. Ancak, söz konusu bu durum Letonya’nın üyeliğinde her hangi bir engel teşkil etmemiş ve 2004’de sorunsuz bir şekilde üye olmuştur.²⁶⁶

Tam da Letonya’nın üyeliği gerçekleşmeden önce yayınlan Türkiye için 2003 ilerleme raporuna bakıldığında ise, Letonya üyeliği söz konusu olduğunda azınlıklara yönelik haksız tutumları engel olarak görmeyen AB Türkiye’nin üyeliği yönünde büyük bir engel olarak görmekle birlikte aşılması gereken önemli bir sorun olarak tanımlamıştır.²⁶⁷

Bunun yanı sıra, her ne kadar üyeliğinin gerçekleştiği dönemde resmi olarak Kopenhag Kriterleri tanımlanmış olmasa da AB üyesi Yunanistan’da azınlık haklarına yönelik ihlaller karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ülkede bulunan Türk azınlıklara karşı uygulanan muameleler dikkat çekmektedir. Bakıldığında, bu ayrımcılık ole bir noktaya gelmiştir ki, Yunan mahkemeleri tarafından Türk azınlığı tanımlanırken “Türk”

²⁶⁶ Düzgit, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, s. 20.

²⁶⁷ Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, ss. 35-37, https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, Erişim: : 26.04.2019.

kelimesinin kullanılması suç olarak tanımlanmıştır. Bu kararın somut yansıması ise, Yunanistan’da bir Türk azınlık vakfı olan “İskece Türk Birliği” 2005 yılında kapatılmıştır.²⁶⁸

Tam da bu dönem AB’nin Türkiye’nin gayrimüslim azınlıklara yönelik muamelelerini eleştirdiği bir döneme denk gelmektedir. 2005 ilerleme raporuna bakıldığında, Yahudi, Rum ve Ermeni azınlıkların yaşadığı sıkıntılara değinilmiş Türkiye’nin AB’ye üyelik yönünde bu konularda ilerleme sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.²⁶⁹ Yani, söz konusu problemler Yunanistan’da Türk azınlıklar için de geçerliken AB her hangi bir uyarıda bulunmamış ve Yunanistan’ın azınlıklara karşı tutumundan rahatsız olmamış ve Avrupa koşulluluğunun ceza mekanizmasını harekete geçirmemiştir. Ancak söz konusu bu durum, Türkiye için sadece 2003 ve 2005 ilerleme raporlarında değil genel olarak tüm ilerleme raporlarında aşılması gereken bir siyasi sorun olarak ortaya çıkmıştır.

AB’nin söz konusu bu tutumu sadece azınlıklar konusunda değil başka alanlarda da karşımıza çıkmış, Türkiye’nin diğer aday ülkelerden ya da üye ülkelerden farklı bir tutuma tabi olması yaygın bir durum olmuştur. Bakıldığında aynı tutum, kendisini, Abdullah Öcalan’ın Türkiye’ye iade edilme sürecinde de göstermiştir. Avrupa ülkelerinde saklanan özellikle Yunanistan’dan büyük destek alan Öcalan PKK’nın Yunanistan’ın mali ve lojistik destek sağladığını ve kendisinin Yunanistan’la daima yakın ilişki içerisinde olduğunu söylemiştir. Bu noktada dikkat çeken husus Türkiye devleti tarafından terörist olarak kabul edilen birine AB’nin her hangi bir tavır ortaya koymaması, sessiz kalmasıdır. Ancak, Türkiye’ye karşı bu tutumuna rağmen, AB, Hırvatistan’da savaş suçlusu olarak saklanan General Ante Gotovina teslim edilmeden Hırvatistan’ın üyeliğinin gerçekleşmeyeceğini vurgulamıştır. Sonrasında General Ante Gotovina’nın 2005’de İspanya’da yakalanmasının ardından Hırvatistan ile üyelik müzakereleri başlatılmıştır.²⁷⁰

Bunun yanı sıra, 2004 yılında, Türkiye’de zinanın suç olarak tanınmasına yönelik kanun teklif üzerine, söz konusu kanun değişikliği gerçekleşmemesine rağmen büyük bir tepki veren AB, Avusturya’yı kanunda zinayı “suç” olarak tanımladığı bir dönemde Bütünleşme hareketinin içerisine dahil etmiş ve bu nokta kimse tarafından dile

²⁶⁸ Düzgit, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, s.21.

²⁶⁹ Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2005 Yılı İlerleme Raporu, ss. 40- 45, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, Erişim: 26.04. 2019.

²⁷⁰ Düzgit, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, s. 24.

getirilmemiştir. Türkiye’de zina gündeminin ortaya çıkması ise, AB’ye üyelik yolundan sapma olarak değerlendirilmekle birlikte, “hukuk sistemine İslami öğeler” koyduğu gibi bir algı yaratacağı söylenmiştir.²⁷¹

Türkiye’ye karşı uygulanan farklı muameleyi net şekilde görebileceğimiz bir başka örnek ise AB’nin Batı Balkan ülkelerine karşı uyguladığı tutumla Türkiye’ye karşı uyguladığı tutum arasındaki farklılıklarda kendini göstermektedir. Bu noktada Batı Balkanlar örneğini MDA ülkelerinden ayıran önemli husus ise, tıpkı Türkiye gibi Batı Balkanların tarihsel olarak Avrupa’nın önemli “öteki” lerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Bakıldığında, Balkanlar kavramı da bütün coğrafi adlandırmalarda olduğu gibi tarihsel bir süreç içerisinde inşa edilmiş ve 19.yy ile başlayan süreçle birlikte “siyasi” bir anlam kazanmaya başlamıştır. 20.yy ile birlikte yaygın hale gelmeye başlayan “Balkanlaşma” kavramı “devletlerin parçalanması, mikro devletlerin kurulması ve bu devletlerin de aralarında gergin ilişkiler bulunması” anlamlarını içermektedir. Buna ek olarak söz konusu bölge için “barut fıçısı” ve “kaynayan kazan” tabirlerinin kullanılması Balkanların Avrupa’nın “ötekisi” şeklinde tanımlanmasına neden olmuştur.²⁷²

Ancak, söz konusu bu algıya rağmen Soğuk Savaş dönemi sonrası amacı kıtada birlikteliği sağlamak olan AB, Batı Balkan ülkelerine yüzünü dönmüş ve Batı Balkan ülkelerinin AB’ye üyeliğine yönelik kapı aralanmıştır. Bu noktada ilk somut adım, Batı Balkan ülkelerinin AB’ye üyelik durumunun üzerinde durulduğu 2000 yılında gerçekleştirilen Feira Zirvesi olmuştur. İlişkilerdeki, önemli dönüm noktalarından biri ise, 2003 yılında gerçekleşen Selanik Zirvesi olmuş, bu zirve kapsamında ilk defa Batı Balkan ülkeleri için net şekilde üyelik perspektifi ortaya konmuştur. Bu süreç, 2004 yılında Slovenya’nın ve 2013 yılında da Hırvatistan’ın AB’ye üye olmasıyla sonuçlanmıştır.²⁷³ Bunun yanı sıra günümüzde Sırbistan ve Karadağ müzakere süreci devam eden Batı Balkan ülkeleri arasında iken Makedonya ve Arnavutluk aday ülke, Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel aday ülke konumundadır. Bu noktada bu çalışma kapsamında vurgulanmak istenen husus, söz konusu bu ülkelerin AB ile ilişkilerinde Türkiye’ye nazaran daha çabuk ve sorunsuz ilerleyen bir süreçten geçtikleridir.

²⁷¹ Age. s. 25.

²⁷² Birgül Demirtaş, “AB’nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar’da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlıklar”, ATAUM 30. Yıl Armağanı, derl. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018), s.189.

²⁷³ Age. s. 193.

Örneğin, aday ülke statüsünde olan Karadağ'a bakıldığında, 2006 yılında bağımsızlığını elde ettikten hemen sonra 2008 yılında AB'ye tam üyelik için başvurduğu ve 2010 yılında "resmen aday ülke" ilan edildiği görülmektedir. Yaklaşık 4 yıl gibi bir sürede adaylık statüsü almaya hak kazanan Karadağ'ın aksine 1959 yılında ortaklık başvurusunda bulunan Türkiye ise yaklaşık kırk yıl gibi oldukça uzun bir süre sonra 1999 yılında bu hakkı kazanmıştır. Karadağ, AB'ye aday ülke olarak tanımlanmasından iki yıl gibi kısa bir süre sonra müzakerelere başlamış Türkiye ise tam adaylık statüsü kazanmasının ardından büyük tartışmalar eşliğinde ancak 2005 yılında müzakerelere başlayabilmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye söz konusu olduğunda büyük tartışmalara neden olan vize serbesti konusu Karadağ söz konusu olduğunda tartışmalara neden olmamış ve 2009 yılında Karadağ vize serbestisi elde etmiştir.²⁷⁴

Yani AB'nin tarihsel olarak önemli "öteki" lerinden olan Türkiye söz konusu olduğunda büyük tartışmalara neden olan konular tarihsel olarak bir diğer "ötekisi" olan Batı Balkan ülkeleri söz konusu olduğunda öne çıkmamış ve bazı imtiyazları Türkiye'den çok daha kolay elde etmişlerdir. Türkiye söz konusu olduğunda, "açık uçluluğu" vurgulayan Komisyon söz konusu Batı Balkan ülkeleri olduğunda adaylık süreci için net bir çerçeve ortaya koymuş ve Batı Balkan ülkelerine AB üyeliğine giden yolda tünelin sonundaki ışığı göstermiştir.

Sonuç olarak bakıldığında, AB'nin Türkiye ve diğer aday ülkeler arasında eşit muamele uygulamadığı, Lüksemburg ve Helsinki zirvelerinde vurgulamış olduğu "eşit muamele" söyleminden saptığı görülmektedir. Yani Türkiye'ye karşı uygulanan tutum AB'nin kendi söylemi ile çeliştiği bir atmosferi ortaya çıkarmaktadır. İşte tamda 2004 genişlemesi sonrası atmosferde netleşen ve bir kriter olarak gündeme gelen "hazmetme kapasitesi" kavramı AB'nin düştüğü bu çelişkiye cevap vermektedir. Letonya ve onun gibi siyasi ve ekonomik sorunları olan ülkelerin sorunlarını AB içerisinde çözmesi ön görülürken, Türkiye söz konusu olduğunda ise sorunlarını Birliğin dışında çözmesi gerektiği vurgulanarak AB'nin "hazmetme kapasitesi" öne çıkarılmıştır. Ve AB üyesi ülkelerdeki vatandaşların ve liderlerin Türkiye'yi kültürel temelli dışlayan tavırları düşünüldüğünde "hazmetme kapasitesi" tartışmaları Türkiye'nin üyeliği önünde, engel oluşturmuştur. Özellikle, 2005 yılında Türkiye'nin AB'ye üyeliği yönünde müzakerelerin

²⁷⁴ T.C Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, "Karadağ", https://www.ab.gov.tr/karadag_45465.html, Erişim: 26.09.2019.

başlamasıyla beraber Türkiye'ye özgü tavır daha da belirginleşmiş “hazmetme kapasitesi” tartışmaların gündeminde olmuştur.

5.2.4. 3 Ekim 2005 müzakere sürecinin başlaması ve Türkiye – AB ilişkileri

Avrupa Komisyonu 6 Ekim 2004 tarihinde Türkiye'yi ilgilendiren üç önemli belge yayınlamıştır. Bu belgeler arasında çalışma kapsamında dikkat çekilmesi gereken belgelerden biri, “Türkiye'nin AB'ye Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi Belgesidir”. Bu belge kapsamında bakıldığında, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirlenen öncelikler bağlamında, Türkiye'nin son yıllarda özellikle son beş yılda AB'ye uyum kapsamında çıkarmış olduğu uyum paketleri ve bu doğrultuda gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ile siyasi anlamda ilerleme kaydettiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Komisyon Türkiye için müzakerelerin açılması tavsiyesinde bulunmuş ve raporun son bölümüne “doğası gereği bu ucu açık bir süreç olup, sonucunun önceden tespit edilmesi mümkün değildir” ibaresini eklemiştir.²⁷⁵

Eklenen bu son bölüm oldukça önemli olmakla birlikte “Türkiye'ye” özgü bir durumu yansıtmaktadır. Daha önce gerçekleştirilen genişlemelerde böyle bir ibare bulunmamaktadır. Çalışma kapsamında aktarmış olduğumuz gibi, AB'nin bu tutumu Türkiye - AB ilişkilerinin her aşamasında görülmekle birlikte 2005 müzakere sürecine giden yolda da net şekilde Komisyonun kendi beyanı ile karşımıza çıkmaktadır.

Sürecin zor olacağını daha müzakereler resmi olarak başlamadan vurgulayan AB Komisyonu 29 Haziran 2005 tarihinde Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesini²⁷⁶ yayınlamış ve müzakereler resmen başlamıştır. Yayınlan bu belgede müzakereler aşağıdaki 3 temel unsur üzerine kurulmuştur; ilk olarak Kopenhag kriterlerinin sorunsuz ve tam şekilde yerine getirilmesi, siyasi reformların “derinleştirilmesi” ve “içselleştirilmesidir”. İkinci olarak ise, AB müktesebatının benimsenmesi ve uygulamaya konulması üstlenilmesi ve üçüncü olarak ise, sivil toplumla olan ilişkilerin

²⁷⁵ T.C Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, “Türkiye'nin AB'ye Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ab_ye-katilima-dogru-ilerleyisine-iliskin-komisyon-tavsiyesi-gayri-resmi-tercume_tr.mfa, Erişim: 30.04.2019.

²⁷⁶ Avrupa Komisyonu tarafından hazırlamakla birlikte müzakere sürecinin en temel ve önemli belgesidir. Katılım müzakerelerine ilişkin ilkeleri, esasları, usulleri ve müzakere fasıllarını belirlemektedir.

kuvvetlendirilmesi ve bu bağlamda her iki taraf kamuoyuna ait iletişim stratejisinin yürütülmesi şeklinde otuz beş²⁷⁷ başlıktan oluşmaktadır.²⁷⁸

Müzakerelere başlama süreci, 20 Ekim 2005 tarihinde “Bilim ve Teknoloji” faslının açılması ile başlamıştır. Ancak bu süreç, 26 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Konseyi’nin yayınlamış olduğu karar ile kesintiye uğramıştır. Karar kapsamında, Türkiye’nin Ek Protokol’den gelen sorumluluklarını Komisyonca onaylanana kadar, AB üyesi ülkelerin, Hükümetlerarası Konferans kapsamında, “Türkiye’nin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimine ilişkin sınırlamalarıyla ilgili politika alanlarını kapsayan fasılların açılması yönünde karar alamayacağı” belirtilmiştir.²⁷⁹

Türkiye, Komisyonun raporu sonrası, müzakerelerin açılmasını engelleyecek bu konuyu çözüme ulaştırmak adına AB’ye “limanların açılmasına” dair bir öneri ile gitmiştir. Ancak Komisyon bu hamleyi, yeterli bulmamış, bununla bağlantılı olarak, 11 Aralık 2006 tarihinde toplanan Konsey, sekiz başlıkta²⁸⁰ Türkiye ile müzakere sürecinin açılmamasını kararlaştırmıştır.²⁸¹

Öte yandan, AB’ye tam üyelik yolunda en önemli ve son aşama olarak görülen müzakere sürecinin ilerleyememesi Komisyonun yanlı tavrının yanı sıra bazı AB üyesi vatandaşlarının ve liderlerinin Türkiye’yi AB içerisinde görmek istememelerinden de kaynaklanmaktadır.²⁸² Ortaya çıkan bu isteksizlikten dolayı da ilerleyemeyen bir müzakere süreci karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Fransa ve Almanya gibi Türkiye’nin üyeliğine olumsuz bakan ülkelerin Türkiye’nin üyeliği yönündeki isteksizlikleri, müzakere sürecini

²⁷⁷ Bu fasıllar, 1. Malların Serbest Dolaşımı 2. İşçilerin Serbest Dolaşımı 3. İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi 4. Sermayenin Serbest Dolaşımı 5. Kamu Alımları 6. Şirketler Hukuku 7. Fikri Mülkiyet Hukuku 8. Rekabet Politikası 9. Mali Hizmetler 10. Bilgi Toplumu ve Medya 11. Tarım ve Kırsal Kalkınma 12. Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı 13. Balıkçılık 14. Taşımacılık Politikası 15. Enerji 16. Vergilendirme 17. Ekonomik ve Parasal Politika 18. İstatistik 19. Sosyal Politika ve İstihdam 20. İşletmeler ve Sanayi Politikası 21. Trans-Avrupa Şebekeleri 22. Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu 23. Yargı ve Temel Haklar 24. Adalet, Özgürlük ve Güvenlik 25. Bilim ve Araştırma 26. Eğitim ve Kültür 27. Çevre 28. Tüketicinin ve Sağlığın Korunması 29. Gümrük Birliği 30. Dış İlişkiler 31. Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası 32. Mali Kontrol 33. Mali ve Bütçesel Hükümler 34. Kurumlar 35. Diğer şeklindedir.

²⁷⁸ Türkiye -AB Katılım Müzakereleri, s.7, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, Erişim: 15.05.2019.

²⁷⁹ Age. s.15.

²⁸⁰ Müzakereye açılmayacak olan fasıllar, Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler” olarak sıralanmaktadır.

²⁸¹ Türkiye -AB Katılım Müzakereleri, s.15, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, s.16, Erişim: 15.05.2019.

²⁸² Laurent Vinater, “Rusya ve Avrupa Birliği Arasındaki Türkiye: Yeni Bir Bölgesel Gücün Karşısındaki Dış Politika Sorunları”, Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu: Önyargıları Aşmak, Der. Senem Aydın Düzgü ve Ayhan Kaya, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009) s. 80.

yavaşlatan bir durumu ortaya çıkarmıştır.²⁸³ Bu noktada örnek vermek gerekirse, 2007 yılında Fransa'nın müzakere kapsamındaki beş faslı²⁸⁴ Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırdığı ve üyelik yolunu açacağı gerekçesiyle veto etmiştir.²⁸⁵ Bunun yanı sıra, Kıbrıs Rum yönetimi ise 8 Aralık 2009'da tek taraflı bir şekilde altı faslı²⁸⁶ bloke edeceğin duyurmuş “ilişkilerin normalleşmesi” halinde bu fasılların açılabilceğini eklemiştir.²⁸⁷

Bu çerçevede bakıldığında, temelde teknik bir mesele olan müzakere sürecinin siyasi bir nitelik kazandığı ve ilişkilerde üyelik yönünde bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir. Böyle bir atmosferin oluşmasının nedeni ise, çalışmanın ilgili bölümlerinde ayrıntılı şekilde değinmiş olduğumuz, AB içerisindeki Türkiye algısının yanı sıra 2004 genişlemesi sonrası ortaya çıkan atmosferden yani AB'nin kendi içerisinde yaşadığı bir takım sıkıntılardan kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın genelinde ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Türkiye'ye yönelik algıyı yaratan önemli boyutlardan biride, “kimlik” ve “kültür” temelli farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu farklılıklar özellikle bazı bakış açısına sahip liderler ve vatandaşlar tarafından gündeme getirilmekle birlikte Türkiye'nin üyeliğine karşı isteksizliği meşrulaştırmıştır. Bu noktada, Türkiye'yi “kimlik” ve “kültür” temelli dışlama tutumu, AB üye ülkeleri içerisinde milliyetçi görüşe sahip olan Aşırı sağ partiler ve destekçilerinde somut şekilde görülmektedir. Türkiye- AB ilişkilerinde “kimlik” ve “kültür” boyutunun öneminin ortaya konması bakımından önemli olan bu konunun ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

5.2.5. Avrupa'da aşırı sağ görüş, imtiyazlı ortaklık önerisi ve Türkiye-AB

ilişkileri

Çalışma kapsamında ortaya koymuş olduğumuz gibi Maastricht Anlaşmasıyla birlikte AB'nin kendisini “insan hakları, demokrasi, adalet, hukukun üstünlüğü” gibi

²⁸³ Age.

²⁸⁴ İlgili fasıl başlıkları, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Ekonomik ve Parasal Politika, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, Mali ve Bütçesel Hükümler ve Kurumlar şeklindedir.

²⁸⁵ Fransa, Nicolas Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı döneminde 5 faslın açılışını, “üyelikle doğrudan bağlantılı” olduğu gerekçesiyle veto etmiş, daha sonra bu rakamı 4'e indirmiştir. Sarkozy'nin görevinin son bulmasının ardından veto edilen fasıllar arasında bulunan 17. ve 33. fasıllar açılmıştır.

“AB ile müzakerelerde fasıllar siyasi engellere takıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ab-ile-muzakerelerde-fasilllar-siyasi-engellere-takildi/810289>, Erişim: 30.06.2019.

²⁸⁶ İlgili fasıllar, Eğitim ve Kültür, Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, İşçilerin Serbest Dolaşımı, Enerji fasıllarıdır.

²⁸⁷ “AB ile müzakerelerde fasıllar siyasi engellere takıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ab-ile-muzakerelerde-fasilllar-siyasi-engellere-takildi/810289>, Erişim: 30.06.2019.

evrensel değerler üzerinden tanımladığı ve bu değerler üzerinde ortak bir kimlik inşa etmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak, AB'nin kendini resmi olarak bu değerler üzerinden tanımlaması AB çapında söz konusu bu durumun tüm çevrelerce benimsendiği anlamına gelmemektedir. Şayet bu değerler, AB çapında, tüm üye ülke liderleri ve bu ülkelerin vatandaşları tarafından kabul edilmiş olsaydı, bugün Türkiye'nin üyeliği hususunda tek konuşulan konu Kopenhag Kriterleri ve Türkiye'nin bu kriterlere ne kadar yaklaştığı tartışmaları olurdu.

Ancak, söz konusu bu konu tartışılmakla birlikte buna ek olarak gündeme gelen “hazmetme kapasitesi” tartışmaları ve bu tartışmanın farklı boyutlarla ele alınması AB tarafından tanımlanan Avrupa kimliğinin tüm çevrelerce aynı şekilde algılanmadığını somut şekilde ortaya koymaktadır. Bakıldığında, Avrupa, kimileri için bir coğrafyayı kimileri için bir medeniyeti kimileri içinse evrensel değerlerin hakim olduğu bir yapılanmayı temsil etmektedir. Bu nedenle de Türkiye'nin AB'ye üyeliği bu farklı bakış açılarınca farklı argümanlar üzerinden tartışılmaktadır. Tüm bu farklı bakış açıları arasından çalışmanın odağı gereği “medeniyet” temelli Avrupa kimliği tanımlaması yapan gruplara odaklanılacaktır.

Bu noktada karşımıza, “Avrupa kimliğinin” sınırlarını dinsel ve kültürel ortaklıklar üzerinden tanımlayan Hristiyan Demokrat olarak tanımlanan aşırı sağ görüş çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre, Avrupa kimliğinin temeli “coğrafya, tarih ve din” bileşenleri ekseninde şekillenmektedir. Tamda bu bakış açısından yola çıkarak, Türkler ve Yahudiler, “Hristiyan mirası”, “Roma hukuku”, “Yunan felsefesi” ve “Aydınlanma dönemi ilkeleri” gibi değerler üzerinden temellenmiş Avrupa kimliğine dahil olmaya uygun değillerdir.²⁸⁸ Ortaya çıkan bu görüşün yansıması ise kendini, göçmen ve yabancı karşıtlığı olarak somut şekilde göstermekte ve göçmenlere karşı katı politikalar benimsemekle birlikte sosyal hakların dahi verilmesine karşı çıkıldığı bir atmosfer ortaya çıkarmaktadır.²⁸⁹ Yani genel olarak bakıldığında, aşırı sağ görüşün çokkültürlülüğe karşı olduğu görülmektedir. Ortaya

²⁸⁸ David Kral, “Czech Republic”, EU Accession Prospects for Turkey and Ukraine: Debates in New Member States, derl. Piotr Kazmierkiewicz , Warsaw, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, 2006, s. 61, Aktaran, Erhan Akdemir, “ Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, s. 230

²⁸⁹ Selcen Öner, Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 13, 1, (2014): 163-184, s.168.

koymuş oldukları bu bakış açısı ise, “çokkültürlülüğün” Avrupa’nın bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır.²⁹⁰

Çokkültürlülüğe karşı çıkan ve kültürel ortaklıklar üzerinden Avrupa kimliği tanımlaması yapan aşırı sağ bakış açısına göre, Türkiye’nin “Hristiyan medeniyet” olarak tanımlanan AB’ye üyeliği mümkün değildir. Bu bakış açısına göre, Türkiye, ne coğrafi, ne dini, ne tarihi olarak Avrupa kimliğinin bir parçası olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu nedenle de Avrupa kimliği dairesine dahil olmayan bir ülkenin AB’ye dahil olması da mümkün görülmemektedir. İşte tüm sıralanan bu nedenler, Türkiye’nin üyeliği önünde engel olarak görülmektedir.²⁹¹

Türkiye’yi kültürel temelli dışlayan bu görüş, 1997 yılında Avrupa Halk Partisine mensup “muhafazakar ve Hristiyan Demokrat Partilerin” liderleri öncülüğünde bir bildiri yayınlarak tavırlarını somut şekilde ortaya koymuşlardır. Bu bildiri kapsamında, AB bir “medeniyet projesi” olarak tanımlanmış ve bu proje içerisinde Türkiye’nin yer alamayacağı vurgulanmıştır. Uzun süre Belçika Başbakanlığını yürüten ve eski Avrupa Halk Partisi Lideri, Wilfred Maartens ise, “Türkiye ne kısa ne de uzun vadede AB’ye adaydır. Mümkün olan en yakın işbirliğini arzu ederiz. Ancak kurduğumuz bir Avrupa Birliği’dir. Bu da Avrupalıların bir projesidir” demiş ve kültürel farklılıklardan dolayı Türkiye’nin AB’ye dahil olamayacağını vurgulamıştır.²⁹²

Öyle ki Türkiye’yi kültürel temellere dayandırarak dışlayan söylem, Helsinki Zirvesinde (1999) adaylık statüsü tanınması süreciyle birlikte daha da sertleşerek devam etmiştir. Almanya’da “Hristiyan Sosyal Birliği Grubu Başkanlığı” yapan Michael Glos, AB içerisine dahil edilecek ülkelerin sadece Kopenhag kriterlerini tamamlamasının yeterli olmadığını aynı zamanda kültürel olarak da senkronizasyon sağlaması gerektiğini vurgulamış ve kültürel olarak AB’ye çok uzak değerleri temsil eden Türkiye’nin üyeliğini şüpheyle karşıladığını eklemiştir.²⁹³ Bu noktada, Glos’da Türkiye ve AB’nin kültürel değerlerinin farklı uçlarda olduğunu vurgulayarak Türkiye’nin AB’ye üye olamayacağını belirtmiştir.

²⁹⁰ Gerard Delanty, “Fear of ‘Other’s: Social Exclusion and the European Crisis of Solidarity”, Social Policy and Administration, 42, 6, 2008: 676-690, s. 685.

²⁹¹ Adam Szymański, Islam and Kemalism. Problem of Democracy in Turkey, PISM, Warsaw , (2008): 31-56.

²⁹² Hakan Yılmaz, “Türkiye’yi Avrupa Haritasına Sokmak”, Avrupa Haritasında Türkiye, içinde, Der. Hakan Yılmaz, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), s. 8.

²⁹³ Age.

Bunun yanı sıra, Almanya Başbakanı Angela Merkel, 2004 yılının Aralık ayında gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında, Türkiye'nin üyeliğinde tek kriterin Kopenhag Kriterleri olmadığını belirtmiş “hazmetme kapasitesi” nin önemini vurgulamış ve Anayasa Mahkemesi hakimi Ernst-Wolfgang Böckenförde'nin söylemlerini hatırlatmıştır. Böckenförde, “Türkiye, coğrafi konumu, nüfusu, ulusal ve kültürel kimliği, ekonomisi ve siyasi yapısıyla Avrupa siyasal birliğine engel teşkil etmektedir.”²⁹⁴ Merkel, Böckenförde'nin söylemi vasıtasıyla Türkiye'nin üyeliği yönündeki olumsuz tavrının nedenini ortaya koymuştur. Bu noktada, Türkiye'nin üyeliğine kültürel temelli karşı çıkan isimlerden biri olan Böckenförde, Türkiye'nin tam üyeliği ile birlikte, “Avrupa - Küçük Asya Birliğine” dönüşecek gerekçesiyle karşı çıkmakta ve “imtiyazlı ortaklık” benzeri bir ilişki alternatifi önermektedir.²⁹⁵

Türkiye'yi kültürel argümanlar ile AB'den dışlayanlardan biri ise bu konuda oldukça sert söylemleri ile karşımıza çıkan Valery Giscard d'Estaing'dir.²⁹⁶ D'Estaing Aralık 2002'de Avrupa Komisyonu tarafından gerçekleştirilecek olan Kopenhag Zirvesinden hemen önce, Fransa'da yayınlanan Le Monde'a gazetesi ile gerçekleştirmiş olduğu röportajda, “Avrupa'ya ait olan konuları yabancı kültürden insanlarla tartışamayız. Türkiye'yi alırsak sonumuz olur” şeklinde konuşmuştur.²⁹⁷

Bunun yanı sıra, Türkiye'nin üyeliğine Cumhurbaşkanlığı dönemi öncesi ve sonrasında net bir şekilde karşı çıkan eski Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, 7 Ekim 2016 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında, “Türkiye'ye yerinin artık Asya olduğunu söylemenin zamanı belki geldi. Ben AB fikrine bağlı biriyim AB'den çıkmayı hiçbir zaman düşünmedim ancak AB de pek iyi çalışmıyor” şeklinde Türkiye'yi Avrupalı değil Asyalı bir aktör olarak gördüğünü bir kez daha vurgulamıştır.²⁹⁸

Bunun yanı sıra, Fransa'da aşırı sağ FN'nin eski lideri Jean Marie Le Pen, Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleştiği takdirde “Avrupa'nın gerçek bir İslam istilasına”

²⁹⁴ Aydın Düzgüt, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, s. 57.

²⁹⁵ Onur Bilge Kula, “Güncel Avrupa'da Türkiye Karşıtlığı”, Avrupa(lılık) Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalı?, içinde, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s.437.

²⁹⁶ Fransa'da Beşinci Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı olan merkez-sağ siyasetçi ve Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu Başkanlığı yapmıştır.

²⁹⁷ “Türkiye'nin üyeliği AB'nin sonu olur”, Hürriyet, 09.11.2002, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyenin-uyeligi-abnin-sonu-olur-108532>, Erişim: 31.06.2019.

²⁹⁸ “Sarkozy ve Juppe: Türkiye Avrupa Birliği'ne ait değil”, BBC News Türkçe, 18 Kasım 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38022391>, Erişim: 31.06.2019.

uğrayabileceğini belirtmiştir.²⁹⁹ Sosyal demokrat Eski Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande ise; 2014 yılında yapmış olduğu bir açıklamada, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda, “Herhangi bir tarih öngörülmemiştir. Günün birinde bütün fasıllar tamamlanınca, sonra ilgili halkların kararına göre, bir hipotez olarak üyelik düşünülebilir. Her halükarda bu, Fransa'da referanduma tabidir” demiştir.³⁰⁰ Yani, Hollande'ın “toplumsal hazım” kapasitesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu nokta da Bunun yanı sıra, 2010 yılında Viyana'da toplanan, Avusturya, Belçika, Danimarka ve İtalya'da bulunan aşırı sağ partiler, Türkiye'nin gerçekleşebilecek olası bir üyeliğinin ulusal referanduma sunulması için uğraşacaklarını belirtmişlerdir.³⁰¹

Türkiye'yi kültürel temelli dışlayan bakış açısı sadece AB içerisindeki aşırı sağ partiler tarafından benimsenen bir görüş olmamakla birlikte AB üyesi ülkesi vatandaşlarında da bulunmakta ve yapılan kamuoyu yoklamaları bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Bu noktada, 2005 yılı baharında gerçekleştirilen Avrobarometre³⁰² sonuçlarına bakmak gerekirse, araştırmaya katılan AB vatandaşlarının %54'lük gibi önemli bir kısmı Türkiye'nin AB'ye üyeliği hususundaki en önemli etmeni kültürel farklılık olarak tanımlamıştır. AB üyesi ülkeler özelinde bakıldığında ise, Almanya için bu oran %66, Avusturya için %73, Fransa için %63, Danimarka için %61 şeklinde sıralanmakla birlikte Polonya ve İspanya için ise %50'nin altında seyretmektedir.³⁰³ Tamda Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlayacağı bir dönemde böyle bir algının olması daha müzakerelerin başlamadan “toplumsal hazım” noktasında sıkıntılar yaşanacağını kanıtlar niteliktedir.

Fransızca bir dergi olan Valeurs Actuelles tarafından, Hollanda, İtalya, İspanya, Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika gibi AB'nin önemli ülkeleri içerisinde gerçekleştirilen kamuoyu anket sonuçlarına bakıldığında ise, Türkiye'nin AB'ye olası üyeliğine karşı olumsuz bir çerçevenin hakim olduğu görülmektedir. 19 Eylül 2008'de yayınlanan araştırma sonucuna göre, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine en sert çıkan araştırmaya katılan

²⁹⁹ Johan Wets, “The Turkish Community in Austria and Belgium: The Challenge of Integration”, Turkish Studies, 7, 1,2006, s. 85., Aktaran, Öner, Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, s.178

³⁰⁰ “Hollande: Türkiye'nin AB üyeliği Fransa'da referanduma tabidir”,

<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1499107-hollande-turkiyenin-ab-uyeliği-fransada-referanduma-tabidir> Erişim: 06.06.2019

³⁰¹ Başak Yavçan, “Avrupa Birliğinde Türkiye Algıları”, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, derl.Belgin Akçay- Sinem Akgül Açıkmeşe, (Ankara: Seçkin, 2017), s.600.

³⁰² Avrobarometre 1973 yılında Avrupa Birliği içinde kurulmuş; Avrupa Komisyonu'na bağlı bir kurumdur. Kurumun amacı; Avrupa Birliği vatandaşlarına çeşitli alanlarda sorular sormak ve bu yanıtlara göre raporlar hazırlayıp Avrupa Komisyonu'na vermektir.

³⁰³ Standard Eurobarometer, September 2005,

https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb63/eb63_en.pdf, Erişim, 26.06.2019.

Fransızlar olmuş ve %80 gibi bir oranla Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmışlardır. Fransa'yı, %76 gibi yüksek bir oranla Almanya takip etmiş ve ardından %68'lik bir oranla Belçika gelmiştir. Hollanda ise %67'lik bir oranla Türkiye'nin üyeliğine karşı tepki gösterirken İspanya'da bu oran %21 İtalya'da %56, İngiltere'de ise %57'dir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus ise, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanların ideolojik olarak sağ cepheye yakın olmalarıdır. Fransa'da Sarkozy'nin destekçileri %68 ve aşırı sağ söylemleri ile dikkat çeken Jean-Marie Le Pen'ni destekleyen katılımcıların ise %81 Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmaktadır.³⁰⁴

Bu noktada eklenmesi gereken husus ise, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan gruplar olduğu gibi üyeliğini destekleyen gruplarında olduğudur. Destekleyenlerin görüşlerine bakıldığında, kültürel temelli kimlik tanımlaması yapan aşırı sağ görüşün aksine, evrensel değerleri temel aldıkları ve bu değerlerin “birleştirici” gücünü vurguladıkları görülmektedir. Söz konusu bu bakış açısına, liberaller, bazı sosyal demokrat partiler ve yeşiller örnek verilebilir.³⁰⁵ Ancak çalışmanın konusu gereği, “kimlik” temelli farklılıklar üzerinden Türkiye'yi dışlayan gruplara odaklanıldığı için burada ağırlıklı olarak aşırı sağ partiler ve liderlerinin söylemlerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, özellikle 2000'lerle birlikte AB üye ülkelerinde aşırı sağ görüşün yükselmesi ile birlikte Türkiye'yi “kimlik” temelli dışlayan söylemin, “çokkültürlülüğü” vurgulayan söylemin önüne geçtiği görülmektedir.

Özetle, 2000'lerle birlikte Avrupa'da aşırı sağın yükseldiği ve bununla bağlantılı olarak AB üyesi ülkelerde ağırlığının artması ile birlikte kültürel temelli medeniyetçi söylemle Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktıkları ve söz konusu bu durum kamuoyunda karşılık bulduğu görülmektedir. Böyle bir atmosferde, Türkiye'nin AB'ye tam üye olamayacağı noktasında hem fikir olan aşırı sağcı görüşün içerisindeki bir kısım üyelik dışı bir alternatifi yani “İmtiyazlı ortaklık” seçeneğini ortaya atmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliğine bir alternatif olarak ortaya konan , “imtiyazlı Ortaklık” seçeneği, ilk kez 2000 yılının da daima Türkiye'ye karşı olumsuz tavrıyla bilinen Valery Giscard d'Estaing tarafından dile getirilmiştir. Bu fikir, AB'nin üst kurulları tarafından dile

³⁰⁴Fransız dergi: “Türkiye'nin AB üyeliği karşıtlığı arttı”, Milliyet, 19.09.2008, <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/fransiz-dergi-turkiyenin-ab-uyeligi-karsitligi-artti-993284>.

³⁰⁵ Marek Siemek, “Identity vs. Citizenship: Two Discourses on Europe”, The New Europe: Uncertain Identity and Borders, Małgorzata Kowalska (Der.), Białystok, Uniwersytet W Białymstoku, 2007, s. 35 – 45, Aktaran, Erhan Akdemir, “ Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, s.234.

getirilen bir öneri olmamakla birlikte, konuya asıl popülerlik kazandıran liderler ise, Almanya Başbakanı Merkel ve Fransa eski Cumhurbaşkanı Sarkozy olmuştur. Merkel ve Sarkozy'nin ardından ise, Avusturya ve Hollanda'da ki Hristiyan Demokrat partiler bu öneriye destek vermiştir.³⁰⁶

İmtiyazlı ortaklık tartışması temelde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik durumunun ortadan kalkmasını ifade etmekle birlikte, taraflar arasında işbirliğini öngörmektedir. Öngörülen işbirliği ise, ulusal çıkarların uyum sağladığı noktada öne çıkarken çıkarların uyuşmadığı noktada işbirliğinin kalkması anlamına gelmektedir.³⁰⁷ Bu noktada bu işbirliğine en güzel örnek olarak Gümrük Birliği verilmiştir. Bu yaklaşım kimi bakış açılarına göre, uygulanabilir görülürken, kimi bakış açılarına göre de mümkün görülmemektedir.

Konrad Adenauer-Vakfı Türkiye Temsilcisi Colin Dürkop'a göre, "imtiyazlı ortaklık" mantıklı bir yaklaşımdır. Türkiye müzakere süreçlerini tamamlasa dahi, Türkiye'nin üyeliğini tüm AB üyesi ülkeler onaylamayacaktır. Bundan dolayı, "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği sadece AB için değil aynı zamanda Türkiye içinde faydalı bir durum olarak değerlendirmiştir.³⁰⁸ Diez'e göre ise, "imtiyazlı ortaklık" kavramı sadece üyelik dışı bir alternatif olarak açıklanan ancak uygulamada nasıl olacağına dair bir açıklama içermemekle birlikte söz konusu bu konuyu belirsizlik içerisine sokmaktadır.³⁰⁹ Atilla Eralp'e göre ise, "imtiyazlı ortaklık" fikrinin hayata geçirilebilmesi için, sadece AB içerisindeki bir gurubun bunu kabul etmesi yetmemektedir. Aynı zamanda, bu alternatifi AB'nin bir bütün olarak benimseyip kurumsallaştırması gerekmektedir.³¹⁰ Aynı şekilde, Başak Kale ve Rıdvan Karluk da Diez'e benzer şekilde, resmi olarak AB müktesebatında tanımlanmayan, ön görülmeyen ve daha önce uygulanmamış bir alternatifi anlamlandırılmayacağını ifade etmişlerdir.³¹¹

³⁰⁶ Christer ASP, "Genişleme: Türkiye-AB İlişkilerinin Stratejik Boyutları", Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor?, Der.Erol Esen ve Necati İyikan, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2009), s. 157.

³⁰⁷ Ekrem Yaşar Akçay, Türkiye-AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 3 ,5 ,(2016), s. 13.

³⁰⁸ Age. s. 17.

³⁰⁹ Diez, "Etik Boyutu: Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye-AB ilişkilerine Etik Açından Bir Yaklaşım", s. 256.

³¹⁰ Atilla Eralp ile Gerçekleştirilen Kişisel Görüşme, Aktaran, Akçay, Türkiye-AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi, s. 19.

³¹¹ Başak Kale ile Gerçekleştirilen Kişisel Görüşme, Aktaran, Akçay, Türkiye-AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi, s.15.

AKP hükümeti ise üyelik dışı bu alternatifi tepkiyle karşılamıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan “imtiyazlı ortaklık” ile ilgili kendisine sorulan soruya,

“Böyle bir şey olmaz, imtiyazlı ortaklık şimdiye kadar hiçbir ülkeye karşı masaya konulmamıştır, yeni gelecek 10 yeni ülke düşünüldüğünde Türkiye daha iyi konumdadır. Avrupa Birliği ne bir kömür-çelik birliği, ne de bir Hristiyan kulübüdür. Avrupa Birliği, Hristiyan kulübü olmadığını ispatlamak için de Türkiye’yi üyeleri arasına almalıdır”.³¹²

Yapmış olduğu bu açıklama ile “imtiyazlı ortaklığı” kabul edilemeyecek bir alternatif olarak gören Erdoğan aynı zamanda 2000’lerle birlikte yükselen aşırı sağ cepheye bir cevap niteliğinde, AB’nin bir Hristiyan Birliği olmadığını vurgulayarak, kültürel temelli Türkiye’yi dışlayanlara tepki göstermiştir.

Bu noktada, Müftüler Baç’ın belirtmiş olduğu, imtiyazlı ortaklık gibi tam üyeliği rafa kaldırmayan, Türkiye’yi AB “kurum ve politikalarının” içine dahil edecek başka bir katılım alternatifi olarak “harici farklılaştırılmış entegrasyon” modeline de değinmek gerekir. Bu model, üyeliğin yerine bir alternatif bütünleşme modeli olmaktan çok taraflar arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren ve üyelik olmadığı takdirde taraflar arasında kopmayı engelleyecek ancak üyeliğin gerçekleşmesi durumunda ise söz konusu bu durumu kolaylaştıracaktır.³¹³ Bunun yanı sıra, “artan işlevsel işbirliği modeli” de söz konusu bu modelle benzerlik göstermektedir.³¹⁴

Sonuç olarak, Hem Türkiye açısından hem de AB’nin değerleri açısından kabul edilebilir olamayan bu anlayış, Türkiye’nin 1959’dan bugüne AB’ye uyum kapsamında göstermiş olduğu çabalarının görmezden gelinerek müzakerelere başlamış bir ülkenin statüsünü üçüncü ülke durumuna sokmaktadır. Bunun yanı sıra, belli bir grubun benimsemiş olduğu bir alternatif olarak, hukuki bakımdan içermiş olduğu eksiklikler ve

³¹² “Ankara'dan imtiyazlı ortaklığa ret”, 17.02.2004, <https://www.dw.com/tr/ankaradan-imtiyazli-C4%B1-ortakli-C4%B1-C4%9Fa-ret/a-2527040>, Erişim: 28.05.2019.

³¹³ Meltem Müftüler Baç, “Turkey’s Future with the European Union: An Alternative Model of Differentiated Integration”, Turkish Studies, 18, 3 (2017): 416-439, s.418.

³¹⁴ Nathalie Tocci, “Turkey and the European Union: Scenarios for 2023”, Feature Background Paper, (2016):1-16, ss.5-9, http://www.iai.it/sites/default/files/feature_1.pdf, Erişim: 23.07.2019.

daha önce bir örnek uygulamasının olmaması bu tartışmanın gündemden düşmesine neden olmuştur.³¹⁵

Genel olarak, 2000’li yıllarla beraber Avrupa’da aşırı sağ görüşün yükseldiği görülmektedir. Kültürel temelli kimlik tanımlaması yapan bu anlayışın nüfusunun büyük bölümü Müslüman olan Türkiye’yi kültürel temelli dışladıkları görülmektedir. Ancak, bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus ise, Türkiye’yi net şekilde AB’den dışlayan bu zihniyetin, taraflar arasındaki ilişkilerin tamamen bitmesini ön görmek yerine, üyelik dışı bir alternatif olarak “imtiyazlı ortaklık” tartışmalarını gündeme getirmesidir. İşte tamda, 2015 yılında ortaya çıkan mülteci krizi ve Türkiye’nin AB’nin yardımına yetişmesi, Türkiye’nin gözden çıkarılmayacak bir ülke olduğunu göstermiştir. 2015 yılında ortaya çıkan Mülteci krizinin taraflar arasındaki ilişkiye yansımaları bir sonraki başlık altında incelenecektir.

5.2.6. Mülteci sorunu ve Türkiye-AB ilişkilerine yansımaları

Uluslararası toplum, Suriye’de yaşanan krizle birlikte, İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan en kapsamlı mülteci göçlerine şahit olmuştur. Ancak, uluslararası toplum bu göç akımıyla birlikte yaşanan ve en başta sınırları geçmeye çalışırken yaşanan can kayıpları olmak üzere mültecilerin giderek artan sorunlarına karşı gerekli tedbirleri alamamıştır. AB üyesi ülkeler bu durumu bir güvenlik tehdidi olarak algılamış ve askeri güç dahi kullanarak mültecilere karşı mücadele etmiştir. AB, gelişmekte olan pek çok ülkenin nitelikli vatandaşlarını AB içerisine kabul ederken, savaştan ve zulümden kaçan milyonlarca insana gerektiği kadar “insancıl” davranmamıştır. AB’nin böyle bir tutum sergilediği dönemde ise, Türkiye AB’nin tersine mültecilerin göçüne yönelik uzunca bir süre açık kapı politikası uygulamış sayıları milyonlara ulaşan mültecinin ülkesine girmesine izin vermiştir.³¹⁶

Her ne kadar AB mülteci göçüne karşı önlem almaya çalışsa da, düzensiz göçle çok sayıda mültecinin AB üyesi ülke sınırlarına geçtiği görülmektedir. Bayraklı ve Keskin’inde belirtmiş olduğu gibi, mültecilerin Avrupa’ya göç etmeleriyle beraber Avrupa

³¹⁵ Cemal Karakaş, “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye’nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri”, Uluslararası İlişkiler, 4, 16 (2007-2008), s.36.

³¹⁶ Kaiser ve Kaya, “Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye – AB İlişkileri”, s. 417.

avro- krizi sonrası en büyük tehdit ile karşı karşıya kalmıştır.³¹⁷ Mülteci dramına uzun süre sesiz kalan AB, Ege denizinde can veren ve mülteci dramının sembolü haline gelen küçük bebek Aylan Kurdi'nin ölümü³¹⁸ ve söz konusu bu durumun kamuoyunda oluşturmuş olduğu hassasiyetle birlikte bu krize bir çare bulmak için harekete geçmiştir.

Bu kapsamda, Jean-Claude Juncker³¹⁹, İtalya, Yunanistan ve Macaristan'da yoğun şekilde bulunan göçmen sınıfı güvenli bölge olan diğer ülkelere yönlendirilmesini içeren bir plan ortaya koymuştur. Bu plan kapsamında, "Türkiye, Bosna Hersek ve Kosova" güvenli bölge olarak belirlenmiş ve buradan AB'ye geçiş yapan mültecilerin bu bölgelere geri gönderilmeleri öngörülmüştür.³²⁰ Bunun yanı sıra, Strasburg'da gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu toplantısı kapsamında "Birliğin Durumu" başlıklı bir konuşma gerçekleştiren Jean-Claude Juncker, Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere karşı uyguladığı politikayı takdir etmiş ve "onlar bizden daha Avrupalı olmayı başardı" demiştir.³²¹ Bu noktada, Juncker'in bu söylemi oldukça önemli olmakla birlikte ortaya çıkan mülteci tehdidi ile birlikte AB'nin Türkiye'yi yeniden tanımlandığını kanıtlar niteliktedir.

Bakıldığında, AB gerek Türkiye'nin mültecilere karşı tutumunu överek gerekse Türkiye'yi güvenli bölge ilan ederek içine girdiği bu krizden Türkiye desteği ile çıkmayı planlamıştır. Söz konusu bu durum ise, Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye lehine bir gelişme olarak değerlendirilmekle birlikte elli altı yıldır AB'nin kapsında bekleyen Türkiye'nin AB'ye karşı pazarlık gücünü artırdığı vurgulanmaktadır.³²²

Mülteci krizini Türkiye'nin desteğiyle aşmak isteyen AB ile Türkiye arasında 2015 yılının son ayında imzalanan "Mültecilere yönelik anlaşma" çerçevesinde ilk adımın atıldığı görülmektedir. 18 Mart 2016 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma kapsamında, Türkiye'nin Ege sınırlarını koruyarak mültecilerin geçişini engellemesi öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, 20 Mart 2016'dan başlayarak yasal olmayan yollarla AB'ye geçen mülteciler AB-Türkiye arasında imzalanan "Geri Kabul Antlaşmasına" referansla tekrar

³¹⁷ Enes Bayraklı ve Kazım Keskin,"Europe's Refugee Crisis", Journal of Academic Inquiries, 12, 2, (2017), s.117.

³¹⁸ Büyük dramın sembolü Aylan ve Galip, Hürriyet 03.09.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/buyuk-dramin-sembolu-aylan-ve-galip-29983455> Erişim: 05.06.2019.

³¹⁹ Kasım 2004'den beri Avrupa Komisyonu Başkanlığını yürütmektedir.

³²⁰ "Türkiye, Avrupa'nın güvenli ülke listesinde", Milliyet, 08.09.2015, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiye-avrupa-nin-guvenli-ulke-listesinde-2114080>, Erişim: 25.04.2019.

³²¹ "Türkiye alkışlanmalı onlar bizden daha Avrupalı davrandı", Milliyet, 09.09.2015, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiye-alkislanmali-onlar-bizden-daha-avrupali-davrandi-2115079>, Erişim:25.04.2019.

³²² Çalış, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, s.488.

kabul edilecek ve kabul edilen mülteci karşılığında Geçici Koruma içerisinde bulunan bir mülteci AB üyesi ülkelere gönderilecektir.³²³

AB ve Türkiye arasında gerçekleştirilen bu müzakereler, dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından yürütülürken, Türk hükümeti söz konusu bu anlaşmayı, 6 milyar Euro kadar bir miktarın iki yıl içerisinde Türkiye'ye aktarılması ve Türklerin AB üye ülkelerde vizesiz seyahat edebilmeleri yönünde yasal düzenlemelerin yapılması şartıyla kabul etmiştir. Ancak, 2016 yılında gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrası da yaşanan gelişmelerle birlikte vizesiz seyahat girişimi başarısız olmuştur.³²⁴

Sonuç olarak müzakerelerin başladığı 2005 yılından 2015 yılına uzanan sürece bakıldığında, özellikle AB içerisinde aşırı sağın yükselmesiyle birlikte söylem düzeyinde Türkiye'nin AB'ye üyeliğini zorlayan bir süreç karşımıza çıkmıştır. Bir önceki başlık altında ayrıntılı şekilde aktarmış olduğumuz gibi özellikle aşırı sağ çevrelerce Türkiye'nin "kimlik" temelli farklılıklar nedeniyle AB'de yeri olmadığı defalarca farklı liderler tarafından vurgulanırken AB üye ülke vatandaşları da Türkiye'yi AB'nin bir parçası olarak görmediklerini ortaya koymuştur. Ancak ilginç olan nokta ise, Türkiye'yi AB'nin içerisinde görmek istemeyen bu bakış açısına sahip bir grup tarafından "imtiyazlı ortaklık" tartışmasının gündeme gelmesidir.

Bu noktada önemli olan ise Türkiye'yi kültürel özelliklerinden dolayı dışlayan bu grubun neden Türkiye ile ilişkilerin tamamen bitmesini ön görmek yerine üyelik dışı bir alternatifi ortaya koyduğudur. İşte, 2015 yılında gerçekleşen mülteci krizi ve yaşanan gelişmeler bu sorunun cevabını vermektedir. Kaiser ve Kaya'nın da belirtmiş olduğu gibi, Türkiye ve AB arasındaki ilişkiyi önemli bir oranda "araçsal" ve "kültürel" paradigmlar belirlememektedir.³²⁵ Çalışma kapsamında ortaya koymuş olduğumuz gibi, ortaklık başvurusunun gerçekleştiği 1959 yılından 2015 yılına kadar uzanan süreçte yaşanan tüm gelişmeler ise bu gerçekliği ortaya koymaktadır.

³²³ Kaiser ve Kaya, "Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri", s.423.

³²⁴ Age. ss. 423-424.

³²⁵ Age. s. 407.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geçmişte yaşanan olaylar, taraflar arasındaki ilişkiler ancak gerçekleştiği bağlam içerisinde anlam bulmaktadır. Bu nedenle geçmişte yaşanan olaylar günümüz gerçekliği ile bağlantılı olarak değil ancak olayın gerçekleştiği bağlamda değerlendirildiğinde anlam bulmaktadır. Türkiye – AB arasındaki ilişkide altmış yıllık bir geçmişe dayanmakta ve bu altmış yıllık ilişki süreç içerisinde farklı bağlamlarda, farklı şekillerde, farklı endişeler ve çıkarlarla şekillenerek karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle, altmış yıllık uzun ve günümüzde hala devam eden bu süreci bir bütün halinde tek bir bağlam üzerinden analiz etmek ve taraflar arasındaki ilişkiler hakkında tek bir gerçekliğe ulaşmak mümkün değildir. Gerek AB gerekse Türkiye hem kendilerini hem de aralarındaki ilişkiyi farklı bağlamlarda, tekrar inşa etmiş ve hala inşa etmeye devam etmektedirler.

1959 yılında Türkiye'nin ortaklık başvurusu ile başlayan Türkiye – AB ilişkileri çok boyutlu ve oldukça tartışmalı bir süreci ifade etmektedir. Çalışmanın odağı gereği ortaya koymuş olduğumuz gibi AB içerisinde Avrupa kimliği inşasının başlaması ile birlikte söz konusu bu tartışmaların önemli boyutlarından birini kültürel temelli kimlikler farklılıkları oluşturmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin kültürel temelli farklılıkları AB kurumları tarafından üyelik önünde resmi bir engel olarak tanımlanmasa da, AB içerisindeki üye ülkelerin siyasileri ve vatandaşları tarafından, Türkiye karşıtlığının nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümü kapsamında ortaya koymuş olduğumuz, gerek AB üyesi ülkelerin siyasileri tarafından dile getirilen söylemler üzerinden gerekse AB üyesi ülkelerin vatandaşları ile gerçekleştirilen anketler kültürel temelli bu dışlamayı ortaya koymaktadır. Ve söz konusu bu kültürel temelli dışlama AB içerisindeki Türkiye muhalefeti düşünüldüğünde Türkiye'nin üyeliğinin önünde aşması gereken bir durumdur.

Her ne kadar çalışma kapsamında atıfta bulunulan anket ve söylemler ağırlıklı olarak 2000'li yıllarda gerçekleştirilmiş olsa da, bu durum Türkiye - AB ilişkilerinde kültürel temelli dışlamanın sadece 2000'li yılların bir çıktısı olduğu anlamına gelmemektedir. AB içerisinde Avrupa kimliği inşasının başlaması ile birlikte “kimlik” temelli tartışmaların gündeme gelmeye başladığı görülmektedir. 2000'li yıllarla birlikte somut ve sert şekilde ortaya çıkmasının nedeni ise 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan atmosferle birlikte

zaten Birlik içerisinde mevcut olan kültürel temelli dışlamanın yükselmek için uygun bir zemin yakalamasından kaynaklanmaktadır.

Bu noktada değinilmesi gereken husus ise AB'nin resmi söylem olarak benimsemediği, yani bir üyelik kriteri olarak tanımlamadığı kültürel temelli ortaklık meselesinin nasıl Türkiye'nin üyeliği önünde bir engel teşkil ettiğidir. Bu noktada odaklanılması gereken husus ise, “hazmetme kapasitesi” tartışmalarıdır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ayrıntılı şekilde ortaya koymuş olduğumuz bu kavram, özellikle 2004 genişlemesi sonrası süreçte Türkiye'nin üyeliği hususunda AB kurumları tarafından sürekli gündeme getirilmiş ve tıpkı Kopenhag Kriterleri gibi Türkiye'nin üyeliği önünde önemli bir kriter olarak tanımlanmıştır. Özellikle, AB içerisinde ki Türkiye muhalefeti düşünüldüğünde “hazmetme kapasitesinin” “toplumsal hazım” boyutu dikkat çekilmesi gereken bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin üyeliği hususunda “toplumsal hazım” meselesini önemli kılan ise tam olarak AB tarafından belirlenen “müzakere sürecinin aşamalarından” kaynaklanmaktadır. Bakıldığında, müzakere sürecini tamamlayan bir ülkenin bu sürecin ardından aynı zamanda AB içerisindeki farklı onay süreçlerini de tamamlaması gerekmektedir. Bu noktada tüm aşamalar tamamlandıktan sonra üyeliğin gerçekleşebilmesi için son aşama olarak, Katılım Anlaşmasını aday ve AB üye ülkelerinin kendi hukuk sistemleri gereğince parlamentolarında ya da referandum vasıtasıyla onaylamaları gerekmektedir.³²⁶ Bu süreçte bakıldığında, müzakere süreci devam eden Türkiye'nin de müzakerelerin tamamlanması yani Kopenhag Kriterlerinin sağlanması sonrası üyeliğinin gerçekleşmesi için tüm onay süreçlerini tamamlaması gerekmektedir.

Bu noktada bazı AB üyesi ülkeler, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini tamamladığı takdirde üyeliğini ülke çapında referanduma tabi tutacağını henüz müzakere süreci devam ederken açık şekilde beyan etmiştir. Çalışma kapsamında aktarmış olduğumuz gibi bu ülkelere, Fransa, Avusturya örnek olarak verilebilir. Bu noktada, AB içerisinde toplumsal düzeyde, kimlik ve kültür temelli muhalefetin yüksek olduğu düşünüldüğünde, Türkiye için toplumsal onay sürecinin AB'ye üyelik yönünde bir engel oluşturacağı görülmektedir. Yani AB'nin daha önceki genişlemelerinde özellikle de Avrupa'nın bir parçası olarak kabul ettiği MDA ülkelerini bünyesine dahil ettiği 2004 genişlemesi kapsamında

³²⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Müzakere Sürecinin Aşamaları”, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=439&id=442, Erişim: 30.07.2019.

“kurumsal hazım” öne çıkarken Türkiye’nin üyeliği söz konusu olduğunda “toplumsal hazım” kavramının öne çıktığı görülmektedir. Bu noktada Türkiye’nin üyeliği önündeki bu olumsuz bakış açısının temelinde, çalışmanın ikinci bölümü kapsamında aktarmış olduğumuz “İslamiyet’in” ve “Türklerin” Avrupa kimliği inşa sürecinde “öteki” olarak görülmesi yatmaktadır. Tatal’ın aktarmış olduğu gibi, Türk kelimesi “barbar” ve “Doğulu” yani Avrupa’nın “ötekisi” olarak ilişkilendirilmekle birlikte günümüzde ise geçmişte Avrupa’nın önemli tarihsel rakibi olan Osmanlı imparatorluğunun mirasçıları şeklinde anımsanmaktadır.³²⁷

Bunun yanı sıra, referandum seçeneği tamamen ortadan kalksa dahi AB üye ülkelerinin Türkiye’nin müzakere sürecinde ortaya koymuş oldukları tavır müzakerelerin ilerlemesini engellemektedir. Çalışma kapsamında ortaya koymuş olduğumuz gibi, Fransa müzakere kapsamındaki beş faslı Kıbrıs Rum yönetimi ise altı faslın açılmasını engellemiş ve müzakere sürecini durdurmuştur.

Yani, Türkiye’nin üyeliğinin önünde tek kriter Kopenhag Kriterleri dahi olsa Türkiye’nin bu yöndeki çabaları Türkiye karşıtlığının yüksek olduğu bazı ülkeler tarafından engellenmektedir. Bunun yanı sıra, AB içerisindeki bu tutumun daha önceki genişlemelerde yansımalarının görülmemiş olmaması söz konusu bu tutumun Türkiye’ye özgü bir muamele olduğunu göstermektedir.

Diez’inde belirtmiş olduğu gibi söz konusu bu tutum, “adillik kriteri” ile uyuşmamaktadır.³²⁸ Diez’e göre, Türkiye–AB ilişkilerinde tarafların genişleme sürecini “uluslararası etik açısından meşru sayılabilecek belli bir düzen, kurallar ve prosedürler çerçevesinde” yürütmeleri gerekmektedir. Şayet söz konusu bu durum uygulanırsa, Türkiye’nin üyeliğinin geri çevrilmesine neden olacak her hangi bir “ilksel norm” öne sürülemeyecektir. Yükümlülük usule bağlı olmakla beraber söz konusu bu durum hem Türkiye hem AB içinde geçerlidir.³²⁹ Diez’e benzer şekilde, Düzgüt ve Keyman’da Türkiye’ye karşı farklı muamele uygulayan AB’nin tutumunun “evrensellik” ve “yansızlık” ilkesi ile çeliştiğini vurgulamakla birlikte AB’nin resmi olarak benimsemiş

³²⁷ Nilgün Tatal, “Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 6, 23, (2003):163-174, s. 169.

³²⁸ Thomas Diez, “Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açısından Bir Yaklaşım”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanc, (Ankara: BB101 Yayınevi), s. 272.

³²⁹ Age. s. 257.

olduğu “Kantçı” değerler gereği Türkiye’ye de diğer aday ülkelere olduğu mesafede olması gerektiğini söylemektedir.³³⁰

Ancak, çalışma kapsamında ortaya koymuş olduğumuz gibi, Türkiye - AB ilişkilerinin usule bağlı ilerlemediği ve AB’nin resmi olarak tanımladığı “Kantçı” değerleri ile çeliştiği bir atmosfer ortaya koyduğu görülmektedir. Bu noktada, Türkiye için her yıl düzenli ilerleme raporlarının yayınlanması, düzenli zirvelerin yapılması, Türkiye’ye adaylık statüsünün verilmesinin yanı sıra, usule tam uygunluk için diğer genişlemelerde hakim olan tavrın Türkiye içinde hakim olması gerekmektedir.

Ancak, AB’nin özellikle 2004 genişlemesi kapsamında MDA ülkeleri ve Türkiye arasında uyguladığı farklı tutumlar, AB’nin söz konusu Türkiye olduğunda sürecin usule uygun ilerlemediğini göstermektedir. Yani, AB’nin Avrupa’nın bir parçası olarak gördüğü ve Soğuk Savaş sonrası parçalanmış Avrupa’yı birleştirmek adına Birliğe dahil ettiği MDA ülkelerinden beklentileriyle tarihsel olarak “ötekiyi” anımsatan Türkiye’den beklentilerinin aynı olmadığı, Türkiye’nin AB’ye üyelik anlamında sınavının çok boyutlu olduğu görülmektedir.

Bu noktada Türkiye’nin üyeliği hususunda tartışmaların yoğun şekilde “kimlik” temelli farklılıklar üzerinden ilerlediği görülmekle birlikte, resmi olarak AB’ye üyelik hususunda önemli olan siyasi kriterlerin ikinci plana düştüğü görülmektedir. Tocci³³¹ ve Diez’in³³² vurgulamış olduğu gibi, Türkiye – AB ilişkilerinde Türkiye’nin kültürel temelli özellikleri gibi ikincil konuların tartışılması yerine Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerine ne kadar uyum sağladığı ve müzakere sürecinde ki çabası ve ortaya çıkan sonuç değerlendirilmelidir. Ancak, Türkiye - AB ilişkilerinde temel kriter olan siyasi boyut yerine kültürel temelli farklılıklar üzerinde durulmaktadır.

Bu çerçevede bakıldığında, Türkiye’nin diğer aday ülkeler gibi Kopenhag Kriterlerini yerine getirmesi gerekirken bir yandan da diğer aday ülkelere farklı olarak

³³⁰ Senem Aydın ve E. Fuat Keyman, “Turkey Democratisation and the Future of Europe”, Remaking Turkey: Globalisation, Alternative Modernities and Democracy, içinde, derl. E.Fuat Keyman, (Lexington: Oxford, 2007), Aktaran, Senem Aydın Düzgüt, AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant’ı Aramak, (İstanbul: Tesev Yayınları: 2006), s.29.

³³¹ Nathalie Tocci, “ Türkiye’nin Uzatmalı Katılım Sürecinin Arka Planı: Avrupa Elitleri Tartışmaları”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanç, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016), ss. 145-178.

³³² Thomas Diez, “Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açısından Bir Yaklaşım”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanç, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016), ss.255-280.

kültür temelli kimliksel farklılıklar alanında mücadele vermesi gerekmektedir. Yani, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci hem siyasi hem de kültürel temelli bir sınavı içermektedir. Bu noktada, Türkiye bu siyasi sınavı tamamlasa dahi kültür temelli kimliksel dışlama sınavını aşması, özellikle 11 Eylül sonrası "İslam'ın" politikleşme süreci ile birlikte Türkiye'yi kültürel temelli dışlamak için uygun bir zemin yakalayan AB içerisindeki muhalefet düşünüldüğünde günümüz bağlamında kısa vadede Türkiye'nin önünde zorlu bir sınavı ifade etmektedir.

Ancak, söz konusu bu tespit Türkiye'nin kimliksel farklılıklardan dolayı AB'ye "kesinlikle" üye olamayacağı anlamına gelmemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde ayrıntılı şekilde açıklamış olduğumuz gibi, kimlikler toplumsal süreç içerisinde farklı bağlamlarda yeniden tanımlanabilen değişebilen ve yeniden inşa edilebilen kavramlardır. Bununla bağlantı olarak, Avrupa kimliği inşa süreci de devam eden bir süreci ifade etmektedir. AB içerisinde yürütülen "kimlik" temelli tartışmalarda bitmiş bir süreci ifade etmemekle birlikte sürekli inşa edilen bir süreçtir. Bu yüzden, kimliksel farklılıklar nedeniyle Türkiye'nin AB'ye dahil olmayacağı gibi bir yargıyı ortaya koymak kimlikleri sabit ve değişmez olarak tanımlayan "özcü" bakış açısını yansıtmakla birlikte çalışmanın üzerinden şekillenmiş olduğu "inşacı" yaklaşım ile çelişmektedir.

Ayrıntılı olarak ortaya koymuş olduğumuz altmış yıllık ilişki serüveni taraflar arasındaki ilişkilerin süreç içerisinde farklı bağlamlarda, farklı şekillerde, farklı endişeler ve çıkarlarla şekillenerek ortaya çıktığını göstermektedir. Yani, taraflar farklı dönemlerde hem kendilerini hem de birbirlerini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Ve bu tanımlama bitmiş bir aşamayı temsil etmemekle birlikte, sürekli devam eden bir süreçtir. Bu nedenle, çalışma kapsamında benimsenmiş olan inşacı yaklaşım gereği kimliksel farklılıklar nedeniyle Türkiye'nin üyeliğinin "asla" gerçekleşmeyeceği gibi bir sonuca ulaşamamaktadır.

Akdemir'in de, belirtmiş olduğu gibi, Türkiye-AB arasındaki ilişkilerin üyelikle sonuçlanabilmesi için tarafların ortak bir şekilde kendilerini "olumlu" bir çerçevede yeniden tanımlamaları gerekmektedir.³³³ Ve yapılan bu karşılıklı tanımlama tarafların ortak bir paydada buluşmalarını sağlayabilir. Çalışın 'da belirtmiş olduğu gibi nasıl ki, tarihin en kanlı savaşlarının mimari ve ezeli rakip olan Fransa ve Almanya karşılıklı olarak

³³³ Erhan Akdemir, Avrupa Birliğinde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye, (İstanbul: Pegem Akademi, 2013).

birbirlerini tekrar tanımlayarak ortak bir paydada buluşabildilerse, farklı “medeniyet havzalarının da” bir araya gelmesi mümkündür.³³⁴ Söz konusu bu durum Türkiye - AB içinde farklı bir ilişki şeklinin tanımlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Yurdusev’in de belirtmiş olduğu gibi, Türkiye’nin ve AB’nin farklı kültürel kimliklere sahip olması, ortak bir paydada buluşamayacakları anlamına gelmemektedir.³³⁵

Bunun yanı sıra Türkiye AB ilişkilerini “kültüralist” paradigmaların belirlediği gibi “araşsal” paradigmalarda belirlediğini unutmamak gerekir.³³⁶ Nasıl ki 11 Eylül sonrası süreçte “kültüralist” paradigmalar yükselmek için uygun zemin bularak Türkiye’yi kültürel temelli kimliksel farklılıklar üzerinden daha sert şekilde dışladıysa, aynı şekilde 2015 yılında ortaya çıkan mülteci krizi ile birlikte ilişkilerde “araşsal” paradigmalar belirleyici olmuş ve kısa dönemlide olsa Türkiye ve AB’yi yakınlaştırmıştır. Bu noktada uluslararası ortamdaki belirsizlik temel alındığında, Türkiye ve AB’nin ortaya çıkabilecek başka tehditler üzerinden birbirlerini tekrar tanımlamaları ve işbirliği yapmaları hatta bu işbirliğinin Türkiye’nin üyeliği le gerçekleştirmesi mümkündür.

Bunun yanı sıra, Maastricht Antlaşması ile birlikte kendini seküler değerler üzerinden tanımlayan, “çokkültürlüğü” ve “çeşitlilik içinde birliği” vurgulayan AB’nin Türkiye’yi üye olarak kabul etmesi söz konusu bu söylemlerinin gerçekliğini kanıtlayacaktır. Bunun yanı sıra, bazı çevrelerce dile getirilen ve AB’nin tamamen sıyrılmadığı “Hristiyan Kulübü” algısından sıyrılmasını sağlayacaktır.³³⁷

Son olarak, Türkiye’nin üyeliği yönündeki tartışmalarının sadece AB’nin Türkiye’ye yönelik politikalarından kaynaklanmadığının da altı çizilmelidir. Türkiye AB’ye üyelik yönünde temel kriter olan Kopenhag Kriterlerini sağlamada ciddi sorunlar yaşamaktadır. Özellikle, AB’nin Maastricht Antlaşması ile resmi olarak tanımladığı, “insan hakları, adalet, ifade özgürlüğü” gibi pek çok konu başlığında Türkiye’nin AB üye ülkelerinin oldukça gerisinde olduğu ve bu durumun ilerleme raporlarında³³⁸ belirtildiği gibi ülke

³³⁴ Şaban Çalış, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, (Ankara: Nobel, 2016), s. 20.

³³⁵ A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliği’nin oluşumu ve Türk Kimliği”, Türkiye ve Avrupa, Atilla Eralp, (Ankara: İmge Yayın Evi, 1997, s.68.

³³⁶ Bianca Kaiser ve Ayhan Kaya, “Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye – AB İlişkileri”, Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye – AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı, Der. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018), s.423.

³³⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye’nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği’ne ve Türkiye’ye Katkıları”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 168, (2002), s. 32

³³⁸ Bknz, T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2016 Düzenli Raporu, ss.24-30,

içerisinde anti-demokratik tutumların hakim olduğu görülmektedir. Örneğin, ifade özgürlüğü başlığı altında anti-demokratik uygulamalar günümüzde varlığını göstermektedir. Sınır Tanımayan Gazeteciler³³⁹ tarafından 2017 yılında açıklanan rapora göre, Türkiye en çok tutuklu gazetecinin bulunduğu ilk beş ülke arasında yer almaktadır.³⁴⁰

Her ne kadar çalışmanın odağı gereği söz konusu bu örnekler üzerinde durulmamış olsa da, burada bitirmeden önce vurgulanmak istenen, ilişkilerin iyileşmesi ve adaylık sürecinin ilerlemesi için Türkiye'nin de Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek için çaba harcaması gerektiğidir. Türkiye - AB ilişkilerinde haklı ya da haksız bir tarafın kategorik olarak belirlenmesinden ziyade, ilişkilerin yeniden tanımlanması ve tarafların ilişkilerin ilerletilmesi yönünde çaba göstermeleri gerekmektedir. Böyle bir farkındalıktan yola çıkarak, bu çalışma, bir tarafı “suçlu” ya da “haklı” olarak göstermeden, taraflar arasındaki ilişkilerin karşılıklı inşa sürecini ortaya koymuş ve bu süreci “kimlik” temelli tartışmalar üzerinden analiz etmiştir.

https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/son_2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim: 06.10.2019.

³³⁹ Sınır Tanımayan Gazeteciler, Paris kökenli basın özgürlüğünü savunan uluslararası sivil toplum kuruluşudur. Robert Ménard, Rony Brauman ve gazeteci Jean-Claude Guillebaud tarafından 1985 yılında kurulmuştur.

³⁴⁰ “Tutuklu gazeteciler: Türkiye ilk beşte”, <https://www.dw.com/tr/tutuklu-gazeteciler-t%C3%BCrkiye-ilk-be%C5%9Fte/a-41852633>, Erişim:26.09.2019.

KAYNAKÇA

- “AB ile müzakerelerde fasıllar siyasi engellere takıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ab-ile-muzakerelerde-fasilllar-siyasi-engellere-takildi/810289>, Erişim: 30.06.2019.
- Adak Sevgi ve Turan Ömer, “Çatışma, diyalog, ittifak: Medeniyetçi söylemin yükselişi ve Türkiye-AB ilişkilerine etkileri”, Toplum ve Bilim Dergisi, 120, (2011): ss. 165-201.
- Adler Emanuel, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, European Journal of International Relations, 3, 3, (1997): 319-348,s.322, <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/adler%201997.pdf>, Erişim: 18.08.2019.
- Akcakoca Amanda, “EU-Turkey Relations 43 years on: Train crash or temporary derailments”, EPC Issue Paper, 50, (2006): ss.1-17.
- Akçay Ekrem Yaşar, Türkiye-AB İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Meselesi Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 3 ,5 ,(2016).
- Akdemir Erhan, “Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi”, “Yayınlanmış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara-2012.
- Akdemir Erhan, Avrupa Birliğinde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye, (İstanbul: Pegem Akademi, 2013).
- Altun, Altun, “Askeri Darbelerin Türkiye-Avrupa İlişkileri Üzerindeki Etkileri: 1960,1971 ve 1980 Askeri Darbelerinin Bir İncelemesi”, Tarih Okulu Dergisi 9, XXVI, (2016):418-454.
- Altunoğlu Mustafa, Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar, Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 2010: 1-7.

Amsterdam European Council, Press Release Information: Brussels (16.06.1997)- Document SN00150/97, 14 and 16 june 1997 Presidency Conclusions”, [http://ue.eu.int/en/info/eurocouncil/ index.htm](http://ue.eu.int/en/info/eurocouncil/index.htm), Erişim: 10.04.2019.

Anderson Benedict, Hayali Cemaatler, Çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis,2014).

Arat Tuğrul, “ Türkiye- AB İlişkilerinin Gelişiminde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme”, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kuramlar ve Politikalar, derl. Belgin Akçay- Sinem Akgül Açıkmeşe, (Ankara: Seçkin, 2017).

Arat Tuğrul, Sanem Baykal,”Avrupa’nın Günümüzdeki Temel Değerlerinin Düşünsel Kökenlerine ve Avrupa Bütünleşmesi Hareketindeki Yerine İlişkin Gözleme Dayalı Bir Deneme” Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye – AB İlişkileri, ATAUM 30. Yıl Armağanı, derl. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018).

Arıkan Harun, “Avrupa Birliğinin Kıbrıs Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2004/ (1: 3), <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/avrupa-birliginin-kibris-politikasina-elestirel-bir-yaklasim-english-langua-2017-02-13-241.pdf>, Erişim: 30.06.2017.

ASP Christer, “Genişleme: Türkiye-AB İlişkilerinin Stratejik Boyutları”, Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor?, derl. Erol Esen ve Necati İyikan, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2009).

“Avrupa’da Müslümanlara Hoşgörüsüzlük Artışta”, BBC Turkish Com., 07 Mart, 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/03/printable/050307_muslims_eu.shtm, Erişim: 26.07.2019.

Aydın Düzgit Senem, AB’nin Türkiye İle ilişkilerinde Kant’ı Aramak, (İstanbul: Tesev Yayınları, 2006), ss. 1-29.

Aydın Senem ve Keyman E. Fuat, “Turkey Democratisation and the Future of Europe”, Remaking Turkey: Globalisation, Alternative Modernities and Democracy, içinde, derl. E.Fuat Keyman, (Lexington: Oxford, 2007).

- Aydın Düzgüt Senem, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, Uluslararası İlişkiler, 8, 29, (2011):ss. 49-70. <https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/avrupa-birligi-turkiye.pdf>, Erişim: 30.06.2019.
- Babacan Ali, “Turkey, a Great Chance for Europe”, Zaman, 17 Haziran 2006.
- Başak Alphan, “Bir İmkan Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye- AB İlişkileri Tartışmaların Neresinde?”, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 23, 2 (2015).
- Bingöl McDonald Deniz, “Dersimizi Aldık mı? AB Koşulluluğu ve Orta ve Doğu Avrupa ile Türkiye’de Kullanımı”, Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyaloğu, içinde, derl. Senem Aydın Düzgüt ve Ayhan Kahya, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).
- Birand Mehmet Ali, Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası, İstanbul: Doğan Kitap Evi, 2005.
- Birgül Demirtaş, “AB’nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar’da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar”, ATAUM 30. Yıl Armağanı, derl. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay Çağrı Erhan, (Ankara: ATAUM, 2018),ss.179-210.
- Büyük dramın sembolü Aylan ve Galip, Hürriyet 03.09.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/buyuk-dramin-sembolu-aylan-ve-galip-29983455> Erişim: 05.06.2019.
- Çakmak Haydar, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, (Ankara: Barış Kitap Evi, 2019).
- Çalış Şaban, Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, (Ankara: Nobel, 2016).
- Cardiff European Council 15 and16 June 1998, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf, s.24, Erişim Tarihi: 04.04.2019.
- Çayhan Esra, “Türkiye’de Siyasal Partiler ve Avrupa Birliği”, Düünden Bugüne Avrupa Birliği, derl. Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Kitapları,2003).

- Cem İsmail, “Opening Speech”, OIC-EU Joint Forum, Civilization and Harmony: The Political Dimension, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey,(İstanbul: 2002).
- Dağlı N. ve Aktürk B., Hükümetler ve Programları III: 1980-1987, Ankara: TBMM, 1988, S.66, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1786> Erişim:23.03.2019.
- Dedeoğlu Beril, “Avrupa Birliği’nin Oluşumu ve İşleyişi”, Düünden Bugüne Avrupa Birliği, derl. Beril Dedeoğlu, (İstanbul: Boyut Kitapları,2003).
- Delanty Gerard, “Fear of ‘Other’s: Social Exclusion and the European Crisis of Solidarity”, Social Policy and Administration, 42, 6, 2008: 676-690.
- Delanty Gerard, Avrupa’nın İcadı, Çev. Hüsamettin İnaç (Adres Yayınları, Şubat 2014).
- D.Smith Anthony, Milli Kimlik, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999).
- D.Smith Anthony, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, çev. Derya Kömürcü,(İstanbul: Everest Yayınları, 2002).
- Dublin Zirvesi Başkanlık Sonuçları İçin Bknz; https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0003.htm.
- Eralp Atilla, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, Avrupa ve Türkiye, içinde, der. Atilla Eralp, (Ankara: İmge Yayınları,1997).
- Erdal Leman ve Çolakoğlu Selçuk, ”Siyasi Kriterler Açısından Yunanistan, Polonya ve Türkiye’nin AB Üyelik Sürecinin. Değerlendirilmesi”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, ,2, 2,(2007):69-97.
- Erdem Gökhan, “12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi’yle İlişkiler”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 14, 1, (2015): .29-64.
- Diez Thomas, “Sözler, Yükümlülükler, Sabırsızlık ve Gecikme: Türkiye – AB İlişkilerine Etik Açidan Bir Yaklaşım”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnaç, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016).

Erdenir Burak, Avrupa Kimliği: Pan – Milliyetçilikten Post- Milliyetçiliğe (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005).

Erdenir Burak, “Türkiye- AB Bütünleşmesinin Temelleri: Kimlik, Tarih, Kuram” , Türkiye- AB İlişkileri, derl. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe (Ankara: Seçkin, 2017).

Eurobaromètre 66, L’opinion publique dans l’Union européenne. Automne 2006. Rapport national France, Brüksel, Ocak 2007.

European Parliment Resolution on Turkey’s Progress towards Accession, (Türkiye’nin Katılıma Doğru İlerleyişi Üzerine Avrupa Parlamentosu Kararı), 27 Ekim 2006.

Fischer Joschka, Die Rückkehr der Geschichte. Die Welt nach dem 11. September und die Erneuerung des Westens, Köln, (2005).

Goody Jack, Islam in Europe,(Cambridge: Polity Press, 2007).

Fransız dergi: “Türkiye'nin AB üyeliği karışıklığı arttı”, Milliyet, 19.09.2008, <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/fransiz-dergi-turkiyenin-ab-uyeligi-karsitligi-artti-993284>.

Gündem 2000 için Bknz: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf, Erişim: 10.04.2019.

Habermas Jürgen, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, Çev. İlknur Aka (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

Hegel G. W.F., Philosophy of History, (New York: Dower, 1956),s.1032

Henri Soutou Georges, Avrupa Birliği Tarihi 1815’de Günümüze, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014) .

“Hollande: Türkiye'nin AB üyeliği Fransa'da referanduma tabidir”,

<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1499107-hollande-turkiyenin-ab-uyeligi-fransada-referanduma-tabidir> Erişim: 06.06.2019.

Huntington Samuel, Medeniyetler Çatışması, (Ankara: Vadi,1997).

İlgaz Turhan, Avrupa'da Türban Tartışmaları: Fransa'da Laisitenin Uygulanışına İlişkin Stasi Raporu, , (Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005).

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Müzakere Sürecinin Aşamaları”, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=439&id=442, Erişim: 30.07.2019.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları”, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları,168, (2002)

İnönü Vakfı, Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Üye Oldu, <http://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-1-aralik> , Erişim: 20 Mart 2019.

Jenkins Richard, Social Identity, (New York : Routledge, 2008).

Kadırbeyoğlu Zeynep ve Sümer Bilgesu, “ Ulus Devletlerde Vatandaşlık ve Kimlik’’, Küresel Siyasete Giriş, içinde, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim, 2014), ss. 491-500.

Kant Immanuel, Ebedi Barış Üzerine Felsefî Deneme, (Çev. Yavuz Abadan/Seha Meray),(Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1980).

Karakaş Cemal, “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye'nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri”, Uluslararası İlişkiler, 4, 16 (2007-2008).

Keyman E. Fuat, “Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, Doğu Batı Dergisi, 4 ,20, (2002):11-32.

Kopenhag Zirvesi Tam Metni İçin Bknz; https://www.ab.gov.tr/files/files/Zirve_Bildirileri/co_en_1993.pdf, Erişim: 25.05.2019.

Kral David, “Czech Republic”, EU Accession Prospects for Turkey and Ukraine: Debates in New Member States, derl.Piotr Kazmierkiewicz, Warsaw, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, (2006).

Kula Onur Bilge, Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır? , (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015).

Maastricht Anlaşması için bkz., <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> Erişim: 01.04.2019.

Maastricht Anlaşması, 8. ve 128. Maddeye Bknz., <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>, Erişim: 30.06.2019.

Marek Siemek, “Identity vs. Citizenship: Two Discourses on Europe”, The New Europe: Uncertain Identity and Borders, Małgorzata Kowalska (Der.), Białystok, Uniwersytet W Białymstoku, 2007.

Middelhaar Luuk van, Avrupa Bir Geçiş Süreci, Çev. Bilal Çölgeçen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013).

Monceau Nicolas, “Fransa”, Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye’nin Üyeliğine Bakış, Der. Sait Akşit, Özgehan Şenyuva, Çiğdem Üstün, (Ankara: Avrupa Çalışmaları Merkezi, Orta Doğu teknik Üniversitesi Yayınları, 2009).

Müftüler Baç Meltem, “Turkey’s Future with the European Union: An Alternative Model of Differentiated Integration”, Turkish Studies, 18, 3 (2017): 416-439.

Oltheten E. ve Pinteris G., ve Sou iennis T., "Greece in the European Union: Policy Lessons From Two Decades of Membership", Quarterly Review of Economics and Finance, 43, (2003).

Özkırmı Umut, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010).

Onuf Nicholas, Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations, , (Columbia: University of South Carolina Press, 1989).

Öner Selcen, Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 13, 1, (2014): 163-184.

Özbek Osman, 11 Eylül 2001’in Düşündürdükleri, (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2002).

Öztürk Ahmet Erdi, “AKP Döneminde AB Süreci: Çok Boyutlu İnşacılığın Pragmatizm İle Sentezi”, Türkiye- Avrupa İlişkileri”, Ozan Örmeci, Hüseyin Işıksal. (Ankara: Gazi Kitap Evi, 2016).

Risse Thomas, “Social Constructivism and European Integration”, European Integration Theory ,Antje Wiener ve Thomas Diez, (Oxford: Oxford University Press, 2004).

Rumelili Bahar, “Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü”, Uluslararası İlişkiler, 4, 16 (2007-2008): 51-78.

Rumelili Bahar, “İnşacılık/Konstrüktivizm”, Küresel Siyasete Giriş, derl. Evren Balta, (İstanbul: İletişim,2014).

Rumford Chris ve Turunç Hasan, “Batılılaşma – Sonrası: Türkiye AB İlişkilerini Anlamak İçin Bir Çerçeve”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanç, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016).

S. Hall, “İntroduction: Who Needs ‘İdentity and Difference”, S. Hall veP. Du Gay (der.), Questions of Cultural İdentity, (Londra: Sage 1996).

Said Edward, Oryantalizm, Çev. Neziğ Üzel, (İstanbul: İrfan Yayın Evi, 1998).

“Sarkozy’den Türkiye’yi engelleme önerisi”,

<https://www.dw.com/tr/sarkozyden-t%C3%BCrkiyeyi-engelleme-%C3%B6nerisi/a-2579751-0>, Erişim: 26.07.2019.

“Sarkozy ve Juppe: Türkiye Avrupa Birliği’ne ait değıl”, BBC News Türkçe, 18 Kasım 2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38022391>, Erişim: 31.06.2019.

Szymański Adam, İslam and Kemalism. Problem of Democracy in Turkey, PISM, Warsaw , (2008): 31-56.

Soyaltın Diğdem, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi”, Avrupa ve Avrupa Birliği, derl. Cengiz Dinç, (Ankara: Savaş, 2015).

Standard Eurobarometer, September 2005,

https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb63/eb63_en.pdf, Erişim, 26.06.2019.

Şen Furkan, Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik, (Ankara: Yargı Yayın Evi,2004).

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye –AB ilişkilerinin Tarihęesi, <https://www.ab.gov.tr/111.html>, Erişim: 20 Mart 2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye – AB İlişkilerinin Tarihęesi, (<https://www.ab.gov.tr/111.html>) Erişim: 20 Mart 2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye - AB İlişkileri, No:3, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf Erişim Tarihi: 21.03.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı: Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi (1959-2015), https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf), Erişim: 23.03.2019.

T. C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Avrupa Birliği Zirve Sonuç Bildirgeleri: 16 ve 17 Haziran 1997 Amsterdam Zirvesi, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0006.htm, Erişim :10.04.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, [22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi](https://www.ab.gov.tr/302.html), <https://www.ab.gov.tr/302.html>, Erişim: 30.06.2019

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye'nin Katılım Yönuinde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu , https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html , Erişim tarihi: 03.04.2019.

T. C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Türkiye'nin Katılım Yönuinde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, Erişim Tarihi: 04.04.2019.

Türkiye'nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine Yönelik 2001 İlerleme Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf ,s 93, Erişim: 10.04.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliğı Başkanlığı: 12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi ,

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm

,Erişim: 10.04.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliğı Başkanlığı, “Türkiye’nin AB’ye Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi”, [http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ab_ye-katilima-dogru-ilerleyisine-iliskin-komisyon-tavsiyesi- gayri-resmi-tercume .tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ab_ye-katilima-dogru-ilerleyisine-iliskin-komisyon-tavsiyesi-gayri-resmi-tercume.tr.mfa), Erişim: 30.04.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliğı Başkanlığı, Helsinki Avrupa Konseyi, Başkanlık Sonuçları (10 ve 11 Aralık 1999), https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/ACFA4C.htm, Erişim: 26.06.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliğı Başkanlığı, Lüksemburg Zirvesi, Başbakanlık Sonuçları, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm, Erişim: 26.06.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı, Avrupa Birliğı Başkanlığı, “Karadağ” , https://www.ab.gov.tr/karadag_45465.html, Erişim: 26.09.2019.

T.C Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliğı Başkanlığı, Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2016 Düzenli Raporu, ss.24-30, https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/son_2016_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim: 06.10.2019.

Tocci Nathalie, “ Türkiye’nin Uzatmalı Katılım Sürecinin Arka Planı: Avrupa Elitleri Tartışmaları”, Türkiye AB İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi, içinde, Der. Armağan Emre Çakır, Çev. Hüsamettin İnanç, (Ankara: BB101 Yayınevi, 2016).

Tocci Nathalie, “Turkey and the European Union: Scenarios for 2023”, Feuture Background Paper, (2016):1-16, ss.5-9, http://www.iai.it/sites/default/files/feuture_1.pdf, Erişim: 23.07.2019.

“Tutuklu gazeteciler: Türkiye ilk beşte”, <https://www.dw.com/tr/tutuklu-gazeteciler-t%C3%BCrkiye-ilk-be%C5%9Fte/a-41852633>, Erişim:26.09.2019.

Tutal Nilgün, “Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, 6, 23, (2003): ss. 163- 174.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, (Ankara: TDK,2000), s. 577.

Türkiye’nin Avrupa Birliği Katılım Sürecine Yönelik 2002 İlerleme Raporu, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf s. 121 Erişim:12.04.2019.

“Türkiye,Avrupa’nın güvenli ülke listesinde”, Milliyet, 08.09.2015, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiye-avrupa-nin-guvenli-ulke-listesinde-2114080>, Erişim: 25.04.2019.

"Türkiye alkışlanmalı onlar bizden daha Avrupalı davrandı", Milliyet, 09.09.2015, <http://www.milliyet.com.tr/dunya/turkiye-alkislanmali-onlar-bizden-daha-avrupali-davrandi-2115079>, Erişim:25.04.2019.

Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu, ss. 35-37, https://ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, Erişim: : 26.04.2019.

Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2005 Yılı İlerleme Raporu, ss. 40-45, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, Erişim: 26.04. 2019.

Türkiye -AB Katılım Müzakereleri, s.7, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, Erişim: 15.05.2019.

Türkiye -AB Katılım Müzakereleri, s.15, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, s.16, Erişim: 15.05.2019.

Türkiye'nin üyeliği AB'nin sonu olur”, Hürriyet, 09.11.2002, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyenin-uyelig-abnin-sonu-olur-108532>, Erişim: 31.06.2019.

“Türkiye'den Avrupa başkentlerinde atak AT seferberliği“, Milliyet, 23 Aralık 1989,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1989/12/23> Erişim Tarihi: 21.03.2019.

Vinater Laurent, “Rusya ve Avrupa Birliği Arasındaki Türkiye: Yeni Bir Bölgesel Gücün Karşısındaki Dış Politika Sorunları”, Fransa ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogu: Önyargıları Aşmak, Der. Senem Aydın Düzgit ve Ayhan Kaya, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

Wendt Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, American Political Science Review, 88/2, (1994): 384-394, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2944711.pdf>, Erişim: 23.08.2019.

Wendt Alexander, Social Theory of International Politics, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

Wets Johan, “The Turkish Community in Austria and Belgium: The Challenge of Integration”, Turkish Studies, 7, 1,2006, s. 85.

Yaşar Akçay Ekrem, “Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri”, The Turkish Yearbook of International Relations, 47 ,(2016): 45-58.

Yavçan Başak, “Avrupa Birliğinde Türkiye Algıları”, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, derl. Belgin Akçay- Sinem Akgül Açıkmeşe, (Ankara: Seçkin, 2017).

Yılmaz Hakan, “Türkiye’yi Avrupa Haritasına Sokmak”, Avrupa Haritasında Türkiye, içinde, Der. Hakan Yılmaz, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005).

Yurdusev A. Nuri, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, Türkiye ve eAvrupa, Atilla Eralp, (Ankara: İmge Kitap Evi, 1997), s.18.